Рада адвокатів Одеської області
Одеська обласна колегія адвокатів

ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

№ 1, 2018

ОДЕСА

Рада адвокатів
Одеської області

ВІСНИК
ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

№ 1, 2018

Одеса

УДК 347.965(477.74)(055)

«ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ»
Ж У Р Н А Л

Свідоцтво Серія ОД № 1701572Р
від 12.04.2013 р.

Т е м а т и ч н а с п р я м о в а н і с т ь:
Інформаційно-методичне забезпечення адвокатів Одеської області, підвищення кваліфікації адвокатів Одеської області, висвітлення подій в одеській адвокатурі, ознайомлення адвокатів та інших правознавців із новинами законодавства та юридичної практики, висвітлення подій історії адвокатури, обговорення проблемних питань законодавства, судової практики та діяльності адвокатури

Видається за підтримки
Одеської обласної колегії адвокатів

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:
Головний редактор —
заступник голови Ради адвокатів Одеської області
А. Є. КОСТІН
Почесний голова редакційної колегії —
Й. Л. БРОНЗ
Склад редакційної колегії —
члени Ради адвокатів Одеської області:
адвокат Ю. М. ПОЛОНСЬКИЙ,
к. ю. н. К. М. СОКОЛЕЦЬКА, к. ю. н. В. М. ЗУБАР;
к. ю. н. К. Ю. КАРМАЗІНА

Адреса редакції:
65026, Одеса, вул. Жуковського, 14
Тел.: 722-30-75

Тираж 600 прим. Зам. № ххх.

Видавництво і друкарня «Е к о л о г і я»
65092, м. Одеса, вул. Разумовська, 23/1
Тел.: (0482) 33-07-18, 33-07-95, 37-15-27
www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1873 від 20.07.2004 р.

ЗМІСТ

Колонка редактора

Костин А. Зима новых кодексов позади (думаем о лете!) 4
Бронз И. Л. Ежегодная Конференция адвокатов 5

Вітаємо

Вітаємо з високим державним званням! 6
Наши юбиляры! 6
Список осіб, які отримали свідоцтва у І кварталі 2018 року 7

У Раді адвокатів Одеської області

23 февраля на базе Интеллект-клуба № 1 состоялась игра зимнего кубка «Что? Где? Когда?» 8
20—21 лютого 2018 року відбулося відкриття кабінетів медіації у пілотних судах міста Одеси 10
21 лютого 2018 року відбулося чергове засідання Ради адвокатів Одеської області 10
Заседание Комитета по гражданскому и семейному праву Совета адвокатов Одесской области 12
9 февраля 2018 года состоялся 3-й турнир по боулингу среди одесских адвокатов, прокуроров, судей и юристов 15
3 марта 2018 года состоялся турнир по теннису «ВЕСНА И ТЕННИС», организованный Советом адвокатов Одесской области 16
На семінарі для адвокатів — партнерів системи БПД Одеської області йшла мова про аспекти стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги населенню 17
17 березня 2018 року організовано і конструктивно пройшла звітна конференція Ради адвокатів Одеської області 18
21 березня 2018 року відбулося чергове засідання Ради адвокатів Одеської області 19

Адвокатська практика

Клішина С. Для кого працює система безоплатної правової допомоги і як вона втілюється в життя в Одеському регіоні? 20
Іванов В. І. Окремі проблеми внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР 22
Григоренко Ю. З практики продажу майна банкрута в процедурі ліквідації 24
Тодорич І. В. Перевірки органами Держпраці: що потрібно знати суб'єкту господарювання для недопущення порушення своїх прав 26
Паляничко В. О. У скільки обійдеться зловживання процесуальними правами? 32
Сокалюк В. Психічний тиск на сторону правочину як підстава для визнання правочину недійсним (по матеріалах цивільної справи із моєї адвокатської практики) 34
Гайса А. М. Регистрация места жительства: что следует знать (или процесс от прописки к регистрации местожительства, что имеем в итоге) 39
Попова С. Апология Сократа, или мы есть то, как мы мыслим 44
Ніцевич А. Загальна аварія за новими правилами 46
Козлов О. О., Морозова О. Г. Проблеми судової практики з розгляду адміністративних справ за ч. 5 ст. 212-3 КУпАП 49
Грігорова Г. Л. Інститут врегулювання спору за участю судді як новела адміністративного процесуального права 53
Колосович В. В. Про зв'язок матеріальної забезпеченості особи та доступу до правосуддя 56
Безоплатний прийом громадян провела адвокат Тетяна Мельніченко 60
Софронкова Н. А., Федько Г. Медицинская реформа в действии. Выбираем лечащего врача 61
Бова П. Некоторые аспекты защиты интересов предприятий при обжаловании решений органов фискальной службы 62

Міжнародне співробітництво

Костин А. Barcelona — Belfast (о роботах, лидерах и не только…) 64
Костин А. Вашингтонские будни (Путевые заметки о рабочих встречах, или Как Одесса Вашингтон обогнала) 66
О разработке Европейской конвенции о профессии адвоката 70
Бучюнас Г. Провокация или симуляция ситуаций преступного поведения. Где грани? 74

Пам'ять

Монастырский Г. Воспоминания об отце, о его времени, его поколении и кое-что другое 77

Імена в історії адвокатури

Ария С. Л. Жизнь адвоката 83

ЗИМА НОВЫХ КОДЕКСОВ ПОЗАДИ (думаем о лете!)

Суровая зима уступила место весне, а она, в свою очередь, — лету. Тридцать градусов тепла в конце апреля! Кто-то помнит такое?

Растаял последний снег, остался в прошлом зимний дискомфорт и мы с новой энергией отправились за новыми знаниями. Количество семинаров, круглых столов и конференций этой весной будет, скорее всего, превосходить аналогичные периоды прошлых лет. Но, не будем лукавить, ведь не только хорошая погода способствует такой активной учебе. Просто зимние месяцы совпали с первыми пробами новых процессуальных кодексов, первыми решениями нового Верховного Суда, первыми победами и первыми ошибками.

Посему, учиться, учиться и еще раз учиться — это наш удел на ближайшие месяцы и очень желательно, чтобы мы делали это совместно с судьями, учеными, прокурорами, судебными экспертами для того, чтобы, по возможности, формировать единые подходы к решению проблемных вопросов новых процессуальным норм.

Каждый месяц мы пополняем копилку наших знаний о новом судебном процессе, и очень хочется верить в то, что к концу лета и началу рабочего сезона, мы сможем с уверенностью сказать, что готовы на все сто.

Совет адвокатов и наши комитеты ведут активную работу по организации и проведению новых мероприятий (в том числе культурных и спортивных), наши адвокаты стали больше путешествовать, делиться своим опытом и знаниями, и мы уверенно движемся вперед!

Следите за нашими объявлениями на сайте Совета и не пропускайте самое интересное!

Всегда Ваш,
главный редактор *Андрей Костин*

И. Л. Бронз,

адвокат, председатель Совета адвокатов Одесской области, заслуженный юрист Украины

ЕЖЕГОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ АДВОКАТОВ

Вот минул и еще один год нашей жизни и нашей адвокатской деятельности.

Как обычно, в начале года мы подводим итоги работы за прошедший год и обсуждаем, чего удалось добиться, что еще предстоит сделать.

Хорошие условия для проведения конференции, возможность пообщаться с коллегами, которых не часто встречаешь, обсудить имеющиеся проблемы, к сожалению, не вызвали у адвокатов особого рвения и желания принять участие в работе конференции.

Из 138 избранных по квоте, установленной Советом адвокатов Украины (1 делегат от 15 адвокатов), в конференции приняло участие немногим более половины избранных делегатов, что позволило начать и провести конференцию, однако, в очередной раз вызвало сожаление о недостаточной активности адвокатов использовать свои возможности присутствовать на конференции и обсуждать вопросы жизнедеятельности адвокатского сообщества.

В настоящее время рабочей группой при администрации Президента Украины подготовлен новый Закон «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», который предоставит всем адвокатам Одесской области возможность без предварительных собраний и выборов делегатов на конференции принимать участие в их проведении.

Хотелось бы верить, что готовящееся нововведение усилит активность адвокатов и будет способствовать тому, что в наших конференциях будет принимать участие гораздо больше адвокатов, чем в настоящее время, хотя бы одна десятая часть адвокатов региона (по Одесской области это, примерно, 200—300 адвокатов).

Все это проблемы будущего, а пока ежегодная отчетная Конференция прошла организованно и конструктивно. Были обсуждены отчеты председателя Совета и КДКА Одесской области, наших представителей в Совете адвокатов Украины и ВКДКА, заключение ревизионной комиссии, утверждение смет доходов и расходов за 2017 год и на 2018 год.

Не остались без внимания вопросы повышения квалификации адвокатов, а также работа различных комитетов, участие в деятельности которых принимает участие все больше адвокатов, что, конечно, является весьма положительным и способствует повышению профессионального уровня адвокатов нашего региона.

По итогам конференции принято постановление, которым работа Совета, КДКА, ревизионной комиссии и наших представителей в высших органах адвокатского самоуправления признана положительной.

Вітаємо з високим державним званням!

Указом Президента України № 398/2017 від 1 грудня 2017 року одеській адвокатці, д. ю. н. **Мар'яні Володимирівні АФАНАСЬЄВІЙ** присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України».

Адвокати Ради адвокатів Одеської області **Мар'яна Володимирівна АФАНАСЬЄВА** та **Ірина Василівна ГЛОВЮК** включенні до складу Науково-консультативної ради при Верховному Суді, затвердженого Пленумом Верховного Суду, який відбувся 30 березня 2018 року.

Наши юбиляры!

Здоровья, счастья, долгих лет жизни!

30

Степанова Дарья Сергеевна
Вербовецкая Анна Александровна
Сегеда Елена Сергеевна

40

Егоров Богдан Станиславович
Кирияк Наталья Владимировна
Ковпак Александр Викторович
Горжеева Ольга Георгиевна
Елистратова Дина Юрьевна
Ромашкин Сергей Владимирович
Буряченко Анатолий Николаевич
Костюк Олег Петрович
Михайленко Мария Николаевна
Федоренко Евгений Владимирович

50

Вербицкая Светлана Николаевна
Сычов Евгений Борисович
Старенков Александр Ефимович
Пырхавко Александр Викторович
Войтенко Олег Иванович
Лехов Сергей Викторович
Негипа Александр Всеволодович

60

Пархоменко Оксана Ивановна
Веселов Александр Викторович
Матвейчук Геннадий Иванович
Рязанов Юрий Анатольевич
Твердохлебова Галина Николаевна
Семак Татьяна Викторовна

70

Баранова Ольга Васильевна

Список осіб, які отримали свідоцтва у І кварталі 2018 року

Акрабова Ольга Миколаївна
Алфєєв Дмитро Миколайович
Андреєва Ірина Вікторівна
Бабєнко Ярослав Володимирович
Басько Вадим Леонідович
Бахтєєв Олександр Сергійович
Бєлогуб Марія Вікторівна
Бєлосевич Олег Богданович
Бикова Ігор Миколайович
Бикова Оксана Володимирівна
Билиця Ігор Олегович
Бобуйок Анатолій Дмитрович
Богаченко Павло Павлович
Бойко Дмитрій Вікторович
Бондар Олег Михайлович
Бондаренко Ганна Євгенівна
Бондаренко Катерина Василівна
Бондарчук Валентин Володимирович
Бритков Максим Сергійович
Бузова Тетяна Григорівна
Буковська Людмила Василівна
Булик Андрій Олегович
Бурдюжа Ірина Сергіївна
Бурдюжа Сергій Юрійович
Васильєв Іван Іванович
Вдовиченко Ганна Всеволодівна
Воронюк Максим Олександрович
Гарбузов Володимир Володимирович
Главацький Юрій Анатолійович
Гриценюк Владислав Олександрович
Грищенко Віталій Євгенович
Громик Олександр Григорович
Гуртовник Юрій Едуардович
Дабіжа Олена Анатоліївна
Делінський Олександр Аркадійович
Дідорчук Ірина Ігорівна
Дябло Гліб Станіславович
Дягілев Вячеслав Васильович
Ебубікіров Еміль Якубович
Єгоров Олександр Олександрович
Жмуд Олег Володимирович
Жуган Дмитро Миколайович
Завальнюк Дмитро Юрійович
Заворотний Ярослав Семенович
Задоя Валентина Іванівна
Івкова Лариса Володимирівна
Ільченко Катерина Романівна
Іорданов Віталій Пилипович
Кварталов Дмитро Олександрович
Коваленко Дмитро Ігорович
Козак Максим Олександрович
Козачишин Олег Вікторович
Козлов Микола Сергійович
Кривоносова Ірина Євгенівна
Кузьменко Олександр Петрович
Купріянов Артур Олександрович
Курбанова Сайора Рустамовна
Лавроневич Світлана Анатоліївна
Лисенко Лілія Олександрівна
Лук'ян Сергій Григорович
Майданік Тетяна Іванівна
Мандриченко Жанна Василівна
Мельник Олександр Вячеславович
Мельничук Тетяна Володимирівна
Можин Олександр Васильович
Назаренко Ірина Миколаївна
Наседкін Олег Ігорович
Новак Ігор Олексійович
Носенко Ігор Петрович
Орєшкова Наталя Валеріївна
Осьмінін Сергій Дмитрович
Павелко Анатолій Миколайович
Павицька Тетяна Борисівна
Панько Михайло Михайлович
Патрик Альона Іванівна
Паук Олексій Іванович
Пеньковський Василь Богданович
Піщанська Ірина Володимирівна
Побєдаш Христина Михайлівна
Погорілий Олександр Валентинович
Попова Світлана Юріївна
Прсяжнюк Вікторія Борисівна
Прутян Михайло Юрійович
Радєв Михайло Георгійович
Радулова Надія Марківна
Рибак Христина Миколаївна
Ровкова Світлана Володимирівна
Роман Вікторія Сергіївна
Ростомов Грант Артурович
Рудніченко Ірина Федорівна
Рябоконь Кирило Юрійович
Савчук Дмитро Володимирович
Самійленко Катерина Вікторівна
Самсонов Олег Васильович
Семененко Вадим Геннадійович
Семенченко Ольга Юріївна
Сібарова Світлана Миколаївна
Сіліщан Ірина Сергіївна
Славова Ольга Анатоліївна
Сметюх Вероніка Сергіївна
Снітко Андрій Сергійович
Соколова Анна Кузьмівна
Соловйова Ксенія Юріївна
Сорвачов Олександр Володимирович
Тащі Любомира Юріївна
Твердохліб Вадим Юрійович
Терлецький Дмитро Сергійович
Тихонова Ангеліна Михайлівна
Ткаченко Борис Романович
Топор Іван Вікторович
Торбас Олександр Олександрович
Федоренко Ольга Іванівна
Христюк Юрій Георгійович
Чабан Юрій В'ячеславович
Чайникова Юлія Антонівна
Чербаджі-Чебак Наталя Миколаївна
Чернишева Анастасія Олегівна
Чорна Олена Сергіївна
Чуприна Лілія Олегівна
Шевчук Вікторія Вікторівна
Юзик Володимир Володимирович
Яворський Георгій Сергійович
Ярмошевич Денис Вікторович
Ярошенко Дмитро Валерійович

23 февраля на базе Интеллект-клуба № 1 состоялась игра зимнего кубка «Что? Где? Когда?»

В игре приняли участие следующие команды:

1. Одесский региональный юридический центр, капитан команды Александр Козлов;

2. Команда «Фрейдерский захват», капитан команды Екатерина Черногоренко;

3. Юридическая компания «DLS Group», капитан команды Стас Нестеренко;

4. Юридическая компания «Де-юре», капитан команды Григорий Трипульский;

5. Команда «Дом СовеТОВ», капитан команды Александр Муконин;

6. Одесский окружной административный суд, капитан команды Ольга Пасечник;

7. Кафедра организации судебных, правоохранительных органов и адвокатуры Национального университета «Одесская юридическая академия», капитан команды Артём Питомец;

8. Команда «IQdo», капитан команды Алексей Подпругин;

9. Команда «Минюст-П», капитан команды Олег Бедный;

10. Команда «Черноморская Ривьера», капитан команды Алексей Кулик;

11. Команда «Понтий Пилат», капитан команды Павел Аляпкин;

12. Команда «Чубаров и Ко», капитан команды Сергей Чубаров;

13. Юридическая копания «Interlegal», капитан команды Вячеслав Лебедев;

14. Команда «ПравоВеды», капитан команды Александр Ищенко;

15. Суворовский районы суд Одессы, капитан команды Дмитрий Шкорупеев;

16. Команда «Ad Hoc», капитан команды Максим Попов.

1	Фрейдерский захват	27
2	Понтій Пілат	27
3	Одеський регіональний юридичний центр	25
4—5	Iqdo	24
4—5	Черноморская ривьера	24
6—7	Одеський окружний адміністративний суд	22
6—7	Суворовский районный суд	22
8	Дом СовеТОВ	21
9	Минюст-П	20
10	Юридическая компания «Де-юре»	19
11	Кафедра	17
12	Правоведы	16
13	Ad Hoc	15
14	Юридична компанія «DLS Group»	14
15	Чубаров и Ко	11
16	Юридична компанія «Interlegal»	9

Как всегда, игра прошла в дружеской, непринуждённой обстановке, в атмосфере позитивного соперничества и интеллектуальной борьбы.

«Бронза» досталась адвокатам из Одесского регионального юридического центра, а в «перестрелке» за «золото» на долю секунды команду прокуроров «Понтий Пилат» с ответом опередила команда ученых-юристов «Фрейдерский захват», заняв первое место.

Комитет выражает огромную благодарность организаторам — компании «Игра-Украина» и Интеллект-клуб № 1 в лице Александра Андросова за интересный пакет вопросов и феерически проведённую игру. А также партнёрам игры за ценные призы и подарки ТМ «Шабо», кондитерской Sweet Story — cookie shop в лице Татьяны Бабинец, информационному партнеру мероприятия газете «Закон и Бизнес», компании по организации учебных языковых туров Alekom-Tour: Education can be fun в лице Марии Лыняк, а также Музею «Интересной науки» в лице Владимира Немерцалова, Центру эмоционального здоровья Одессы «Amograce» в лице Алены Гияновской.

Участники команды-победителя получили ценные призы от партнёров игры — сертификаты на разовое бесплатное посещение сеансов Центра Эмоционального здоровья Amograce и Музея Интересной Науки.

Отдельная благодарность фотографу-оператору Дмитрию Разно.

Александр МУКОНИН,
адвокат, член Комитета
по культуре, туризму, спорту
и социальной поддержке
адвокатов Совета адвокатов
Одесской области

20—21 лютого 2018 року відбулося відкриття кабінетів медіації у пілотних судах міста Одеси

Відкриття кабінетів здійснено в рамках реалізації проекту «Підвищення поінформованості суддів та адвокатів щодо медіації та обізнаності громадян про медіацію для покращення доступу до правосуддя та підвищення ефективності судової влади».

В якості пілотних судів проекту задіяні Київський районний суд у м. Одеси та Господарський суд Одеської області спільно із Одеським апеляційним господарським судом.

Проект реалізується Українською академією медіації за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя».

Рада адвокатів Одеської області підтримала захід та взяла участь у відкритті кабінетів медіації: на відкритті були присутні члени комітету із медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів РАОО, інші практикуючі адвокати.

Діяльність кабінету медіації направлена на сприяння покращенню інформування громадян та правників щодо можливості альтернативного позасудового врегулювання спорів та мирного їх вирішення за допомогою медіації.

В кабінеті медіації відвідувачі суду зможуть безкоштовно:

— отримати інформацію про процедуру медіації;

— отримати консультацію щодо можливості вирішення наявного у них спору за допомогою медіації;

— взяти участь у процедурі медіації.

Кабінет медіації працюватиме в приміщеннях судів з кінця лютого по вересень 2018 року. Детальна інформація за тел.: (098)693-86-56.

21 лютого 2018 року відбулося чергове засідання Ради адвокатів Одеської області

Вже стає доброю традицією, що свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю новому поповненню Ради вручаються у великій актовій залі на Жуковського, 14, у святковій обстановці.

Вітаючи колег, голова Ради адвокатів Одеської області Йосип Бронз сказав, що адвокатура — це, найперше, корпорація колег, що професія адвоката — надзвичайно затребувана суспільством, але водночас — одна із найскладніших і найтяжчих, яка вимагає від людини великого запасу різнопланових знань, високого професіоналізму, прискіпливої уваги до деталей, аналітичного підходу до ситуації та суворого дотримання правил адвокатської етики.

Професія адвоката, прозвучало у вітальних словах Андрія Костіна, заступника голови Ради адвокатів Одеської області, побудована на людських стосунках, на довірі, тож вимагає від нашої роботи високого рівня добропорядності, який у свою чергу формує в суспільстві авторитет особистості адвоката і повагу до його праці.

Досвідчені колеги у напутніх словах до нового поповнення Ради адвокатів Одеської області запевняли у тому, що адвокатська спільнота завжди готова підтримати кожного доброю порадою, а в разі потреби — стати на захист професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Адвокатів, які долучаються до суспільно важливої справи, закликали брати активну участь у численних навчальних заходах і заходах дозвілля корпорації.

Колеги шанобливо привітали з днем народження одного із найдосвідченіших адвокатів Одеси Юрія Полонського, побажали йому довгих літ життя, нових учнів і нових подоланих вершин у роботі.

Оплесками зустріли в залі голову Комітету з питань культури, туризму, спорту та соціальної підтримки адвокатів Ради адвокатів Одеської області

адвоката Світлану Адабаш, яка прийшла на засідання у мантії, що передбачено новою редакцією Закону України про адвокатуру.

Йосип Бронз влучно зауважив, що так мусить виглядати адвокат майбутнього, адже мантія — дисциплінує, додає значимості адвокатові у суді. Зрештою, це гарно.

Під час засідання Ради також обговорили більше десяти питань із порядку денного, зокрема, про організацію проведення щорічної конференції адвокатів Одеської області (17 березня 2018 року), про направлення на стажування і призначення керівників стажування, про призначення заступника голови та секретаря Комітету з медіації Ради адвокатів Одеської області, а також вирішили низку інших організаційних питань.

Заседание Комитета по гражданскому и семейному праву Совета адвокатов Одесской области

2 марта 2018 года в помещении конференц-зала Апелляционного суда Одесской области по адресу ул. Ивана и Юрия Лип, 24-а (Одесса) состоялось заседание Комитета по гражданскому и семейному праву Совета адвокатов Одесской области, посвященное новеллам гражданского процессуального законодательства Украины.

В заседании приняли участие 235 адвокатов.

Судебная реформа коснулись не только судебной иерархии, но и правил рассмотрения дел судами.

При этом по многим процессуальным вопросам еще не была выработана единая практика, что вызывает сложности в правоприменительной практике.

В связи с этим актуальным является обсуждение изменений в гражданском процессуальном законодательстве.

С докладом на тему: «Новое гражданское процессуальное законодательство: рассмотрение дел в первой инстанции» выступил председатель Малиновского районного суда г. Одессы Личман Леонид Григорьевич.

Докладчик уделил внимание принципам гражданского судопроизводства и отметил, что суд и участники судебного процесса обязаны руководствоваться заданием гражданского судопроизводства, которое превалирует над любыми другими размышлениями в судебном процессе. То есть следует придерживаться правил процесса, но сущность преобладает над формой.

Л. Г. Личман также остановился на принципе верховенства права. Так, согласно действующему законодательству, если суд приходит к выводу, что закон или иной правовой акт противоречит Конституции Украины, суд не применяет такой закон или иной правовой акт, а применяет нормы Конституции Украины как нормы прямого действия. В таком случае суд при принятии решения по делу обращается в Верховный Суд для решения вопроса о внесении в Конституционный Суд Украины представления о конституционности закона или иного правового акта.

Докладчик отметил, что стороны в обоснование своей правовой позиции могут ссылаться на правовые позиции Верховного Суда Украины и высших специализированных судов и постановления пленумов.

Гражданским процессуальным кодексом Украины предусмотрено, что в случае, если закон или договор не определяют эффективного способа защиты нарушенного, непризнанного или оспоренного права, свободы или интереса лица, обратившегося в суд, суд в соответствии с изложенным в иске требованием такого лица может определить в своем решении такой способ защиты, который не противоречит закону. Если иск будет обоснован и при этом способ защиты не эффективный, то суд должен удовлетворить иск, а сторона уже будет заниматься вопросами исполнения такого решения.

Также Л. Г. Личман обратил внимание, что введены виды гражданской юрисдикции, а именно

предметная, субъектная, инстанционная и территориальная. При этом если истец допустил ошибку при определении суда, который должен рассматривать спор, суд должен направить дело в соответствующий суд.

Статьей 44 Гражданского процессуального кодекса Украины предусмотрено, что участники судебного процесса и их представители должны добросовестно пользоваться процессуальными правами; злоупотребление процессуальными правами не допускается. Если подача жалобы, заявления, ходатайства признается злоупотреблением процессуальными правами, суд с учетом обстоятельств дела вправе оставить без рассмотрения или вернуть жалобу, заявление, ходатайство.

Судья акцентировал внимание на том, что в случае ссылки участника дела на несовершение другим участником дела определенных действий или отсутствие определенного события суд может обязать такого другого участника дела предоставить соответствующие доказательства совершения этих действий или наличия определенного события. В случае непредоставления таких доказательств суд может признать обстоятельство несовершения соответствующих действий или отсутствия события установленным. Также он обратил внимание на еще одну новеллу, согласно которой вместе с первым заявлением по существу спора каждая сторона подает в суд предварительный ориентировочный расчет суммы судебных расходов, которые она понесла и которые ожидает понести в связи с рассмотрением дела. В случае непредставления стороной предварительного расчета суммы судебных расходов суд может отказать ей в возмещении соответствующих судебных расходов, за исключением суммы уплаченного ею судебного сбора.

В заключение Л. Г. Личман отметил, что перспективным и важным институтом является урегулирование спора с участием судьи.

Также участники заседания вместе с докладчиками обсудили отдельные проблемные вопросы.

В частности, адвокат Т. А. Подольская задала вопрос о том, как правильно составить документ, подтверждающий размер расходов, связанных с рассмотрением дела, в том числе гонорара адвоката, а именно как оформить детальное описание работ, чтобы оно было учтено и принято судом?

Л. Г. Личман привел пример, что многие американские фирмы работают по такой системе: если поигрывают дело, то ничего не получают, а в случае победы — получают значительный процент. В Украине на определенном этапе адвокаты захотели заработать больше, чем положено. Но все должно быть разумно, если сторона обоснует и документально подтвердит расходы, то суд может удовлетворить их компенсацию. При этом в процессе другая сторона будет доказывать, что такие расходы несоразмерны.

Если сторона детально распишет расходы согласно статье 137 Гражданского процессуального кодекса Украины и приложит подтверждающие документы, то суд удовлетворит возмещение таких расходов, исходя из принципов соразмерности.

Кроме того, председатель Комитета В. М. Зубарь отметил, что данная практика полностью взята из англосаксонской системы права. Прежде всего, адвокат должен определится, какая система оплаты.

В мире существует три базовые системы. Первая из них — почасовая, тогда адвокат должен зафиксировать часы, которые потрачены на процесс. В больших юридических фирмах юрист в конце каждого рабочего дня сдает отчет. И из отчета можно понять, сколько часов и когда он занимался этим судебным делом.

В американских фирмах есть понятие кратность часа, и они тарифицируют от шести минут

потраченного времени. В Украине еще нет такого жесткого учета, но есть ряд программ и юристы фиксируют потраченное время.

Второй способ оплаты — фиксированная оплата в месяц или в год. И третий способ, который является очень спорным, — «гонорар успеха». В ряде законодательств его вообще не признают.

На самом деле, по подтверждению расходов на правовую помощь нет единой рекомендации, и такой не может быть.

Каждый раз необходимо исходить из системы оплаты, согласованной с клиентом по определенному судебному делу. Если почасовая, то следует подготовить детальный отчет по часам. При этом будет недостаточным принести только счет и при фиксированной оплате, его также нужно будет обосновать потраченным на судебное дело временем. А если в заседания приходят несколько адвокатов, то необходимо высчитывать участие каждого из адвокатов в процессе.

По сути вопрос формирования ценовой политики очень объемный, и В. М. Зубарь предложил проработать его на отдельной встрече. Обсудить проблему гонорарной политики в первую очередь необходимо в рамках адвокатского сообщества, кроме того, есть еще одна проблема — суды с клиентами по взысканию вознаграждения адвоката.

А. И. Дришлюк указал на то, что обычно сторона предоставляет в лучшем случае акт приема-передачи выполненных работ. Потом суд оценивает предоставленные документы и сравнивает предоставленные документы со временем, потраченным на судебное заседание.

Ряд компаний злоупотребляли своим правом на возмещение расходов, что вызвало ответную меру — установление в законодательстве предельного размера компенсации расходов на правовую помощь. Это упростило работу суда, поскольку можно посчитал количество часов, умножить на максимальный размер оплаты и получается сумма таких расходов. При этом есть же дела разной сложности.

А. И. Дришлюк выразил мнение, что формы ограничений должны быть объективизированы. И следует обратить внимание, что при разных формах оплаты будут разные подтверждающие документы.

А. И. Дришлюк отметил, что до сих пор также не решен вопрос убытков, связанных с судебным процессом, например, если процесс инициирован злонамеренно.

На заседании Комитета обсудили и другие проблемные вопросы, в том числе связанные с представительством в гражданском процессе, в частности на стадии апелляционного и кассационного обжалования, и необоснованным затягиванием судебного процесса, восстановлением и продлением процессуальных сроков.

Важно, чтобы адвокаты и судьи делились своими взглядами на отдельные институты гражданского процесса, с которыми они уже успели столкнуться на практике, обменивались наработками и опытом их применения с целью влияния на формирование судебной практики. Чему и способствуют заседания Комитета, на которых есть возможность получить информацию о первых направлениях практики, обратить внимание на нормы, которые довольно часто на практике упускаются представителями сторон, а также обсудить проблемные вопросы, с которыми столкнулись адвокаты.

Отчет о заседании Комитета
по гражданскому и семейному праву Совета
адвокатов Одесской области
подготовили Владимир ЗУБАРЬ
(председатель Комитета) и Нина РИЗУН

СПОРТИВНАЯ СТРАНИЧКА

9 февраля 2018 года состоялся 3-й турнир по боулингу среди одесских адвокатов, прокуроров, судей и юристов

Место в турнирной таблице	Название команды	Сумма баллов
1	Комитет по защите прав адвокатов	985
2	ЮБ «Сергеевых»	943
3	ЮК «Де-Юре»	931
4	ЮК «DLS Group»	875
5	ЮК «Лигал Консалт Групп»	856
6	Команда «Железные шары»	786
7	Команда «Сокалюк и компания»	724
8	Команда «Право на страйк»	696
9	ЮК «ОРЮЦ»	652

Организатор мероприятия — Совет адвокатов Одесской области.

В турнире приняли участие следующие команды:

1. ЮБ «Сергееевых»
2. ЮК «Де-Юре»
3. ЮК «Лигал Консалт Групп»
4. ЮК «DLS Group»
5. Комитет по защите прав адвокатов САОО
6. ЮК «ОРЮЦ»
7. Команда «Право на страйк»
8. Команда «Железные шары»
9. Команда «Сокалюк и компания»

Лучшим игроком турнира по количеству набранных баллов (346!) стал адвокат Иван Анатольевич Прилепский.

Поздравляем призёров турнира:

• **третье место** — 931 балл — 2-я дорожка: Юридическая компания «Де-Юре» (капитан команды — адвокат Игорь Фомичёв);

• **второе место** — 943 балла — 1-я дорожка: Юридическое бюро «Сергеевых» (капитан команды — адвокат Юрий Сергеев);

• **первое место** — 985 баллов — 5-я дорожка: Комитет защиты прав адвокатов САОО (капитан команды — адвокат Александр Козлов).

Команды-призёры и победители получили ценные призы и подарки от партнёров турнира, а все участники турнира — хорошее настроение и ценное общение в корпоративном духе.

Александр МУКОНИН,
адвокат, член Комитета по культуре, туризму, спорту и социальной поддержке адвокатов Совета адвокатов Одесской области

3 марта 2018 года состоялся турнир по теннису «ВЕСНА И ТЕННИС», организованный Советом адвокатов Одесской области

В турнире приняли участие адвокаты, помощники и стажеры адвокатов, юристы и дети наших коллег, а также наши постоянные гости — настоящие любители увлекательной игры — **Д. Рамжев** и **А. Нахимчук**.

Места в турнирной таблице распределились следующим образом:

Финал:

1-е место — **Свида Алексей**

2-е место — **Маковецкий Сергей**

3-е место — **Возиян Алексей**

4-е место — **Сокалюк Всеволод**

5-е место — **Бучко Олег**

6-е место — **Баринов Геннадий**

Полуфинал:

1-е место — **Бочевар Михаил**

2-е место — **Молодецкий Ростислав**

3-е место — **Фомичёв Владислав**

Самым младшим участником турнира был **Георгий Косюк**.

Украсили турнир своим участием обаятельные **Татьяна Котовская** и **Татьяна Шевченко**.

Благодарим за поддержку и содействие Первый профессиональный клуб настольного тенниса Evolution.

Светлана АДАБАШ,
адвокат, председатель Комитета по вопросам культуры, спорта, туризма и социальной поддержки адвокатов САОО

На семінарі для адвокатів — партнерів системи БПД Одеської області йшла мова про аспекти стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги населенню

107 адвокатів відвідали семінар-практикум з оцінки якості надання безоплатної правової допомоги, який відбувся 17 березня 2018 року у приміщенні Ради адвокатів Одеської області (м. Одеса, вул. Жуковського 14).

На семінарі були присутні адвокати, які співпрацюють з центрами надання БПД з 2015 року, а також нові адвокати-партнери, які нещодавно пройшли конкурсний відбір та почали працювати у системі БПД Одеської області на підставі укладених договорів із центрами.

Відкрила захід директорка Регіонального центру **Світлана Клішина**, яка розповіла про мету та цілі впровадження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Структуру та зміст стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному та адміністративному процесі розкрив сертифікований тренер, адвокат **Віктор Головішин**.

Зокрема, одним із обов'язків адвоката у цивільному/адміністративному провадженні визначено **ведення адвокатського досьє** згідно з наведеним орієнтовним переліком. Така вимога сприяє систематизації усіх обставин, які мають значення для справи, та за необхідності може стати підставою для оцінювання якості наданої правової допомоги за умови згоди клієнта.

Стандарти містять **обмеження щодо кількості справ**, в яких одночасно адвокат може надавати безоплатну вторинну правову допомогу. Якщо на виконанні у адвоката одночасно перебуває 30 доручень, надання БВПД за якими не завершено, прийняття ним нових доручень не допускається.

Однією із новел Стандартів є підготовка адвокатом **письмового правового висновку** у справах, в яких, на його думку, відсутні фактичні та правові підстави для виконання доручення.

Додатками до Стандартів включено **протокол узгодження правових питань** щодо представництва за дорученням центру з надання БВПД, акт приймання-передавання документів (копій документів)/речей (речових доказів), орієнтовний перелік матеріалів адвокатського досьє у цивільному/адміністративному провадженні.

Дотримання Стандартів є обов'язковим для адвокатів при наданні БВПД і є підставою для об'єктивного оцінювання своєчасності, повноти та якості надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі.

Оцінювати якість надання адвокатами БВПД відповідно до цих Стандартів будуть комісії, утворені радами адвокатів регіонів, а Координаційний центр спільно з регіональними центрами з надання БВПД буде забезпечувати моніторинг якості надання адвокатами БВПД.

Переглянути стандарти

Нагадаємо, що над розробленням Стандартів працювала робоча група у складі фахівців системи БПД, адвокатів та представників органів адвокатського самоврядування, науковців та представників громадського сектора. Проект Стандартів був фіналізований на зустрічі з представниками Національної асоціації адвокатів України (НААУ) 20 вересня та схвалений Радою адвокатів України 22 вересня 2017 року.

Підтримку у розробленні Стандартів, зокрема у проведенні зустрічей робочих груп та практикумів, надавали українсько-канадський проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні», а також Українська фундація правової допомоги за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Також слід зазначити, що у системі надання безоплатної правової допомоги із 2014 року діють Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі.

17 березня 2018 року організовано і конструктивно пройшла звітна конференція Ради адвокатів Одеської області

Із кворумом — 81 делегат — конференція розпочала роботу із вирішення організаційних питань.

Зі звітом про діяльність Ради адвокатів Одеської області впродовж 2017 року виступив голова Ради Йосип Бронз.

Навчання адвокатів, підвищення кваліфікації спеціалістів — тема, яка не знімається з порядку денного діяльності Ради. Однак, як зауважив промовець, на семінарах і тренінгах часто присутні одні і ті ж самі люди. Дехто взагалі приходить на такі заходи задля отримання сертифіката учасника.

У подальших планах Ради — тренінги та семінари з різних галузей законодавства, зі складання правових документів, що може бути корисно особливо для молодих колег, навчання з риторики, з адвокатської етики тощо. Але потрібна зацікавленість людей, бажання постійно вчитися, шліфувати адвокатську майстерність.

Доповідач детально зупинився на аналізі діяльності комітетів Ради, акцентувавши увагу на тому, що необхідно постійно розширювати кола питань, розглядом яких зайняті комітети, а також активніше залучати до роботи ініціативних адвокатів, які мають бажання і віднайдуть час попрацювати на благо спільноти.

Йосип Бронз також закликав колег активніше долучатися до створення журналу «Вісник Одеської адвокатури», а відтак — залишити свій унікальний інтелектуальний слід в історії Одеської адвокатури, яка має славні традиції і досить перспективне майбутнє. Промовець закликав колег пропонувати нові теми, нові рубрики, писати цікаві статті, коментарі, спогади, розповідати про колег, про випадки з адвокатської практики тощо.

У звіті голови Ради говорилося про те, що сьогодні є необхідність у створенні ще кількох комітетів, зокрема, по роботі з молодими адвокатами, оскільки існує значна зацікавленість і практична потреба у посиленні такої роботи.

Розмову стосовно окреслених питань і отриманих пропозицій про створення нових комітетів буде продовжено на черговому засіданні Ради, яке відбудеться 21 березня.

Питання несвоєчасної сплати щорічного єдиного членського внеску (а сплата є статутним обов'язком кожного!) також залишається на сьогоднішній день проблемою адвокатського співтовариства. До порушників можуть бути застосовані методи дисциплінарного впливу, що передбачено рішенніми Ради адвокатів України.

Співтовариству, зокрема, потрібні кошти на виконання фасадних робіт у будинку Ради на Жуковського,14, де вже створені пристойні умови для ефективної роботи штату співробітників, де для кожного адвоката відкриті двері, де кожен колега буде вислуханий і почутий. І взяти потрібні кошти можна тільки з адвокатських внесків.

Допомога колегам-ветеранам і тим, хто зіткнувся з непростими життєвими проблемами, — питання, які традиційно перебувають у колі діяльності Ради, оскільки співтовариство адвокатів завжди вирізнялося солідарністю і колективізмом, бажанням підтримати адвокатів-пенсіонерів, колег з інвалідністю у тяжку для них хвилину життя.

Про діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області впродовж 2017 року перед делегатами конференції звітувала голова КДКА Наталія Рудницька. Вона, зокрема, сказала, що впродовж підзвітного часу КДКА було проведено 207 засідань, схвалено 956 рішень. Було також розглянуто 1227 скарг і пропозицій, які надійшли на адресу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області, серед яких — 3 скарги від адвокатів на своїх колег.

Проведену роботу, про яку йшлося у звітах, делегати конференції відкритим голосуванням визнали «задовільною».

Стосовно фінансової діяльності Ради адвокатів Одеської області за 2017 рік. Повний звіт про фінансово-господарську діяльність було викладено на сайті Ради, тож кожен адвокат міг переглянути і проаналізувати документ, оскільки Рада працює відкрито і прозоро.

Із висновками Ревізійної комісії адвокатури Одеської області стосовно перевірок фінансово-господарської діяльності Ради перед делегатами конференції виступила голова комісії Валентина Азаркіна, яка, зокрема, сказала, що за підзвітний час порушень у веденні кошторису (надходження і витрати), а також при ревізіях касових операцій не виявлено, зібрані кошти витрачалися ощадливо.

Перед учасниками заходу мали слово представник адвокатів Одеської області у складі Ради адвокатів України Олена Головченко та представник адвокатів Одеської області у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України Тетяна Подольна.

Висновки, з якими вони виступили, були обговорені і затверджені делегатами звітної конференції.

Активними в обговоренні звітних доповідей на конференції були делегати: Андрій Перов, Юрій Остюк, Олександра Гончарова, Світлана Адабаш, Олександр Вєсєлов, Вадим Бобир, Просковія Іванова, Юрій Григоренко, Максим Кварцхелія, інші адвокати, які у своїх виступах відзначали прозорість і відкритість дій керівництва Ради адвокатів Одеської області, вносили цікаві пропозиції, наприклад, стосовно покращення діяльності співтовариства, зокрема, з організації навчання колег, говорили про потребу у підтримці молодих спеціалістів, про необхідність і надалі зміцнювати корпоративну відповідальність.

Делегати конференції одноголосно затвердили штатні розписи та кошториси Ради адвокатів Одеської області та КДКА на 2018 рік.

21 березня 2018 року відбулося чергове засідання Ради адвокатів Одеської області

Провели засідання голова Ради Йосип Бронз та заступник голови Ради Андрій Костін.

Подією у житті кількох десятків наших колег стало вручення їм свідоцтв на право заняття адвокатською діяльністю.

Звертаючись із напутніми словами до нового поповнення адвокатського співтовариства, Йосип Бронз, який віддав адвокатурі більше 50 років свого життя, сказав, що вони сьогодні взяли на себе велику відповідальність бути адвокатами, а відтак — все життя їм доведеться вчитися, оволодівати мистецтвом спілкування з клієнтами, бути взірцем освіченості і порядності. Набуваючи авторитету, підкреслив голова Ради адвокатів Одеської області, важливо шанувати колег, дотримуватися корпоративної солідарності, самовіддано працювати, відстоюючи законність і справедливість, і при цьому залишатися ЛЮДИНОЮ.

Учасники засідання обговорили питання про необхідність створення Комітету по роботі з молодими адвокатами.

Були запропоновані кандидатури, яким під силу взяти під свою відповідальність керівництво таким Комітетом. У свою чергу, запропоновані кандидатами концепції розбудови і діяльності Комітету будуть розглянуті під час наступного засідання Ради адвокатів Одеської області, яке відбудеться 18 квітня 2018 року.

Світлана Клішина,

адвокат, директор Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Одеській області

ДЛЯ КОГО ПРАЦЮЄ СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ І ЯК ВОНА ВТІЛЮЄТЬСЯ В ЖИТТЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ?

Коли людина опиняється в складному життєвому становищі і їй вкрай необхідна допомога юриста, вона має знати, що така допомога українським громадянам гарантована державою.

Для цього з 2012 року функціонує система безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

На першому етапі допомога надавалася лише у кримінальних провадженнях — підозрюваним, затриманим, в судових засіданнях. Проте з 1 липня 2015 року по Україні були створені місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Центри надають правову допомогу для соціально незахищених осіб у цивільних та адміністративних справах. Зокрема, в Одеській області працює 7 місцевих центрів — три в Одесі та ще чотири у Арцизі, Ізмаїлі, Подільську та Роздільній.

У віддалених населених пунктах, а саме у кожному районному центрі та місті обласного значення, населення обслуговують 25 бюро правової допомоги. Вони були утворені у 2016 році замість ліквідованих територіальних управлінь юстиції та працюють як відокремлені підрозділи місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Чи користуються попитом послуги центрів з надання безоплатної правової допомоги? За чим звертаються люди?

З часом наше життя ускладнюється: погіршення рівня життя, проведення АТО у країні та інші фактори. Збільшується кількість людей, які обмежені у можливостях діяти ефективно та почуватися у безпеці. В цих обставинах часто порушуються права людини, і часто вона не знає свої права та не вміє їх захищати.

Наше завдання — захистити в першу чергу у правовий спосіб людей, які відносяться до найвразливіших категорій населення: малозабезпечені, пенсіонери, недієздатні особи, особи з обмеженими фізичними можливостями, ветерани війни, учасники АТО, жертви насильства, діти та інші.

З 5 січня 2016 року набули чинності зміни до законодавства. Тепер суб'єктами безоплатної правової допомоги є також вимушені переселенці та люди, які звернулися по отримання такого статусу, люди, чий дохід не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, а також люди, які отримують пенсію або соціальну допомогу у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб.

Зазначених категорій громадян непокоять питання отримання житлових субсидій на оплату комунальних послуг, різних видів соціальної допомоги, зокрема стосовно умов та порядку її отримання, правильності нарахування пенсії, затримки виплати соціальних допомог, надання матеріальної допомоги та допомоги в лікуванні, вартість і якість надання комунальних послуг та інше. У сільській місцевості, наприклад, первинною проблемою є управління земельними паями.

7 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (опубліковано в газеті «Голос України» № 4 (6759), яким внесено зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Зокрема, розширено доступ до безоплатної вторинної правової допомоги для осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а також — для дітей.

Завдання центрів не тільки в тому, щоб надавати правову допомогу, а в тому, щоб донести до людини, які права вона має, та навчити правильно використовувати їх у житті. Накопичуючи інформацію і досвід, ми приходимо в громаду та організовуємо семінари, правоосвітні заходи.

Особливо важливо працювати у цьому напрямку у віддалених місцевостях, селах та селищах, де доступ до інформації є обмеженим чи взагалі відсутнім, а люди втратили довіру до офіційних установ.

Хто представляє інтереси громадян у суді?

Наші партнери — адвокати — є суб'єктами надання послуг БВПД у кримінальних, цивільних та адміністративних справах, надають свої послуги клієнтам системи, відповідають за своєчасність та якість надання таких послуг.

Система БПД створена саме для підтримки вразливих верств населення, це — соціальна програма, націлена на відстоювання інтересів людей, зокрема, уразливих їх груп.

Звісно, рівень оплати праці адвокатів не надто високий, а деякі механізми відшкодування витрат адвокатам забюрократизовані. При наданні юридичних послуг держава фактично лише компенсує в межах своїх можливостей витрати часу та фінансові витрати, які адвокати могли понести при наданні безоплатної правової допомоги.

Незважаючи на все це, деякі наші партнери практикують навіть ведення справ на умовах pro bono, відчуваючи соціальну відповідальність.

Серед переваг роботи з системою — постійна практика, гарантоване відшкодування витрат, своєрідна реклама та розширення клієнтської бази, можливості для професійного навчання та підвищення кваліфікації завдяки системі тренінгів, семінарів, популяризація та поширення успішних практик адвокатів, які надають БПД тощо.

У реєстрі адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу в Одеській області, наразі налічується більш 400 адвокатів, з них 150 адвокатів уклали контракти та співпрацюють з центрами.

Усі вони пройшли конкурсний відбір та регулярне навчання та надають безоплатну вторинну правову допомогу відповідно до встановлених стандартів якості. Дотримання цих стандартів постійно мониториться.

Наприкінці 2017 року відбувся IX конкурс адвокатів, які мають намір надавати безоплатну правову допомогу. По результатах конкурсу ще 79 адвокатів укладуть контракти з центрами.

Адресу найближчого центру чи бюро правової допомоги можна дізнатися на сайті Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги: **http://odesa.legalaid.gov.ua** чи за телефоном **0-800-213-103** (цілодобово, дзвінки безкоштовні в межах України).

ЩО ТАКЕ БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА?

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА

Безоплатна правова допомога — правова допомога, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає порядок надання **безоплатної первинної правової допомоги** та **безоплатної вторинної правової допомоги**.

Безоплатна первинна правова допомога, суб'єктами права на яку є усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, включає такі види правових послуг, як надання правової інформації; консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, інших документів правового характеру (крім процесуальних), а також надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації **Безоплатну первинну правову допомогу надають місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги/бюро правової допомоги усім громадянам України, які перебувають під юрисдикцією України**

Безоплатна вторинна правова допомога — вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, і включає такі види правових послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Надання безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги:

- особам, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення;
- інвалідам, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;
- дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів;
- внутрішньо переміщеним особам;
- громадянам України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб;
- особам, до яких застосовано адміністративне затримання або адміністративний арешт;
- особам, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими;
- особам, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;
- особам, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії;
- особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі;
- особам, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- ветеранам війни та особам, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- особам, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною;
- особам, які належать до числа жертв нацистських переслідувань;
- особам, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- особам, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- особам, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- особам, реабілітованим відповідно до законодавства.

ЯК ОТРИМАТИ БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ?

Система надання безоплатної правової допомоги в Україні сьогодні — це **мережа із близько 550 офісів безоплатної правової допомоги** у всіх регіонах України.

Отримати правову допомогу можна звернувшись до найближчого центру з надання безоплатної правової допомоги.

АДРЕСИ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ:

Єдиний телефонний номер системи безоплатної правової допомоги — **0 800 213 103** (цілодобово та безкоштовно зі стаціонарних та мобільних телефонів у межах України)

Віталій Іванович Іванов,

адвокат

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄРДР

Проблема невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР впродовж 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення стала надзвичайно поширеною. Тому головним завданням держави у випадках вчинення злочинів є захист законних прав та інтересів громадян, а діяльність органів, які здійснюють кримінальне провадження, має бути спрямована на реальне забезпечення гарантій учасників провадження і ефективне поновлення їхніх прав у разі порушення. Мабуть, найсуттєвіші ускладнення у реалізації потерпілими власних прав пов'язані з рішеннями, діями і бездіяльністю представників правоохоронних органів, наслідком яких, зокрема, є невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також невизнання особи потерпілим у кримінальному провадженні.

Так відповідно до приписів ст. 214 КПК України досудове розслідування починається з моменту внесення слідчим або прокурором відповідних відомостей щодо вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. До того ж ч. 1 цієї статті містить імперативну норму, згідно з якою такі відомості мають бути внесені до ЄРДР не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Водночас на практиці повсякденною є ситуація, коли працівники правоохоронних органів, нехтуючи приписами ч. 1 ст. 214 КПК України та не бажаючи виконувати своїх обов'язків, не вносять відомості щодо вчинення кримінального правопорушення за поданою заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення до ЄРДР та розглядають її у порядку, встановленому Законом України «Про звернення громадян».

Для того щоб не допускати зазначених порушень з боку органів досудового розслідування, КПК України передбачає гарантію захисту прав заявника, закріплену у п. 1 ч. 1 ст. 303 цього Кодексу, що надає можливість останньому оскаржити бездіяльність слідчого або прокурора.

Також якщо заяву було подано до райвідділу поліції і слідчий не виконав обов'язку, передбаченого ч. 4 ст. 214 КПК України, я б порадив спочатку звернутися зі скаргою до прокурора, який згідно зі статтею 36 КПК України уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення самого досудового розслідування.

Зразок: Копія письмового повідомлення на моє звернення до Одеської місцевої прокуратури № 3 від 15.02.2017 року, начальнику слідчого відділення, а також заявнику (вже потерпілого мого клієнта), якому спочатку було відмовлено в порушенні кримінального провадження, тому що, на думку слідчого, а також начальника слідчого відділення, в заяві відсутні підстави даного факту для внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення, яке після звернення до прокурора нарешті було порушене за ст. 190 КК України.

Якщо заяву було подано до самої прокуратури, проте посадові особи не внесли протягом встановленого строку відповідні відомості до ЄРДР — звернутися зі скаргою про бездіяльність прокурора безпосередньо до суду. При цьому моя порада звернути увагу на узагальнення ВССУ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» станом на 12 січня 2017 року, у якому зазначено, що з наведених підстав обґрунтованою є

практика слідчих суддів, які визнають протиправною бездіяльність слідчих та прокурорів із невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, якщо заява, яка, на думку особи, що її подала, містила відомості про кримінальне правопорушення, однак була розглянута в порядку Закону України «Про звернення громадян».

Крім того, дуже важливо і необхідно враховувати вимоги ч. 1 ст. 304 КПК України, яка встановлює 10-денний строк для подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 цього Кодексу, строк починає обраховуватися з моменту прийняття рішення, вчинення дій чи бездіяльності. Саме тому КПК України передбачає можливість оскарження учасниками кримінального провадження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування до слідчого судді ст. ст. 303—307 КПК України, що є проявом гарантій захисту прав учасників кримінального провадження.

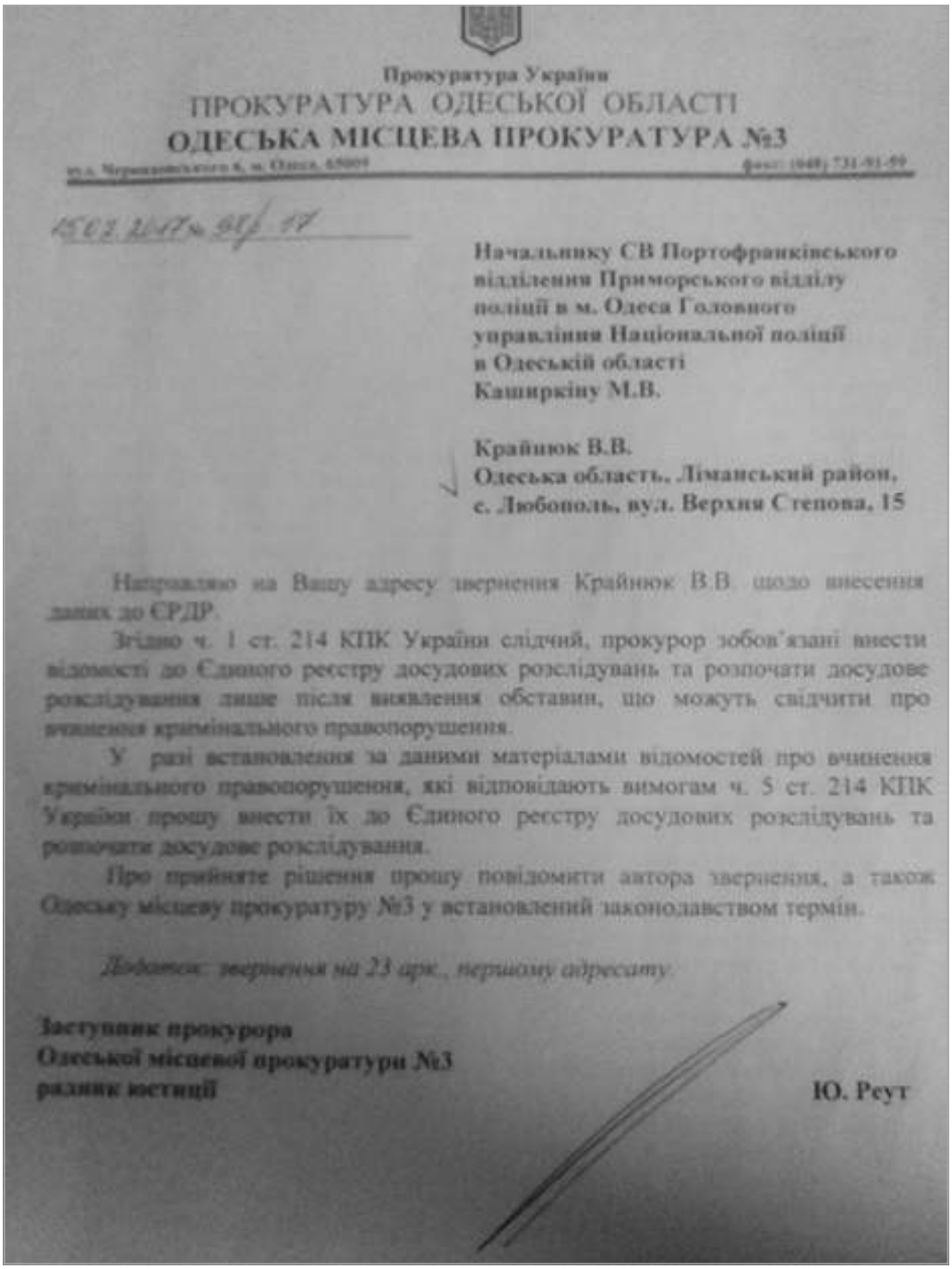

Прокуратура України
ПРОКУРАТУРА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ОДЕСЬКА МІСЦЕВА ПРОКУРАТУРА №3

Начальнику СВ Портофранківського відділення Приморського відділу поліції в м. Одеса Головного управління Національної поліції в Одеській області
Каширкіну М.В.

Крайнюк В.В.
Одеська область, Лиманський район, с. Любополь, вул. Верхня Степова, 15

Направляю на Вашу адресу звернення Крайнюк В.В. щодо внесення даних до ЄРДР.

Згідно ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор зобов'язані внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати досудове розслідування лише після виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У разі встановлення за даними матеріалами відомостей про вчинення кримінального правопорушення, які відповідають вимогам ч. 5 ст. 214 КПК України прошу внести їх до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати досудове розслідування.

Про прийняте рішення прошу повідомити автора звернення, а також Одеську місцеву прокуратуру №3 у встановлений законодавством термін.

Додаток: звернення на 23 арк., першому адресату.

Заступник прокурора
Одеської місцевої прокуратури №3
радник юстиції Ю. Реут

Юрій Григоренко,

адвокат, арбітражний керуючий,
член комітету АПУ з конкурсного права,
член комітету з господарського права та процесу
Ради адвокатів Одеської області

З ПРАКТИКИ ПРОДАЖУ МАЙНА БАНКРУТА В ПРОЦЕДУРІ ЛІКВІДАЦІЇ

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон про банкрутство), результати аукціону з продажу майна боржника в провадженні у справі про банкрутство, проведеного з порушенням вимог закону, можуть бути визнані в судовому порядку недійсними.

Частиною 8 ст. 44 Закону про банкрутство встановлено, що спори, які виникають при проведенні та виконанні результатів аукціонів, у тому числі про визнання недійсними договорів купівлі-продажу майна, розглядаються в межах провадження у справі про банкрутство.

В частині продажу майна в процедурі банкрутства (ліквідації) до господарського суду можуть бути оскаржені:

— рішення про скасування аукціону організатором (ч. 4 ст. 54 Закону про банкрутство);

— рішення про анулювання організатором результатів аукціону (ч. 2 ст. 55 Закону про банкрутство);

— результати аукціону, проведеного з порушенням вимог закону (ч. 3 ст. 55 Закону про банкрутство);

— рішення про визнання або про відмову у визнанні заявника учасником торгів (ч. 6 ст. 61 Закону про банкрутство).

З ухваленням редакції Закону про банкрутство, що діє з 19.01.2013 р., виникли певні правові колізії в частині порядку продажу майна боржника.

1) Статтею 44 Закону про банкрутство передбачено, що після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута такими способами:

— проведення аукціону;

— продаж майна безпосередньо юридичній або фізичній особі.

Вибір способів продажу активів здійснюється ліквідатором на власний розсуд, але з метою забезпечення його відчуження за найвищою ціною.

Але положення ст. 49 Закону про банкрутство вже імперативно вказують на необхідність продажу майна боржника (банкрута) шляхом проведення торгів у формі аукціону, що не вступає у протиріччя зі ст. 44 Закону про банкрутство та призводить до вільного тактування судами Закону та прийняття різних судових рішень з однакових правовідносин, і як наслідок, при оскарженні результатів аукціонів, у тому числі про визнання недійсними договорів купівлі-продажу майна.

2) Окремо слід звернути увагу на положення ч. 4 ст. 42 Закону про банкрутство, відповідно до якої, до складу ліквідаційної маси не включається майно банкрута, що є предметом забезпечення. Продаж майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється в порядку, передбаченому ЗУ про банкрутство, виключно за згодою кредитора, вимоги якого воно забезпечує, або суду. В свою чергу кошти, що залишилися після задоволення забезпечених вимог та покриття витрат, пов'язаних з утриманням, збереженням та продажем предмета забезпечення, підлягають включенню до складу ліквідаційної маси.

Зазначене положення ч. 4 ст. 42 Закону про банкрутство, в свою чергу, суперечить нормам ч. 5 ст. 44 Закону про банкрутство.

Перед початком реалізації майна банкрута арбітражний керуючий зобов'язаний сформувати цілісний майновий комплекс (ЦМК). Причому, виходячи з роз'яснень Мін'юсту та Вищого господарського суду України, поняття ЦМК у процедурі ліквідації має унікальне визначення, яке не відповідає всьому іншому національному законодавству. Так, під ЦМК

в процедурі ліквідації розуміється сукупність усіх активів (матеріальних та нематеріальних) банкрута, незалежно від того, чи є ці активи ЦМК по своїй суті. Тобто ЦМК банкрута може складатись навіть з набору канцтоварів.

Тобто виділення з цілісного майнового комплексу частини майна банкрута, що є предметом забезпечення, з метою його окремої реалізації робить неможливим продаж майна банкрута в цілому як цілісного майнового комплексу.

Майно банкрута, що є предметом забезпечення, не включається до складу ліквідаційної маси і використовується виключно для задоволення вимог кредитора за зобов'язаннями, які воно забезпечує. Хоча таке майно і не включається до складу ліквідаційної маси, однак воно включається до складу ЦМК. Крім цього, продаж майна, що є предметом забезпечення, здійснюється лише за наявності згоди забезпеченого кредитора або суду.

Таким чином, ч. 5 ст. 44 Закону про банкрутство можлива при відсутності у складі майна банкрута (цілісного майнового комплексу) майна, що є предметом забезпечення, що в умовах на практиці практично не можливо.

3) Окремо слід звернути увагу до вимог, які ставляться Законом про банкрутство до організації та проведення аукціонів з продажу майна боржника (банкрута).

Відповідно до ч. 6 ст. 49 Закону про банкрутство організатором аукціону є визначена замовником фізична або юридична особа, що має ліцензію на проведення торгів і з якою замовник аукціону уклав договір на проведення аукціону. Організатор аукціону визначається замовником за конкурсом, що проводиться у визначеному замовником порядку, основними критеріями якого вважаються наявність ліцензії, достатній, але не менш як три роки, досвід проведення аукціонів, запропонована найменша сума винагороди.

Статтею 62 Закону про банкрутство передбачено, що організатор аукціону зобов'язаний забезпечити його фіксацію технічними засобами. Організатор аукціону зобов'язаний забезпечити ведення його відеозапису, крім проведення електронних торгів, та забезпечити зберігання носіїв із записом аукціону протягом не менш як семи років з дня його проведення.

Зазначені вимоги до організації та проведення аукціонів є новаторськими та необхідними, але Закон про банкрутство не визначає прямої залежності між невиконанням організатором та замовником аукціону положень ч. 6 ст. 49, ст. 62 Закону про банкрутство та визнанням результатів аукціону недійсними в судовому порядку.

Таким чином, зазначені колізії в Законі про банкрутство створюють умови для довільного трактування правових норм, а це, в свою чергу, шкодить принципам законності та верховенства права.

СЛОВУ — ВЕРА, ХЛЕБУ — МЕРА, ДЕНЬГАМ — СЧЕТ!

Ірина Вікторівна Тодорич,
адвокат

ПЕРЕВІРКИ ОРГАНАМИ ДЕРЖПРАЦІ: ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ СУБ'ЄКТУ ГОСПОДАРЮВАННЯ ДЛЯ НЕДОПУЩЕННЯ ПОРУШЕННЯ СВОЇХ ПРАВ

1 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік». Так, відповідно до п. 9 Прикінцевих положень даного Закону, внесено зміни до Закону України *«Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 03.11.2016 року. Стаття 2 даного Закону встановлює до 31 грудня 2018 року мораторій на проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, проте ст. 6 зазначеного Закону визначає, що дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час проведення заходів нагляду (контролю) органами, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.*

Так, 18 грудня 2017 року Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 1104 «Про затвердження переліку органів державного нагляду (контролю), на які не поширюється дія Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

До даного переліку включено і Державну службу України з питань праці (далі — Держпраці), а отже, у 2018 році даний орган вправі проводити заходи державного нагляду (контролю).

Звертаю увагу, що чинним законодавством передбачено розмежування проведення заходів державного нагляду (контролю) залежно від предмета перевірки: дотримання ***законодавства з питань охорони праці*** та дотримання ***законодавства про працю.*** Дані перевірки не варто ототожнювати, адже порядок, підстави та правове регулювання здійснення таких перевірок відрізняються.

Порядок здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці регулюється виключно Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № **877-V від 05.04.2007 року** із змінами та доповненнями (далі — Закон № **877-V)**. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону праці» № **2694-XII від 14.10.1992 року із змінами та доповненнями**, охорона праці — це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону праці», законодавство про охорону праці складається з цього Закону, Кодексу законів про працю України, Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Таким чином, під час здійснення таких заходів державного нагляду (контролю) інспектори праці здійснюють перевірку дотримання суб'єктами господарювання вищевказаних норм законодавства про охорону праці.

Що ж стосується здійснення заходів державного нагляду з питань дотримання законодавства про працю, то порядок проведення таких перевірок визначено Порядком здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 295 від 26.04.2017 року «Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі — Порядок № 295), проте під час проведення даних перевірок інспектори праці також повинні враховувати деякі положення Закону № **877-V**. Так, відповідно до ст. 4 Кодексу законів про працю України, законодавство про працю складається з Кодексу законів про працю України та інших актів законодавства

України, прийнятих відповідно до нього. А згідно з ч. 1 ст. 3 Кодексу законів про працю України, законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Тобто предметом здійснення таких перевірок є дотримання юридичними особами (включаючи їх структурні та відокремлені підрозділи, які не є юридичними особами) та фізичними особами, які використовують найману працю (далі — об'єкт відвідування), законодавства про працю.

Хто, на якій підставі та у якій формі вправі проводити заходи державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про працю та законодавства про охорону праці? Розглянемо більш детально дані види заходів державного нагляду (контролю).

1. Заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці

Як зазначалось вище, здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці регулюється виключно Законом № **877-V**.

Так, з аналізу абзаца третього статті 1 Закону № **877-V** вбачається, що заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці можуть бути як *плановими, так і позаплановими* та здійснюються у формі перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та в інших формах, визначених законом. Так, Держпраці зобов'язане до 1 грудня року, що передує плановому, затвердити плани проведення перевірок з питань охорони праці.

На сайтах регіональних управлінь Держпраці можна ознайомитись із планами перевірок на 2018 рік. Зокрема, на сайті Головного управління Держпраці в Одеській області (посилання: http://dnop-odessa.gov.ua/index.php?option=com_jotloader&cid=1&Itemid=98) опубліковано плани роботи на 2018 рік із відповідними змінами. Тобто будь-який суб'єкт господарювання має можливість ознайомитись із такими планами та підготуватись до відповідної перевірки.

Позапланові заходи державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону № **877-V**, здійснюються Держпраці за наявності наступних підстав:

— подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;

— виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених суб'єктом господарювання у документі обов'язкової звітності, крім випадків, коли суб'єкт господарювання протягом місяця з дня первинного подання повторно подав такий документ з уточненими достовірними даними або якщо недостовірність даних є результатом очевидної описки чи арифметичної помилки, яка не впливає на зміст поданої звітності. У разі виявлення органом державного нагляду (контролю) помилки у документі обов'язкової звітності він упродовж десяти робочих днів зобов'язаний повідомити суб'єкта господарювання про необхідність її виправлення у строк до п'яти робочих днів з дня отримання повідомлення. Невиправлення помилки у встановлений строк є підставою для проведення позапланового заходу;

— перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення попереднього заходу органом державного нагляду (контролю);

— звернення фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, з додаванням документів чи їх копій, що підтверджують такі порушення (за наявності). Позаплановий захід у такому разі здійснюється виключно за погодженням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у відповідній сфері державного нагляду (контролю), або відповідного державного колегіального органу. У такому разі перед початком здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) інспектори праці зобов'язані пред'явити керівнику чи уповноваженій особі суб'єкта господарювання — юридичної особи, її відокремленого підрозділу, фізичній особі — підприємцю або уповноваженій ним особі, крім документів, передбачених Законом, додатково копію погодження Державної служби України з питань праці на проведення такої перевірки. Суб'єкти господарювання мають право не допускати посадових осіб органів Держпраці до здійснення заходів державного нагляду (контролю), якщо вони не пред'явили документи, передбачені цим абзацом;

— неподання суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності за два звітні періоди підряд без поважних причин або без надання письмових пояснень про причини, що перешкоджали поданню таких документів;

— доручення Прем'єр-міністра України про перевірку суб'єктів господарювання у відповідній сфері у зв'язку з виявленими системними порушеннями та/або настанням події, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави;

— настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Який порядок здійснення планових та позапланових перевірок дотримання законодавства про охорону праці та як діяти господарюючим суб'єктам?

Строк здійснення як планової, так і позапланової перевірки за дотриманням законодавства про охорону праці не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів мікро-, малого підприємництва — п'яти (планова перевірка) або двох (позапланова перевірка) робочих днів. Продовження строку здійснення перевірок не допускається.

Звертаю увагу, що, відповідно до ч. 4, 5 ст. 5 Закону № **877-V**, органи державного нагляду (контролю) вправі здійснювати планові заходи з державного нагляду (контролю) за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про проведення планового заходу не пізніш як *за десять днів* до дня здійснення цього заходу.

Причому звертаю увагу, що суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу органу державного нагляду (контролю) до здійснення планового заходу в разі неодержання повідомлення про здійснення планового заходу та в подальшому звернутись до суду у разі неотримання такого повідомлення, що може слугувати підставою для визнання дій інспектора Держпраці протиправними.

Що ж стосується позапланових заходів державного контролю (нагляду) за дотриманням законодавства про охорону праці, то ст. 6 Закону № **877-V** не передбачає обов'язковості попереднього повідомлення господарюючого суб'єкта про проведення такої позапланової перевірки.

Проте звертаємо увагу, що перед початком здійснення планової чи позапланової перевірки дотримання законодавства про охорону праці інспектор праці зобов'язаний:

1. Пред'явити керівнику суб'єкта господарювання — юридичної особи, її відокремленого підрозділу або уповноваженій ним особі (фізичній особі — підприємцю або уповноваженій ним особі) *посвідчення (направлення). Вимоги до посвідчення (направлення) містяться у ч. 3 ст. 7* Закону № **877-V, зокрема у посвідченні (направленні)** *зазначаються:*

— найменування органу державного нагляду (контролю), що здійснює захід;

— найменування суб'єкта господарювання та/або його відокремленого підрозділу або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи — підприємця, щодо діяльності яких здійснюється захід;

— місцезнаходження суб'єкта господарювання та/або його відокремленого підрозділу, щодо діяльності яких здійснюється захід;

— номер і дата наказу (рішення, розпорядження), на виконання якого здійснюється захід;

— перелік посадових осіб, які беруть участь у здійсненні заходу, із зазначенням їх посади, прізвища, ім'я та по батькові;

— дата початку та дата закінчення заходу;

— тип заходу (плановий або позаплановий);

— форма заходу (інспекційне відвідування чи невиїзне інспектування);

— підстави для здійснення заходу;

— предмет здійснення заходу;

— інформація про здійснення попереднього заходу (тип заходу і строк його здійснення).

Таке посвідчення (направлення) *є чинним лише протягом зазначеного в ньому строку здійснення заходу.*

2. Пред'явити керівнику суб'єкта господарювання — юридичної особи, її відокремленого підрозділу або уповноваженій ним особі (фізичній особі — підприємцю або уповноваженій ним особі) *службове посвідчення*, що засвідчує посадову особу Держпраці, і надати суб'єкту господарювання копію посвідчення (направлення). Форма та опис такого посвідчення встановлені наказом Мінсоцполітики від 24.05.2017 року № 866 «Про затвердження форми та опису службового посвідчення інспектора праці» (посилання: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0681-17/) та видається Держпраці. Також суб'єкт господарювання може перевірити дійсність службового посвідчення інспектора праці, ознайомившись на офіційному сайті Держпраці з інформацією про службові посвідчення інспекторів праці Держпраці (посилання: http://dsp.gov.ua/informatsiia-pro-sluzhbovi-posvidchennia-inspektoriv-pratsi/).

3. У разі проведення позапланової перевірки за дотриманням законодавства про охорону праці *на підставі звернення фізичної особи* (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави — пред'явити керівнику чи уповноваженій особі суб'єкта господарювання — юридичної особи, її відокремленого підрозділу, фізичній особі — підприємцю або уповноваженій ним особі, *копію погодження Державної служби України з питань праці* на проведення такої перевірки.

4. *Внести запис до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю), у разі наявності у суб'єкта господарювання такого журналу.*

У разі непред'явлення інспектором праці вищевказаних документів, виявлення недоліків у них (строки здійснення перевірки у посвідченні (направленні) не збігаються із датою фактичного візиту інспектора праці, посвідчення інспектора праці не відповідає встановленій формі, відсутнє погодження Держпраці

(у разі проведення позапланової перевірки на підставі звернення громадян) тощо) чи не внесення запису до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю), суб'єкт господарювання має право не допустити інспектора праці до здійснення заходу контролю. Попри це наголошуємо, що всі виявлені порушення варто фіксувати.

Звертаю увагу, що Закон № **877-V** містить норму, яка визначає, що позаплановий захід щодо суб'єкта господарювання має здійснюватися за присутності керівника або уповноваженої ним особи. Також інспектори праці та суб'єкти господарювання мають право фіксувати процес здійснення планового чи позапланового заходу або кожну окрему дію засобами аудіо- та відеотехніки.

Наголошую, що у разі допущення інспектора праці до здійснення перевірки без пред'явлення ним відповідних документів чи у разі неналежного оформлення таких документів, як свідчить судова практика, в подальшому оскаржити у суді таку перевірку, посилаючись на процедурні порушення, буде неможливо.

Згідно з правовою позицією Верховного Суду України, викладеною в постанові від 24.12.2010 по справі № 21-25а10 (посилання: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14222170), ***допуск до перевірки нівелює правові наслідки процедурних порушень, допущених контролюючим органом при призначенні та/або проведенні перевірки, у зв'язку з чим за умови такого допуску підставою для скасування рішення може бути лише неправильність його прийняття по суті.***

Так, відповідно до ст. 10 Закону № **877-V**, під час здійснення планової чи позапланової перевірки з питань дотримання законодавства про охорону праці, суб'єкти господарювання мають наступні права:

1. Бути поінформованими про свої права та обов'язки;

2. Вимагати від інспектора праці додержання вимог законодавства;

3. Перевіряти наявність у інспектора праці службового посвідчення та посвідчення (направлення) і одержувати копії таких документів;

4. Не допускати до проведення інспекційного відвідування у разі, якщо:

— державний нагляд (контроль) здійснюється з порушенням передбачених законом вимог щодо періодичності проведення таких заходів;

— інспектор праці не надав копії необхідних документів або якщо надані документи не відповідають вимогам законодавства;

— об'єкт відвідування не одержав повідомлення про здійснення планового заходу державного нагляду (контролю) в порядку, передбаченому цим Законом (за 10 днів до початку проведення такого заходу);

— інспектор праці не вніс запис про здійснення інспекційного відвідування до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (за наявності такого журналу в суб'єкта господарювання);

— тривалість планового чи позапланового заходу перевищує граничну тривалість, встановлену законодавством (10 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва — 5 (планова перевірка) або 2 (позапланова перевірка) робочих дні;

— інспектор праці здійснює повторний позаплановий захід державного нагляду (контролю) за тим самим фактом (фактами), що був (були) підставою для проведеного позапланового заходу державного нагляду (контролю);

— органом державного нагляду (контролю) не була затверджена та оприлюднена на власному офіційному веб-сайті уніфікована форма акта, в якій передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику;

5. Бути присутнім під час здійснення заходів державного нагляду (контролю), залучати під час здійснення таких заходів третіх осіб;

6. Вимагати нерозголошення інформації, що становить комерційну таємницю або є конфіденційною інформацією суб'єкта господарювання;

7. Одержувати та ознайомлюватися з актами державного нагляду (контролю);

8. Надавати інспектору праці в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта;

9. Оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії інспектора праці;

10. Отримувати консультативну допомогу від інспектора праці, з метою запобігання порушенням під час здійснення інспекційного відвідування;

11. Вести журнал реєстрації заходів державного нагляду (контролю) та вимагати від інспектора праці внесення до нього записів про здійснення таких заходів до початку їх проведення;

12. Вимагати припинення здійснення заходу державного нагляду (контролю) у разі:

— перевищення інспектором праці визначеного максимального строку здійснення заходу державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про охорону праці (10 робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва — 5 (планова перевірка) або 2 (позапланова перевірка) робочих дні;

— використання посадовими особами органу державного нагляду (контролю) не уніфікованих форм актів;

— з'ясування посадовими особами під час здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) питань, інших ніж ті, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення такого заходу.

Тобто суб'єкту господарювання потрібно в першу чергу не боятись відстоювати свої права, вимагати від інспектора праці перед проведенням перевірки надати всі необхідні документи, перевірити їх відповідність та чинність, відповідно до вимог законодавства, а також у разі необхідності здійснювати фіксацію перевірки, яка додатково стимулюватиме інспектора діяти виключно в рамках чинного законодавства.

У разі здійснення під час перевірки інспектором праці порушень щодо строків здійснення перевірки, використання не уніфікованих форм актів чи з'ясування питань, інших ніж ті, перевірка яких стала підставою для здійснення такого заходу, варто одразу ж вимагати припинення здійснення інспекційного відвідування та в обов'язковому порядку здійснювати фіксацію таких порушень.

Так, за результатами здійснення планової чи позапланової перевірки посадова особа складає акт уніфікованої форми. Уніфікована форма акта перевірки дотримання законодавства про охорону праці затверджена Наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 11.08. 2011 р. № 826 «Про затвердження Положення про організацію та здійснення державного гірничого нагляду, державного нагляду (контролю) у сфері промислової безпеки та охорони праці в системі Держгірпромнагляду України та уніфікованої форми Акта перевірки суб'єкта господарювання (виробничого об'єкта)» (посилання: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1531-11/). В останній день перевірки два примірники акта підписуються інспекторами праці, які здійснювали захід, та суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою.

У разі, якщо ви не погоджуєтесь із інформацією, зазначеною в акті, то ви маєте право подати свої зауваження або ж відмовитись підписувати акт. Проте рекомендую уважно ознайомитись із актом, при можливості проконсультуватись у адвоката або юриста та оформити письмові зауваження до акта, які відповідно до законодавства є його невід'ємною частиною. Звичайно ж рекомендую фіксувати подання таких зауважень (наприклад, подати зауваження через канцелярію державного органу або вимагати у інспектора з охорони праці розписатись на вашому екземплярі зауважень, здійснювати фото-, відеофіксацію тощо).

Так, пам'ятайте, що підписання акта без надання зауважень, у разі подальшого оскарження у суді, фактично буде доказом вашого визнання всіх обставин, зафіксованих інспектором праці в акті.

У разі виявлення суттєвих порушень законодавства про працю Держпраці вправі скласти *припис.* Припис — це письмова вимога щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону праці. Інспектор праці повинен вручити припис протягом п'яти робочих днів з моменту складення акта, а у разі відмови суб'єкта господарювання отримати припис направляє рекомендованим листом.

Так, після отримання припису суб'єкт господарювання вправі виконати такий припис або ж у разі незгоди з ним оскаржити до Державної служби України з питань праці чи до суду.

Звертаю вашу увагу на існування позитивної судової практики щодо оскарження приписів, винесених інспекторами праці щодо порушень законодавства про охорону праці.

Так, наприклад, ухвалою Одеського апеляційного адміністративного суду від 08.11.2017 року по справі № 815/201/17 (посилання: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70212700/) у справі за позовом ТОВ «Елан-Інет» до ГУ Держпраці в Одеській області скасовано припис № 959-1436 від 30.09.2016 року, оскільки судом встановлено, що припис № 959-1436 від 30.09.2016 р. винесено з порушенням вимог чинного законодавства, при його складанні допущено численні помилки та неточності при констатації змісту конкретного порушення з посиланням на відповідні норми, деякі порушення взагалі не сформульовано та логічно не завершено, що позбавляє можливості зрозуміти їх зміст; містяться суперечності, зокрема, в окремих пунктах відповідач констатує відсутність документа, в інших здійснює посилання на такий документ, у приписі містяться помилкові посилання на норми нормативно-правових актів, які не регулюють правовідносин, щодо яких констатовано порушення. Водночас зафіксовані під час перевірки порушення не підтверджені належними та допустимими доказами, констатовані порушення саме з боку ТОВ «Елан-Інет» вимог чинного законодавства ґрунтуються на припущеннях.

Звертаю увагу, що на підставі акта, складеного за результатами здійснення заходу, в ході якого виявлено порушення вимог законодавства про охорону праці, орган Держпраці має право звернутись до адміністративного суду з вимогою повного або часткового зупинення виробництва (виготовлення), реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг. Проте у разі виконання всіх вимог, зазначених в приписі, з такою вимогою до суду Держпраці не має права звертатись та суб'єкт господарювання може сміливо оскаржувати рішення суду, яким зупинено виробництво (виготовлення), реалізацію продукції, виконання робіт, надання послуг. Зокрема, з цього питання існує позитивна судова практика.

Так, наприклад, постановою Харківського апеляційного адміністративного суду від 26.09.2017 року по справі № 818/912/17 (посилання: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69277351/), скасовано постанову Сумського окружного адміністративного

суду від 18.07.2017 року по справі № 818/912/17 в частині задоволення позову про застосування заходів реагування у сфері державного нагляду до фізичної особи — підприємця ОСОБА_2 у вигляді зупинення робіт на висоті, на підставі того, що фізична особа — підприємець ОСОБА_2 виконала вимоги припису та усунув виявлені порушення.

Також у разі виявлення порушень, передбачених ч.ч. 5—6 ст. 41 (порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, порушення встановленого порядку повідомлення (надання інформації) Держпраці про нещасний випадок на виробництві), ст. 93 (порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості та на об'єктах, підконтрольних Держпраці), ст. 94 (порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про зберігання, використання та облік вибухових матеріалів у галузях промисловості та на об'єктах, підконтрольних Держпраці), ст. 188-4 (невиконання законних вимог посадових осіб Держпраці щодо усунення порушень законодавства про охорону праці або створення перешкод для діяльності Держпраці), посадова особа Держпраці має право скласти протокол про адміністративне правопорушення відносно посадових осіб суб'єкта господарювання.

Протокол про адміністративне правопорушення повинен відповідати вимогам ст. ст. 254—257 КУпАП, підписується інспектором праці та особою, щодо якої складено відповідний протокол. Звертаю увагу, що відповідно до чинного законодавства правопорушник має право відмовитись від підписання протоколу, подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання. У разі, якщо ви категорично не погоджуєтесь із складеним протоколом про адміністративне правопорушення, переконані, що жодних порушень законодавства про охорону праці ви не здійснили та такий протокол складено неправомірно, що ви можете підтвердити в подальшому доказами, рекомендую подати свої зауваження та пояснення до протоколу або хоча б зробити у протоколі відмітку про вашу незгоду з адміністративним правопорушенням.

На основі складеного протоколу в подальшому здійснюється розгляд справи про адміністративне правопорушення. Справи про адміністративні правопорушення законодавства про охорону праці, відповідно до ст. 231 КУпАП, розглядаються органами Держпраці.

Так, ст. 268 КУпАП передбачає, що розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснюється у присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, а у разі відсутності особи справа може розглядатись лише у випадку, коли є дані про своєчасне (за три доби до дня розгляду справи) її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Таким чином, законодавство передбачає обов'язковість повідомлення вас про розгляд справи про адміністративне правопорушення. Якщо ж вас повідомили, рекомендую ретельно підготуватись до розгляду справи про адміністративне правопорушення, проконсультуватись з адвокатом та зібрати всі необхідні докази.

Зазвичай розмір штрафу, який накладається постановою про адміністративне правопорушення на посадових осіб господарюючого суб'єкта, не є великим, у зв'язку з чим такі постанови оскаржують досить рідко. Проте трапляються випадки оскарження відповідних постанов та навіть склалась позитивна судова практика в даній категорії справ.

Так, наприклад, рішенням Ковпаківського районного суду м. Суми від 15.01.2018 року (дата набрання законної сили: 20.02.2018 року) по справі № 592/12548/17 (посилання: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71842556) постанову у справі про адміністративне правопорушення № 11-12/269 від 05.10.2017 року, винесену головним державним інспектором відділу нагляду на виробництві і на об'єктах підвищеної небезпеки Управління Держпраці у Сумській області, якою притягнуто ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за ст. 41 КУпАП у виді штрафу 340 грн., визнано протиправною та скасовано. При винесенні такого рішення суд посилався на те, що інспектор Держпраці у протоколі та постанові посилався на норми права, які не розповсюджуються на підприємство, де працює ОСОБА _1, фактично не розглядав справу про адміністративне правопорушення відносно ОСОБА_1, не роз'яснив особі, яка бере участь у розгляді справи, її права і обов'язки, не з'ясував, чи наявні клопотання у особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, а також в постанові не зазначив, які докази були досліджені.

Таким чином, якщо у ході перевірки було виявлено суттєві порушення законодавства про охорону праці, варто запастись терпінням, спробувати усунути вказані недоліки. У разі, якщо ви впевнені, що здійснюєте свою діяльність з дотриманням усіх норм законодавства про охорону праці, а припис та постанову про притягнення до адміністративної відповідальності винесено неправомірно, то звертайтесь до суду у передбачений законом строк, тобто протягом десяти днів з моменту винесення відповідного припису та/чи постанови. У такому разі вам буде конче необхідна допомога професійного адвоката.

(Продовження у наступному номері)

Віталій Олександрович Паляничко,
адвокат, засновник адвокатського бюро «Паляничко та партнери»

У СКІЛЬКИ ОБІЙДЕТЬСЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ?

Ефективність судового захисту залежить не лише від досконалої процедури розгляду справ, а й від поведінки сторін та їх представників, добросовісного здійснення ними своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків.

Новим процесуальним законодавством за зловживання процесуальними правами передбачена відповідальність. Так, відповідно до ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судове рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Наслідком такого порушення може бути залишення без розгляду або повернення скарги, заяви, клопотання або ж застосування заходів запобігання зловживанню процесуальними правами.

Наприклад, ст. 148 ЦПК України передбачає штраф за зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству. У випадку, якщо вищезазначені порушення відбулися в перший раз, згідно з ЦПК України та Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) штраф накладається у розмірі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (з урахуванням, що з 01.01.2018 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлено у розмірі 1762 грн., сума штрафу складатиме від 528 грн. 60 коп. до 5286 грн.). У Господарському процесуальному кодексі України (далі — ГПК) штраф більший і складає суму від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У разі повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд з урахуванням конкретних обставин стягує у дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

При цьому суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

Однак дані процесуальні нововведення мають ряд недоліків.

По-перше, обмежується доступ до правосуддя. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика ЄСПЛ повинна застосовуватися судами як джерело права. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків. Практика Суду, в тому числі Рішення у справі «Меньшакова проти України», показує, що «право на суд» включає в себе не тільки право ініціювати провадження, але й право розраховувати на розгляд спору судом. Тому, кваліфікуючи подання позову як зловживання процесуальним правом та встановлюючи негативні наслідки за такі дії у вигляді залишення позову без розгляду, або ж штрафування сторони, тим самим сторону позбавляють гарантованого законом права на справедливий судовий розгляд, складовою якого є право доступу до суду.

По-друге, відсутні необхідні дефініції для об'єктивного віднесення позову до «безпідставного». Так, виникає питання у визначенні «завідомо безпідставного позову» та «штучності об'єднання вимог». Які ж критерії слугують для такої кваліфікації? Як довести факт обізнаності? Законодавець відповіді не дає. А тому відсутність відповідного законодавчого регулювання безсумнівно призведе до неоднозначної судової практики та необ'єктивного віднесення того чи іншого позову до «штучного».

По-третє, обмеження процесуальних прав, в частині заявлення відводів та поданні клопотань. В нових кодексах як зловживання розцінюється заявлення завідомо безпідставного відводу. Це значно обмежує права сторін. До 15 грудня 2017 року суди не часто задовольняли відводи. А чи заявлятимуть відводи тепер, коли є ризик розцінення процесуального права як зловживання? Не завжди зловживанням є подання особою клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом. Адже при встановленні таких зловживань необхідно враховувати наявність факту обізнаності заявника з вирішенням вказаного питання, адже можливе вирішення процесуальних питань без виклику учасників процесу та їх несвоєчасного повідомлення про прийняті «процесуальні рішення».

Загалом, вищевказані інструменти в теорії направлені на пришвидшення розгляду справ та надають суду дієві важелі у боротьбі з порушниками процесу. Та слід розуміти, що хоча запровадження відповідальності за зловживання процесуальними правами на законодавчому рівні стимулюватиме учасників судового процесу добросовісно користуватися своїми процесуальними правами, не у всіх випадках такі заходи можуть застосовуватись та будуть ефективними.

Дієвість нововведень та їх об'єктивність побачимо на практиці.

Європейський суд з прав людини
www.echr.coe.int

Всеволод Сокалюк,

адвокат, член Ради адвокатів Одеської області

ПСИХІЧНИЙ ТИСК НА СТОРОНУ ПРАВОЧИНУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ (по матеріалах цивільної справи із моєї адвокатської практики)

У свій статті, надрукованій у попередньому номері журналу, я зазначав про те, що цивільні справи щодо визнання договорів недійсними є досить складними, а тому найцікавішими, порівнюючи з іншими категоріями цивільних справ, у зв'язку з тим, що в суді необхідно дослідити та з'ясувати не тільки те, чи не порушував закону зміст правочину, його форма та суб'єктний склад, але й встановити чи відповідав правочин волі та волевиявленню сторін.

Як каже теорія права, правочин — це правомірна, тобто не заборонена законом, вольова дія суб'єкта цивільних правовідносин, що спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Як зазначено в ч. 3 ст. 203 ЦК України, волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Саме на цій, необхідній для чинності правочину, вимозі я хочу зупинитися в даній статті, виходячи з матеріалів цивільної справи, в якій представляв інтереси позивача.

Фабула справи наступна: до мене звернулась жінка похилого віку, назву її літня жінка, разом із своєю невісткою, надалі — невістка, які розказали, що на підставі нотаріально посвідченого договору дарування ця літня жінка подарувала належну їй на праві власності $^1/_2$ будинку в рівних частках своїй невістці та її кумі, надалі — кума (друга половина будинку належала іншим особам). В даний час кума невістки звернулась до суду з позовом про припинення права власності невістки на частку в майні, що перебуває в спільній частковій власності, та виселення і куми і літньої жінки з цього помешкання. Надалі я з'ясував, що причиною укладення договору дарування було те, що знайомий куми, який був юристом, надалі — юрист, до цього в іншому судовому процесі допоміг цій літній особі «відстояти» право власності на зазначену $^1/_2$ будинку у спадковому спорі з іншими її родичами. З огляду на це, зі слів клієнтів, юрист примусив літню особу, в якості відплати за надані послуги, подарувати його знайомій, яка була кумою невістки, частину будинку, а для «замилювання» їх очей, іншу частину будинку запропонував подарувати невістці літньої особи. В разі відмови юрист погрожував скасувати рішення суду, яким було визнано право власності на частину будинку на літню особу, так як мав діючу довіреність від неї на представництво у суді. Іншого житла у літньої особи не було. Тому моєю задачею у суді було довести невідповідність волі та волевиявлення літньої особи на здійснення дарування належної їй нерухомості. За моєю пропозицією, наступного ж дня була скасована дія довіреності юриста на представлення в суді інтересів літньої особи. До суду була подана позовна заява, де в якості відповідачів були зазначені кума та невістка літньої особи (це значно спростило доказування нашої позиції у справі) з вимогами визнати договір дарування $^1/_2$ частки житлового будинку недійсним та усунути перешкоди у здійсненні права власності на $^1/_2$ частку будинку шляхом скасування запису у Єдиному державному реєстрі прав власності на нерухоме майно щодо реєстрації прав на зазначену частку будинку.

Як було зазначено у позові, до укладання оспорюваного договору дарування літню жінку примусив її представник у іншій цивільній справі — юрист, який в той час мешкав в інший половині будинку з кумою. Було зазначено, що раніше юрист представляв інтереси літньої особи у справі про визнання за літньою жінкою права власності на вищевказану $^1/_2$ частку житлового будинку на підставі довіреності в цьому ж суді по іншій цивільній справі, з доданням витягу з реєстру про припинення дії довіреності. Після

винесення судом заочного рішення на користь літньої жінки юрист почав «шантажувати» її тим, що, якщо вона не «переоформить» частину будинку на куму, він, як її представник, скасує заочне рішення суду чи знищить правовстановлюючі документи на її частину будинку і тим самим позбавить її права власності на житло і виселить з нього. Літня жінка, як юридично необізнана людина, дуже серйозно сприймала це. Тривале шантажування з боку юриста та умовляння невістки та куми переоформити на них житло, запевнення з їх сторони про те, що після цього вона буде надалі проживати у будинку, послугувало причиною того, що вона, всупереч своїй волі, дала згоду подарувати свою $^1/_2$ частину будинку відповідачам.

В день укладання оспорюваного договору дарування, до того як вона приїхала до приватного нотаріуса, там її вже чекали юрист та кума. Присутність юриста, який не був стороною угоди, у нотаріуса була викликана тим, щоб літня особа в останній момент не передумала підписувати договір дарування. Це, на нашу думку, свідчило про те, що і в день підписання договору юрист своєю незаконною присутністю у нотаріуса чинив на літню особу психічний тиск з метою спонукання її до укладання договору дарування, що було порушенням Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р.

Крім того, в позові зазначалось, що після нотаріального посвідчення договору дарування кума не заселилась у зазначену $^1/_2$ частину будинку, так як такої мети у неї не було і це взагалі було практично неможливо з причини маленької площі житла. Тобто фактичної передачі спірної частини будинку кумі не відбулося, ключі від подарованої частини будинку після укладення оспорюваного договору літня жінка кумі не передавала, продовжувала проживати в «своїй» частині будинку та самостійно сплачувати за комунальні послуги.

Підставою для визнання договору дарування недійсним було зазначено те, що волевиявлення літньої жінки щодо укладення договору дарування частки житлового будинку, відповідно до якого вона передала безоплатно у власність інших осіб $^1/_2$ частку житлового будинку, не було вільним і не відповідало її внутрішній волі. Це ґрунтувалось на наступних правових підставах. Відповідно до ст. 231 ЦК України, правочин, вчинений особою проти її справжньої волі, внаслідок застосування до неї фізичного або психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним. Згідно з вимогами ч. 1 ст. 215 ЦК України, підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою — третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. У відповідності до ч. 1 ст. 231 ЦК України правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним. Згідно з роз'ясненнями, які викладені в п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» (далі — Постанова) правочин може бути визнаний недійсним лише з підстав, визначених законом, та із застосуванням наслідків недійсності, передбачених законом. Відповідно до п. 19 Постанови убачається, що правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним. Відповідно до роз'яснень, які викладені в п. 21 Постанови, при вирішенні спорів про визнання недійсним правочину, вчиненого особою під впливом насильства, судам необхідно враховувати, що насильство має виражатися в незаконних, однак не обов'язково злочинних діях. Насильницькі дії можуть вчинятись як стороною правочину, так і іншою особою як щодо іншої сторони правочину, так і щодо членів її сім'ї, родичів тощо або їх майна. Факт насильства не обов'язково має бути встановлений вироком суду, постановленим у кримінальній справі.

Для визнання правочину недійсним мені необхідно було довести в суді наступні обставини:

1. Факт застосування до літньої жінки (до потерпілої сторони правочину) фізичного чи психічного тиску з боку іншої сторони чи з боку третьої особи (юриста);

2. Вчинення правочину проти своєї справжньої волі літньою жінкою;

3. Наявність причинного зв'язку між фізичним або психічним тиском на літню жінку і вчиненням правочину — договору дарування частини будинку нею;

У своїй судовій промові у дебатах я зазначив, що під насильством у ст. 231 ЦК України розуміється фізичний або психічний тиск на особу з метою примушення її до вчинення правочину. Насильство може мати будь-які прояви: фізичне насильство (катування, побиття, заподіяння болю); психічне насильство (залякування, погроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень самої особі або її близьким); насильство дією (пошкодження майна особи). Недійсність правочину виникає через те, що дія схожа на правочин, але за своєю суттю не відповідає його характеристикам. Недійсність правочину зумовлюється наявністю дефектів його елементів, а саме: дефекту (незаконності)

змісту правочину; дефекту (недотримання) форми; дефекту суб'єктного складу; дефекту волі — невідповідності волі та волевиявлення. Саме дефект волі, який був наслідком здійснення психічного впливу і в нашому випадку, хоча і не фізичного впливу, може мати місце за наявності як неправомірних, так і правомірних дій (наприклад, погроза звернутися до суду із заявою у справах приватного обвинувачення, позбавити спадщини або арештувати майно). Вищезазначене може бути підставою для визнання правочину недійсним, коли через обставини, які мали місце на момент його вчинення, були підстави вважати, що відмова учасника правочину від його вчинення могла спричинити шкоду його законним інтересам.

Вивчивши та дослідивши всі матеріали справи, допитавши всіх заявлених у справі свідків, 15 серпня 2017 року судом було винесене нижченаведене рішення, яким у повному обсязі задоволені наші позовні вимоги. Це рішення повинно бути цікаве читачам з огляду на обґрунтування судом своєї правової позиції у зазначеній категорії цивільних справ щодо визнання угод недійсними. Рішення в апеляційній інстанції не оскаржувалось.

УКРАЇНА
МАЛИНОВСЬКИЙ РАЙОННИЙ СУД МІСТА ОДЕСИ

Справа № 521/13980/16-ц
Номер провадження № 2/521/1171/17

РІШЕННЯ
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

15 серпня 2017 року м. Одеса

Малиновський районний суд м. Одеси у складі:
судді Маркарової С. В.
за участю секретаря судового засідання — Іськової В. О.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4, третя особа Приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу Одеської області ОСОБА_5 про визнання договору дарування недійсним, —

В С Т А Н О В И В:

15.08.2016 року ОСОБА_2 звернулась до суду із вищезазначеним позовом.

В обґрунтування своїх вимог позивач послалась на те, що 29.04.2016 року за договором дарування безоплатно передала у власність відповідачів частку житлового будинку, що знаходиться за адресою: м. Одеса, вул. Подільська, буд. № 11.

Позивач стверджувала, що оспорюваний договір був укладений нею під впливом насильства психічного тиску з метою спонукання до здійснення правочину з боку ОСОБА_6, який надавав їй протягом тривалого часу юридичні послуги, представляв її інтереси в суді з питання визнання за нею права власності на дане спірне майно.

Так, після отримання судового рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 31.03.2016 року, яким за ОСОБА_2 визнано право власності на? частку спірного житлового будинку ОСОБА_6 спонукав її до укладення договору дарування на його близьку знайому ОСОБА_4, погрожуючи, що у разі не переоформлення нею спірної частини будинку він, як її представник, скасує заочне рішення суду від 31.03.2016 року, знищить правовстановлюючі документи на спірну частину будинку, чим позбавить її права власності на житло і виселить з нього.

Позивач стверджувала, що щоб заспокоїти її частина власності мала бути оформлена на її невістку ОСОБА_3.

ОСОБА_2, будучі особою похилого віку, юридично не грамотною сприйняла такі погрози реально, під тиском погодившись на укладення договору дарування.

Після нотаріального оформлення договору, позивач залишилась проживати у спірному будинку, звернувшись за юридичною допомогою до адвоката та 15.08.2016 року за захистом порушеного права до суду із даним позовом.

Окрім того, позивач стверджувала, що приватний нотаріус ОСОБА_5 грубо порушила порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, допустивши ОСОБА_6 до укладання угоди, що також вона сприйняла як психічний тиск, погодившись на підписання угоди.

Враховуючи вищевикладене, ОСОБА_2 просила визнати договір дарування частки житлового будинку № 11 по вул. Подільській у м. Одесі, посвідчений приватним нотаріусом 29.04.2016 року, зареєстрований в реєстрі за № 1114 недійсним, усунути перешкоду у здійсненні права власності шляхом скасування запису в Єдиному державному реєстрі прав власності на нерухоме майно про реєстрацію прав на зазначену частку житлового будинку за ОСОБА_3 та ОСОБА_4

Позивач в судовому засіданні позов підтримала.

Відповідач ОСОБА_3 в судовому засіданні позов визнала, підтвердивши обставини укладання оспорюваного правочину під впливом на ОСОБА_2 психічного тиску, такий тиск був використаний ОСОБА_6 у своїх інтересах оформлення частини майна на відповідача ОСОБА_4, з якою він перебуває у близьких стосунках, фактично проживає із нею.

Таке визнання відповідачем ОСОБА_3 позову не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб та було прийнято судом в порядку ст. 174 ЦПК України.

Відповідач ОСОБА_4 в останнє судове засідання не з'явилась, повідомлена про розгляд справи належним чином (розписка учасників процесу), про причини неявки суд не повідомила, заяв про відкладення розгляду справи не надавала.

В процесі розгляду справи ОСОБА_4 позов не визнала, фактично відмовившись від надання жодних пояснень особисто.

Її представник за довіреністю ОСОБА_6 позов не визнав, не заперечуючи, що дійсно як представник ОСОБА_2 надавав їй юридичну допомогу при розгляді цивільної справи про визнанні за нею рішенням Малиновського районного суду м. Одеси права власності на спірне майно. ОСОБА_6 стверджував, що позивач мала оплатити надані ним послуги в розмірі 5000 доларів США, поряд із тим, за відсутності таких коштів, погодилась в рахунок свого боргу переоформити спірне майно на його знайому ОСОБА_4 та невістку ОСОБА_3 Вказані обставини він не вважав психічним тиском на позивача.

Представник третьої особи приватного нотаріуса ОСОБА_5 в судовому засіданні вважав, що позов не підлягає задоволенню, жодних порушень закону нотаріусом при посвідченні угоди допущено не було.

З'ясувавши обставини справи, дослідивши наявні докази суд вважає, що позов підлягає задоволенню з наступних підстав:

В судовому засіданні встановлено, що заочним рішенням Малиновського районного суду м. Одеси від 31.03.2016 року за ОСОБА_2 визнано право власності на частку житлового будинку, який знаходиться за адресою: м. Одеса, вул. Подільська, буд. № 11 та складається в цілому з одного житлового будинку під літ. «А», загальною площею 71,8 кв. м., в тому числі житловою площею 35,2 кв. м., надвірних споруд: літня кухня літ. «Б», погріб з шийкою літ. «В», сарай літ. «Г, Д, Ж, И», убиральня літ. «Е» навіс літ. «З», огорожа № 1-5, цистерна — 1, мостіння II, III.

Сторонами не оспорюється, що інтереси ОСОБА_2 за довіреністю при розгляді даної цивільної справи судом представляв ОСОБА_6

В подальшому право власності на спірне майно було зареєстровано за позивачем, що підтверджується інформаційною довідкою з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно від 29.04.2016 року за № 58473205.

29.04.2016 року за договором дарування позивач безоплатно передала у власність відповідачів ОСОБА_4 та ОСОБА_3 спірне майно.

Договір у встановленому законом порядку нотаріально посвідчений приватним нотаріусом Одеського міського нотаріального округу Одеської області ОСОБА_7, зареєстрований в реєстрі за № 1114.

З показань допитаних в суді свідківОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 та відповідача ОСОБА_3, допитаною в порядку статей 180, 184 ЦПК України судом встановлено, що сторони пов'язують тривалі стосунки, ОСОБА_6 надавав позивачу юридичні послуги, ОСОБА_3 є її невісткою, ОСОБА_4 має близькі стосунки із ОСОБА_6 При укладенні оспорюваного правочину воля позивача формувалась невільно, погрози ОСОБА_6 про можливість позбавлення позивача права власності на спірне домоволодіння, знищення правовстановлюючих документів у разі не переоформлення права власності на відповідачів позивач як особа похилого віку, юридично неграмотна, не маючи іншого житла, сприйняла реально, що є психічним тиском на її особистість з метою спонукання до здійснення правочину. Відповідачі були обізнані про таке насильство з боку колишнього представника позивача та використали цю обставину у своїх інтересах, уклавши договір, що оспорюється. Наміру невигідно для себе, подарувати стороннім особам все своє майно, позбавивши себе житла позивач не мала.

Суд критично оцінює показання допитаних в суді свідків ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, оскільки по обставинах укладеного правочину, мотивах останнього вони обізнані не були.

Статтею 203 ЦК України встановлено, що волевиявлення учасника будь-якого правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Відповідно до ст. 231 ЦК України, правочин, вчинений особою внаслідок застосування до неї психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним.

При вирішенні спору суд враховує положення п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», за якою при вирішенні спорів про визнання недійсним правочину, вчиненого особою під впливом насильства, судам необхідно враховувати, що насильство має виражатися в незаконних, однак не обов'язково злочинних діях.

Насильницькі дії можуть вчинятись як стороною правочину, так і іншою особою — як щодо іншої сторони правочину, так і щодо членів її сім'ї, родичів тощо або їх майна.

Факт насильства не обов'язково має бути встановлений вироком суду, постановленим у кримінальній справі.

Так, встановивши взаємовідносини сторін, їх відносини із ОСОБА_6, волевиявлення та дійсні наміри кожної із сторін до вчинення правочину, розуміння сторонами значення, умов та правових наслідків оспорюваного правочину, суд погоджується із доводами позивача про вчинення нею правочину внаслідок застосування до неї психічного тиску з боку іншої особи, що тягне визнання правочину недійсним.

Через умисні дії ОСОБА_6 ОСОБА_2 залишилась без самого необхідного свого житла, іншого житла не має.

При вирішенні спору суд враховує, що відповідно до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом МЮУ від 22.02.2012 року № 296/5 нотаріуси зобов'язані належним чином, зокрема, установити волевиявлення та дійсні наміри нотаріальної дії.

Звертаючись із даним позовом, позивач, однак, визнала в судовому засіданні, що не повідомила нотаріуса про здійснений на неї психічний тиск з боку ОСОБА_6 та відповідачів, розгубившись, приховала це від нотаріуса, зі страху підписала правочин.

При таких обставинах, підстави для постановлення судом в порядку ст. 211 ЦПК України окремої ухвали у відношенні нотаріуса відсутні.

Відповідно до ст. 217 ЦПК України суд, який ухвалив рішення, може визначити порядок його виконання, про що зазначає в рішенні.

Так, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» запис про скасування державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень вноситься до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у разі скасування на підставі рішення суду рішення про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, скасування записів про проведену державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Виходячи з обов'язковості та забезпечення фактичного виконання судового рішення, суд вважає можливим встановити порядок виконання рішення суду, за яким рішення суду є підставою для органів реєстрації для виключення записів № 14399593, № 14399611 з Єдиного державного реєстру прав власності на нерухоме майно про право власності ОСОБА_3, ОСОБА_4, внесених на підставі договору дарування, реєстровий № 1114 від 29.04.2016 року.

Керуючись ст. ст. 61, 88, 209, 213, 214, 215, 218 ЦПК України, —

ВИРІШИВ:

Позов ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4, третя особа Приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу Одеської області ОСОБА_5 про визнання договору дарування недійсним задовольнити.

Визнати недійсним договір дарування частки житлового будинку від 29.04.2016 року, посвідчений приватним нотаріусом Одеського міського нотаріального округу Одеської області, зареєстрований в реєстрі за № 1114, за яким ОСОБА_2 подарувала, а ОСОБА_3, ОСОБА_4 прийняли у власність? частку житлового будинку, який знаходиться за адресою: м. Одеса, вул. Подільська, буд.№ 11, що складається в цілому з одного житлового будинку під літ. «А», загальною площею 71,8 кв. м., в тому числі житловою площею 35,2 кв. м., надвірних споруд: літня кухня літ. «Б», погріб з шийкою літ. «В», сарай літ. «Г, Д, Ж, И», убиральня літ. «Е» навіс літ. «З», огорожа № 1-5, цистерна — 1, мостіння II, III.

Встановити порядок виконання судового рішення, за яким рішення суду є підставою для органів реєстрації для виключення записів № 14399593, № 14399611 з Єдиного державного реєстру прав власності на нерухоме майно про право власності ОСОБА_3, ОСОБА_4, внесених на підставі договору дарування, реєстровий № 1114 від 29.04.2016 року.

Стягнути з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 судовий збір у розмірі 646,70 гривень.

Стягнути з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_2 судовий збір у розмірі 646,70 гривень.

Рішення може бути оскаржено до апеляційного суду Одеської області шляхом подання через Малиновський районний суд міста ОСОБА_13 протягом десяти днів з дня проголошення рішення суду апеляційної скарги.

Суддя Маркарова С. В.

А. М. Гайса,

адвокат, начальник юридического отдела в Малиновском районе г. Одессы КУ «Правовая помощь»

РЕГИСТРАЦИЯ МЕСТА ЖИТЕЛЬСТВА: ЧТО СЛЕДУЕТ ЗНАТЬ (или процесс от прописки к регистрации местожительства, что имеем в итоге)

Одним из важнейших индивидуализирующих признаков физического лица является его место жительства. На сегодняшний день нет отраслей права, которые прямо или косвенно не использовали бы этот термин. Однако украинцы, к сожалению, часто не спешат регистрировать своё фактическое место жительства, что создает дополнительные трудности как для государства, так и для самих граждан.

Институт разрешения проживать в стране имеет достаточно долгую историю и берет начало еще в XIX в. В то время это было средством регулирования роста города, одним из способов влияния на расселение определенных категорий лиц. После образования СССР регулирование потока населения в города стало возможным благодаря Постановлению ЦИК и СНК СССР «Об установлении единой паспортной системы по Союзу ССР и обязательной прописки паспортов» от 27 декабря 1932 г.

В 1974 г. паспорт становится основным документом, удостоверяющим личность в Советском Союзе. Каждый, кто имел паспорт, должен был получить прописку, которая давала возможность работать в определенном регионе. Если лицо должно было находиться в любой местности дольше чем 3 дня, регистрация его местонахождения была обязательной. Для краткосрочного пребывания (до 1,5 месяца) достаточно было простой регистрации. После этого необходимо было выписываться с места постоянной регистрации и регистрироваться в новом доме. Значительное количество социальных льгот было связано именно с пропиской.

Системе прописки, в отличие от современной системы регистрации места проживания, был присущ разрешительный характер, который был закреплен в п. 27 Постановления Совета Министров СССР № 677 от 28 августа 1974 г. и выполнение которого предусматривалось неопубликованными инструкциями Министерства внутренних дел.

То есть советская прописка способствовала закреплению населения за определенной административно-территориальной единицей. При существовании прописки предусматривалась возможность вселения дополнительных жителей без учета площади помещения только исключительно в отношении близких родственников.

Прописка в Украине перестала существовать на основании Решения Конституционного Суда Украины 14 ноября 2001 г. Возникает новый институт — институт регистрации места жительства. При регистрации места жительства отсутствуют ограничения относительно необходимых санитарных норм жилья и относительно количества зарегистрированных лиц на одно помещение. Главное ее отличие от прописки состоит в том, что лицо выбирает себе место жительства самостоятельно и лишь сообщает об этом государству. Полномочия, которые ограничивают человека в выборе места жительства, у государства отсутствуют.

В Гражданском кодексе Украины от 16.01.2003 г. было закреплено определение категории «место жительства». Так, согласно ч. 1 ст. 29 ГК место жительства физического лица — это жилье, в котором оно проживает постоянно или временно.

Стоит отметить Указ Президента Украины от 11 января 2002 г. № 12 «О мерах по регистрации физических лиц», которым было утверждено на период до принятия соответствующего закона Временное положение о порядке регистрации физических лиц по месту жительства. Не менее важным стало Постановление Кабинета Министров Украины от 16.01.2003 г. № 35, которым был утвержден

Временный порядок регистрации физических лиц по месту жительства.

Чрезвычайно важную роль в становлении института регистрации места проживания сыграло принятие Закона Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине» от 11.12.2003 г., содержащего перечень необходимых для регистрации документов, правила регистрации места жительства, основания для снятия с регистрации и т. п.

С 2003 г. по 2012 г. Реестр был в ведении милиции. Сейчас Реестр ведет Государственная миграционная служба Украины, но в действующем законодательстве предусмотрено, что в дальнейшем процедура регистрации места проживания будет возложена на органы местного самоуправления. Органами регистрации будут исполнительные органы сельских, поселковых или городских советов.

Регистрацией, согласно п. 11 ст. 3 Закона Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине», является внесение информации в реестр территориальной громады, документов, в которые вносятся сведения о месте жительства/пребывания лица, с указанием адреса жилья/места пребывания с последующим внесением соответствующей информации в Единый государственный демографический реестр в установленном Кабинетом Министров Украины порядке.

В то же время однозначного определения фактического проживания лица украинское законодательство не содержит, отсутствуют органы, уполномоченные на установление этого факта в досудебном порядке, нет государственного реестра фактического проживания.

В соответствии с Порядком регистрации места жительства и места пребывания физических лиц в Украине и образцов необходимых для этого документов, утвержденным Приказом МВД Украины 22.11.2012 г. № 1077, регистрационный учет является обработкой персональных данных о месте жительства и месте пребывания лиц в информационной (автоматизированной) системе или в картотеках персональных данных. Такие картотеки находятся в адресно-справочном разделе территориального органа ГМС или территориальном подразделении ГМС. Сейчас осуществляется «оцифровка» таких карточек.

Решением Одесского городского совета от 16.03.2016 г. № 421 «Об осуществлении исполнительным органом Одесского городского совета на территории города Одессы полномочий органа регистрации, предусмотренных Законом Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине» определено, что исполнительным органом Одесского городского совета, который будет осуществлять полномочия органа регистрации, предусмотренные Законом Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине», на территории города Одессы является Департамент предоставления административных услуг Одесского городского совета. Департаменту предоставления административных услуг Одесского городского совета, в соответствии с решением, необходимо принимать меры, предусмотренные законом, в целях создания условий для реализации полномочий органа регистрации, предусмотренных Законом Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине».

В Решении исполнительного комитета Одесского городского совета от 27.10.2016 г. № 324 «О комплексных мерах по обеспечению реализации положений Закона «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине» в части осуществления регистрации физических лиц, проживающих или находящихся на территории г. Одессы, указано, что Департаменту информации и связей с общественностью Одесского городского совета совместно с Департаментом предоставления административных услуг Одесского городского совета поручено обеспечить разработку необходимого программного обеспечения, настройку и внедрение реестра территориальной громады г. Одессы до 31 декабря 2016 г.

Следует отметить, что сегодня в Украине существует 3 реестра (2 действующих и 1 в стадии формирования), которые так или иначе связаны с регистрацией места проживания лица:

1. Государственный реестр избирателей

В соответствии со ст. 1 Закона Украины «О государственном реестре избирателей» от 22.02.2007 г. государственный реестр избирателей является автоматизированной информационно-телекоммуникационной системой, используется для хранения, обработки данных, содержащих предусмотренные настоящим Законом сведения, созданная для обеспечения учета граждан, имеющих право голоса.

Согласно ч. 2 ст. 8 данного закона избирательным адресом избирателя является адрес, по которому зарегистрировано его место жительства в соответствии с Законом Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине».

2. Единый государственный демографический реестр

Единый государственный демографический реестр, как отмечается в Законе Украины «О Едином государственном демографическом реестре и документах, подтверждающих гражданство Украины, удостоверяющих личность или ее специальный статус» от 20.11.2012 г., представляет собой электронную

информационно-телекоммуникационную систему, предназначенную для хранения, защиты, обработки, использования и распространения информации о лице и о документах, которые оформляются с применением средств Реестра.

3. Реестр территориальной громады

Согласно ст. 11^2 Закона Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места жительства в Украине» орган регистрации для нужд регистрации места жительства или пребывания формирует реестр территориальной громады. Органы регистрации являются распорядителями соответствующих реестров громад. К их полномочиям относится осуществление обмена сведениями между реестрами различных территориальных общин для регистрации и снятия с регистрации места жительства в случае выбытия из одной административно-территориальной единицы и прибытия в другую административно-территориальную единицу. Сейчас в Одессе данный реестр только начал формироваться.

Данные о месте жительства из вышеуказанных реестров используются практически во всех правоотношениях, где необходима идентификация личности и почтового адреса для официальной переписки с субъектом правоотношений.

Так, в процессуальных кодексах при установлении порядка уведомления сторон осуществляются ссылки на зарегистрированное место жительства. Например, в ч. 7 ст. 128 Гражданского процессуального кодекса Украины отмечается, что в случае непредоставления участником дела информации о своем адресе судебная повестка направляется по адресу его места жительства или места пребывания, зарегистрированному в установленном законом порядке. В соответствии с абз. 2 ч. 4 ст. 124 Кодекса административного судопроизводства Украины в случае непредоставления участниками дела информации об их почтовом адресе судебный вызов или судебное сообщение направляются по адресу их места жительства или места пребывания, зарегистрированному в установленном законом порядке. В ч. 2 ст. 135 Уголовного процессуального кодекса Украины указано, что в случае временного отсутствия лица по месту жительства повестка для передачи ему вручается взрослому члену семьи лица или др. лицу, которое проживает с ним, жилищно-эксплуатационной организации по месту жительства и т. п. Как видно из данных норм, действующее законодательство не обеспечивает стопроцентное уведомление участника процесса о времени и месте судебного разбирательства. В соответствии со ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод общее понятие справедливого судебного разбирательства, включая основополагающий принцип, согласно которому судопроизводство должно быть состязательным (см. Ruiz-Mateos против Испании, от 23 июня 1993 г., § 63, Серия А № 262), требует, чтобы лицо, в отношении которого возбуждено дело, должно быть проинформировано об этом факте (см. Dilipak and Karakaya против Турции, №№ 7942/05 и 24838/05. § 77, от 4 марта 2014 г.). Если судебные документы не были направлены должным образом стороне в судебном процессе, то он или она не смогут защищать себя в суде (см. Zavodnik против Словении, № 53723/13. § 70, от 21 мая 2015 г., с последующими ссылками). То есть наше государство не гарантирует и не обеспечивает эффективный механизм оповещения участников судебного процесса, **что является нарушением права на справедливое судебное разбирательство**.

Также в КУоАП предусмотрено в ч. 2 ст. 276 положение о месте рассмотрения дел об административных правонарушениях, согласно которому административные комиссии рассматривают дела об административных правонарушениях по месту проживания нарушителя. Учитывая, что место проживания правонарушителя при вышерассмотренных обстоятельствах в большинстве случаев устанавливается по регистрации места проживания правонарушителя, возникают сложности привлечения к административной ответственности правонарушителей, которые совершили правонарушения не по своему месту регистрации.

Достаточно распространенной сейчас является ситуация, когда лица имеют место регистрации места жительства в определенном населенном пункте, однако проживают не по месту регистрации. Экспертами Аналитического центра CEDOS в 2017 г. было проведено качественное социологическое исследование и проанализировано отечественное законодательство, чтобы определить вызовы и последствия для государства и общества, связанные с проблемой регистрации места жительства. Согласно статистическим данным от 15 % (в небольших населенных пунктах) до 30 % (в крупных городах) жителей живут и работают не по месту жительства. В связи с этим возникает ряд проблем как для государства, так и для отдельных граждан.

Происходит искажение государственной статистики по территориальному размещению населения. Так как значительная часть населения не регистрирует свое фактическое место проживания, институт регистрации не отражает реального перемещения населения, поэтому не выполняет свою функцию в текущем учете населения в период между переписями.

По общему правилу, лицо, которое в течение не долгого времени не проживает по месту своей регистрации, не должно информировать об этом

государство. Такая обязанность распространяется только на определенные категории населения. В соответствии со ст. 6 Закона Украины «О свободе передвижения и свободном выборе места проживания в Украине» лица, имеющие невыполненные имущественные обязательства, наложенные на них в административном порядке или судебным решением, или призванные на военную службу и не имеющие отсрочки, или принимают участие в судебном процессе должны, в случае, если они больше месяца не проживают там, где они зарегистрированы, письменно уведомить орган регистрации о месте своего пребывания.

Это становится основанием для возникновения диспропорции в формировании местных бюджетов. Часть налогов на доходы физических лиц, уплаченных на определенной территории, поступает в местный бюджет. Единый налог, который платят физические лица — предприниматели по месту учета, относится к местным налогам. Выравнивание налогоспособности территорий и медицинская субвенция происходят с учетом количества зарегистрированных лиц. За счет местных бюджетов финансируются здравоохранение, образование, социальная защита и соцобеспечение, то есть те сферы, которые важны для всех. Неверная статистика по количеству населения в отдельных регионах приводит к тому, что объемы перераспределенных средств не соответствуют действительным потребностям территориальным центрам.

Регистрация также влияет на участие населения в выборах. Те лица, которые не имеют регистрации, не участвуют в выборах, а те, которые живут не по месту регистрации, могут принимать участие в президентских и парламентских выборах и не могут голосовать на местных.

Другой актуальной проблемой является то, что административная ответственность за проживание граждан без регистрации места жительства фактически отсутствует (хотя она предусмотрена ст. 197 Кодекса Украины об административных правонарушениях). Ранее в ст. 197 Кодекса Украины об административных правонарушениях за проживание лица без регистрации места проживания предусматривались взыскания в виде предупреждения или наложения штрафа от 1 до 3 необлагаемых минимумов доходов граждан (что составляет от 17 до 51 грн). Сейчас ч. 1 этой статьи предусматривает предупреждение. Штраф будет налагаться только если в течение года лицо было подвергнуто взысканию за это же правонарушение. Но, учитывая, что отсутствует единая система (реестр) вышеуказанных предупреждений, а также какая-либо заинтересованность центра административных услуг в наложении вышеуказанных штрафов, данная норма административной ответственности на сегодняшний момент не действует. Лица, которые проживают без регистрации или паспорта, не несут никакой ответственности.

Не менее важным является вопрос выдачи справки о составе семьи, которая выдается на основании карточек учета жилищно-эксплуатационных организаций. Существует 2 вида таких справок: справка о составе семьи или зарегистрированных в жилом помещении/доме лицах, форма которой утверждена Приказом Министерства труда и социальной политики Украины от 22.07.2003 г. № 204, и справка с места проживания о составе семьи и регистрации, которая является Приложением № 2 к Правилам учета граждан, нуждающихся в улучшении жилищных условий, и предоставления им жилых помещений в Украинской ССР (исключено на основании Постановления КМУ № 861 от 23.11.2016). Также вышеуказанные справки необходимы для открытия наследства и др. нотариальных действий. В соответствии с п. 1. 13 главы 10 раздела II Порядка совершения нотариальных действий нотариусами Украины, утвержденного Приказом Министерства юстиции Украины от 22.02.2012 г. № 296/5 в редакции, действующей до 08.12.2017 г., место открытия наследства подтверждалось справкой жилищно-эксплуатационной организации, справкой правления жилищно-строительного кооператива о регистрации наследодателя; записью в домовой книге о регистрации наследодателя, справкой адресного бюро, справкой райвоенкомата о том, что наследодатель до призыва на военную службу проживал по соответствующему адресу. После утверждения Приказом Министерства юстиции Украины от 04.12.2017 г. Изменений к Порядку осуществления нотариальных действий нотариусами Украины данное положение изложено следующим образом: «место открытия наследства подтверждается справкой о регистрации/месте жительства исполнительного органа сельского, поселкового или городского совета, сельского головы (в случае если в соответствии с законом исполнительный орган сельского совета не создан), который осуществляет регистрацию, снятие с регистрации места жительства на территории соответствующей административно-территориальной единицы».

Определенными полномочиями в выдаче таких справок до 08.12.2017 г. были наделены объединения совладельцев многоквартирного дома. ОСМД, исполнители услуг по управлению многоквартирного дома по месту жительства лиц с учетом имеющихся у них данных и данных, внесенных в домовые книги, выдавали справки установленной формы, в том числе: для постановки на квартирный учет граждан; др. справки, предоставляемые по месту требования по установленным формам. Но фактически созданные ОСМД не могут выдавать такие справки, так

как председатели ОСМД не имеют необходимых карточек прописки (форма А).

Итак, на современном этапе развития украинского законодательства существует два понятия: «регистрация места жительства» и «фактическое место жительства», которые в результате длительного процесса формирования законодательства Украины все больше и больше отдаляются друг от друга, в результате чего следует констатировать отсутствие достоверной общестатистической информации в соответствующих реестрах о фактическом месте проживания граждан Украины со всеми вытекающими последствиями, а также невозможность надлежащим образом обеспечить эффективный механизм оповещения сторон в гражданском, административном, уголовном процессах. Следует отметить существующий серьезный конфликт в подзаконных актах, регламентирующий процесс регистрации, выдачу справок и инструкций, регламентирующих деятельность нотариусов.

Учитывая вышеизложенное, следует отметить, что законодательство Украины нуждается в изменении принципиально концепции, направленной на разделение вышеуказанных понятий, на концепцию, направленную на сближение этих понятий, путем введения реальной административной ответственности за несвоевременное предоставление информации о месте проживания, а именно заменить в ч. 1 ст. 197 Кодекса Украины об административных правонарушениях взыскание предупреждение на штраф а в части 2 с квалифицирующим признаком повторности существенно увеличить размер штрафных санкций. При этом необходимо передать полномочия о привлечении к административной ответственности центрам административных услуг или другим органам, которые непосредственно принимают документы на регистрацию с правом вынесения постановлений на месте без составления протокола. Также необходимо привести подзаконные нормативные акты к единым стандартам, которые исключают в порядках предоставления услуг всевозможные справки, которые должны предоставлять граждане, а обязывает соответствующие службы самим получать данные непосредственно из государственных реестров.

ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ...

ЗА МОРЕМ ТЕПЛІШЕ, ТА ВДОМА МИЛІШЕ.

БУДЬ-КОМУ МИЛА СВОЯ КРАЇНА.

РІДНИЙ КРАЙ — СЕРЦЮ РАЙ!

ХТО РІДНУ ЗЕМЛЮ ЛЮБИТЬ, ПЕРЕД ТИМ ВОНА НЕ ЗАБОРГУЄ.

ВСЯ РОДИНА РАЗОМ, ТАК І ДУША НА МІСЦІ.

Светлана Попова,

адвокат

АПОЛОГИЯ СОКРАТА, ИЛИ МЫ ЕСТЬ ТО, КАК МЫ МЫСЛИМ

Сократ, величайший из умов своего времени, мудрейший из мудрецов, как называли его афиняне, хотя и утверждал, что знает лишь то, что ничего не знает, — мыслил ясно, просто и отчетливо. Но вместе с тем — слишком широко и прогрессивно для сообщества, в котором жил. Сократ был приговорен к смертной казни за то, что, как утверждала сторона обвинения, «выдавал ложь за истину».

Стороны обвинения в Древней Греции в виде публичного органа не существовало; в роли обвинителя выступал непосредственно гражданин, подавший жалобу. Равно не существовало и института адвокатуры; были некоторые люди — умельцы в речах, которые за плату обучали желающих, как лучше говорить в суде и писали им речи. Сократ не считал себя умелым, он вообще был на редкость скромен, а софистов недолюбливал за разнаряженную речь, пустословие и, главное, за отсутствие стремления к истине.

Судьи в демократических Афинах избирались из числа жителей путем жеребьевки — Сократа судили пятьсот человек («Совет пятисот») и один присяжный для нечетности. По законам Афин, если бы за виновность Сократа проголосовало менее ста человек — заявитель выплачивал бы штраф и лишался права подавать жалобы в будущем. Голосование проводилось дважды: первый раз для установления вины и отдельно — для определения вида наказания. Причем во втором случае выбор судей ограничивался наказаниями, предложенными стороной обвинения и стороной защиты.

«Апология Сократа» — эпохальное произведение Платона, который запечатлел судебный процесс по памяти, придав ему художественность, но сохранив смысл. Преимущественно оно состоит из оправдательной речи Сократа в свою защиту, речи последовательной, убедительной и правдивой. Но именно в силу этой правдивости Сократ и был приговорен — в очередной раз, уже в суде, он проявил острую индивидуальность, поразил слушателей сокрушительной силой логики, смещающей основы существующего строя. Столкнулись интересы общественные и личные, и величайший ум был приговорен к смертной казни 281 голосом против 220. Осуждение Сократа — не поражение силы мысли и слова, а следствие узости умов его сограждан на данном историческом этапе. Сократ просто был на несколько шагов впереди своего времени и не скрывал этого в силу природной прямоты.

Но жизнь не стоит на месте и институт адвокатуры, формируясь сквозь тернии времени, приобретает все более четкие границы. На сегодняшний день в Украине в полную силу заработал институт исключительного права адвоката осуществлять защиту и представлять интересы в суде — исключение составляют только суды первой инстанции и лишь на протяжении 2018 года. И хотя, маршируя в ногу с монополией, положения процессуального законодательства в большей мере тяготеют к письменному оформлению речи (например, детальная регламентация цепочки: «иск» — «отзыв» — «ответ на отзыв» — «возражение на ответ на отзыв», ст. ст. 174—181 ГПК Украины, ст. ст. 161—168 ХПК Украины, ст. ст. 159—165 КАС Украины), а значит и сила слова, понимаемая в буквальном смысле, становится фоном, а не фасадом защиты, я все же считаю, что значимость очного убеждения не исчезнет до тех пор, пока участником в суде является мыслящий субъект — человек, а не робот или компьютер.

Но сила убеждения — это не просто оболочка красивых фраз. Ясный слог — прежде всего следствие

ясной мысли. Ораторское искусство само по себе — искусственно и жалко, если нет отчетливости мышления и глубокого понимания сути дела. В этом Сократ по отношению к софистам был объективен. Выступление в суде в определенном смысле — отражение внутреннего облика адвоката — облика мысли. Мы есть то, что мы думаем. Важность института адвокатуры, персональная ответственность, непрерывная необходимость находить баланс между общественными интересами и частными требуют от адвокатов невероятной интеллектуальной нагрузки, что без ясности ума просто недостижимо.

Европейский суд по правам человека неоднократно акцентировал внимание на значимости института адвокатуры в системе государственного устройства. Высокая ответственность — высокие стандарты. В деле «Бигаева против Греции», в котором заявительница жаловалась на то, что была ограничена в доступе к профессии в связи с отсутствием гражданства Греции, ЕСПЧ указал, что «*…Суд согласен с государством-ответчиком в том, что адвокат осуществляет безусловно свободную профессию, являющуюся в то же время исполнением функций, служащих публичному интересу. В этом отношении Суд напоминает, что в его прецедентной практике уже выявлялась эта особенность профессии адвоката: Суд, с одной стороны, признаёт, что указанная профессия не включена в должности публичной службы, но, с другой стороны, Суд отмечает, что адвокат является слугой правосудия, что налагает на него особые обязанности, связанные с выполнением его функций*» (Решение ЕСПЧ «Бигаева против Греции» от 28.05.2009 по жалобе № 26713/05, п. 39, http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Bigaeva_v_Greece_28_05_2009.pdf).

И хотя на сегодня реформированная система правосудия тяготеет к автоматизации процесса и в дальнейшем, возможно, нас ждет некая разновидность «роботизации профессии» — наши мысли всегда останутся ключевой движущей силой наших слов и поступков. Девиз Просвещения: «Имей смелость руководствоваться собственным разумом!» не потеряет актуальность никогда.

Сократ не был адвокатом, его этика не имела базиса в виде свода законов или иного внешнего источника. Но свою защиту он провел достойно, основываясь на принципе «быть, а не казаться». Это не могло не повлиять и на силу убеждения, хотя результат и был трагичен. Диалоги Платона пронесли его образ через века и даже сейчас, когда мы, как нам иногда кажется, находимся на пике цивилизации, — этот мыслитель остается образцом ясного ума и безупречной нравственности, бессменным учителем мудрости для всех поколений.

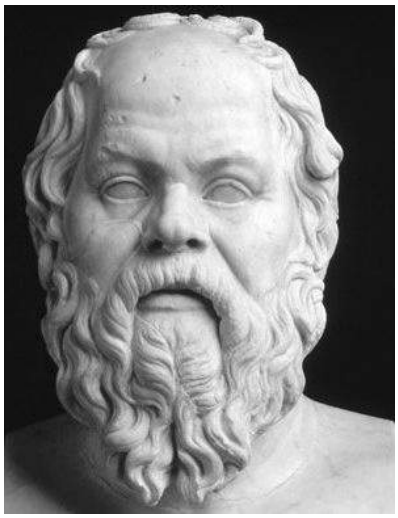

Портрет Сократа работы Лисиппа, хранящийся в Лувре

«СОБЕСЕДНИКИ СОКРАТА ИСКАЛИ ЕГО ОБЩЕСТВА НЕ С ТЕМ, ЧТОБЫ СДЕЛАТЬСЯ ОРАТОРАМИ… НО ЧТОБЫ СТАТЬ БЛАГОРОДНЫМИ ЛЮДЬМИ И ХОРОШО ИСПОЛНЯТЬ СВОИ ОБЯЗАННОСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К СЕМЬЕ, СЛУГАМ (СЛУГАМИ БЫЛИ РАБЫ), РОДНЫМ, ДРУЗЬЯМ, ОТЕЧЕСТВУ, СОГРАЖДАНАМ»

Ксенофонт.
Воспоминания о Сократе

Артур Ніцевич,

адвокат, партнер, Interlegal, міжнародна юридична служба, член LMAA, SCMA, FNI

ЗАГАЛЬНА АВАРІЯ ЗА НОВИМИ ПРАВИЛАМИ

Певно, немає більш древнього та цікавого, зокрема своєю складністю, інституту приватного міжнародного морського права, ніж інститут загальної аварії. У той же час цей інститут досить добре досліджений у роботах вітчизняних та зарубіжних, особливо англійських, авторів. Наша фірма «Міжнародна юридична служба Interlegal» організувала та у значній мірі здійснила самостійне дослідження цього інституту [1, 142 с.]. Це дослідження витримало декілька видань й до цих пір не втратило актуальності. Чому ж постало на злобу дня нове звернення до висвітлення настільки добре дослідженого інституту морського права? Річ, головним чином, у тому, що на своїй сесії у Нью-Йорку 6 травня 2016 року Міжнародний морський комітет (CMI) прийняв нову редакцію Йорк-Антверпенських правил (YAR 2016) [2]. Нова редакція YAR 2016 зачіпає доволі суттєві, навіть принципові, правила, які регулюють відносини з приводу загальної аварії.

Зміни у літерних правилах

Зміни до Правила В. Це Правило у редакціях YAR 1994 и YAR 2004 виглядало однаково. У ньому наводиться визначення поняття морського підприємства — ключового поняття для встановлення факту загальної аварії, оскільки без наявності зального морського підприємства неможливою є й наявність загальної аварії.

Значне уточнення та розширення Правила В було внесено до абзацу третього (частина 2 Правила В YAR 2016) і це Правило доповнено частиною третьою.

Абзац третій Правила В у попередніх редакціях був сформульований наступним чином:

Судно не знаходиться у загальній небезпеці з іншим судном чи суднами, якщо шляхом простого від'єднання від іншого судна чи суден воно опиниться у безпеці; але якщо саме по собі це від'єднання являється актом, що відноситься до загальної аварії, то загальне морське підприємство продовжує діяти.

А ось нова редакція цього абзацу (частина 2 Правила В YAR 2016):

Якщо судна знаходяться у загальній небезпеці й одне з них від'єднається від іншого задля підвищення рівня безпеки від'єднаного судна, або безпеки усіх суден у загальному морському підприємстві, таке від'єднання буде актом загальної аварії.

«Оскільки судна, залучені до загальної морської подорожі, переходять у порт або у місце лиха, надбавки до витрат за загальною аварією, які розраховуються по цих Правилах, відносяться до кожного з суден» — так сформульовано перше речення частини третьої Правила В YAR 2016.

Зрозуміло, ці положення не стосуються суден, які беруть участь у рятувальній операції, отже, воно стосується лише «звичайного судноплавства», тобто буксирних операцій. Таким чином, проясняється поняття «від'єднання», вводяться досить ясні та стислі положення відносно витрат по заходженню до порту чи місця лиха.

Зміни до Правила Е. Ще більш значні зміни внесено у Правило Е, яким регулюється порядок висування вимог учасників загальної аварії і складення диспаші.

Зокрема, частина 2 Правила Е YAR 2016, а також частина 3 цього Правила явно направлені на прискорення процесу складення диспаші та прояснення строків цього процесу. Передбачається максимальний двомісячний строк для оскарження оцінки, зробленої диспашером, з моменту отримання від нього відповідних документів стороною. Крім того Правило Е доповнено частиною четвертою такого змісту:

Кожен учасник загального морського підприємства, який отримав відшкодування своєї шкоди від третьої особи, зобов'язаний повідомити про це диспашера з додаванням відповідних доказів у двомісячний строк з моменту отримання такого відшкодування.

Це положення має виключити необґрунтоване збагачення учасників загальної аварії.

Зміна Правила G. У абзац 4 цього Правила у редакції YAR 2004 внесено зміну, що стосується сум надбавок за доставку вантажу, що належить вантажовласникам, до місця призначення чи так близько до цього місця, як це можливо. Ці суми не мають перевищувати вартість доставки вантажу за рахунок вантажовласників. Однак, згідно зі вказаною зміною, це обмеження не застосовується при розрахунку надзвичайних витрат, які здійснюються замість інших витрат, що мали б відшкодовуватись за загальною аварією, у відповідності з Правилом F, тим Правилом, яким регулюються відносини з приводу додаткових витрат для заміни загальноаварійних, тобто таких які мали б бути визнані загальною аварією.

Зміни у цифрових правилах

Зміни до Правила VI. Найбільш суттєві зміни внесено, мабуть, саме у це Правило, яким регулюються відносини з приводу рятувальних витрат. Головне, що рятувальні витрати віднесено на загальну аварію, незалежно від їхньої природи, тобто від того, являються вони договірними чи позадоговірними.

Крім цього, значно підвищилася деталізація регулювання відносин з приводу таких витрат. У YAR 2016 Правило VI складається з чотирьох розділів (a, b, c, d), причому розділ «b» включає п'ять пунктів, що регулюють допустимість компенсації рятувальних витрат при настанні строго визначених обставин. Розділ «b» Правила VI YAR 2016 відображає компроміс, який було досягнуто між інтересами судновласників і вантажовласників. У цьому розділі передбачаються такі обставини:

(i) загибель чи пошкодження власності у ході рейсу, яке спричинило суттєві відмінності між врятованою та контрибуційною вартістю;

(ii) суттєві загальноаварійні пожертвування, тобто пожертвування заради загальної безпеки;

(iii) врятована вартість явно некоректна та має місце суттєво некоректне розподілення рятувальних витрат;

(iv) якась зі сторін рятувальної операції сплатила суттєву частину рятувальної винагороди, яка мала бути сплаченою іншою стороною;

(v) суттєва частина сторін задовольнили вимоги рятувальників на умовах, які являються у значній мірі різними.

Спори навколо питань, пов'язаних з виключенням або ж включенням рятувальних витрат до загальноаварійних, були найбільш бурхливими у Міжнародній робочій групі, яка займалася підготовкою змін до YAR, та поза нею. Як завжди при підготовці змін до YAR аргументовано заперечували проти такого включення страховики, об'єднані Міжнародним союзом морського страхування (IUMI). Однак компроміс був досягнений, притому дуже важливий, який має сприяти більш справедливому врегулюванню загальної аварії.

Зміни у Правилі XI. Ці зміни були також доволі значними та досить дискусійними.

Зміни торкалися положень розділів «b», «c», «d» Правила XI YAR 2016. Видається, що загальним напрямком їх являється обмеження розміру збитків, які підлягають розподілу у порядку загальної аварії.

Зміни у Правилі XIV. Дискусія навколо змінення цього Правила, яким регулюються відносини з приводу ремонту судна, привела до виключення з нього деяких положень, внесених у редакцію YAR 2004, так що редакція Правила XIV YAR 2016 стала близькою до редакції Правила XIV YAR 1994.

Зміни у Правилі XVI. У Правило XVI (a) (i) YAR 2016 внесено положення про те, що комерційний інвойс може бути використано диспашером для визначення вартості вантажу на дату вивантаження, незалежно від того місця, куди вантаж мав би бути доставлений згідно з договором перевезення, що значно полегшує роботу диспашера з оцінки вартості вантажу.

Зміни у Правилі XVII. У це Правило було внесено більше змін. Зокрема, згідно з Правилом XVII (a) (ii) у редакції YAR 2016 диспашер може виключити вартість любого вантажу з оцінки компенсації за загальною аварією, якщо у нього є підстави вважати, що включення вартості цього вантажу непропорційно контрибуції. Ця новела значно розширює повноваження диспашера. У Правило XVII (b) внесено зміни у відповідності зі змінами Правила VI. В особливості, якщо суми рятувальної винагороди виключаються згідно з описаними у Правилі VI (b) сценаріями, то розмір вирахувань обмежується до сум, сплачених рятівникам, враховуючи їхні витрати і проценти. Думається, що це положення теж уточнює та спрощує задачі диспашера. Зміна у Правилі XVII (e) уточнює, що супроводжуваний багаж у виді особистого майна не зараховується до загальної аварії, таким чином, багаж, що слідує на судні окремо, тобто без супроводу, — зараховується.

Зміни у Правилах XIX, XX, XXIII. Зміни у цих правилах мають лише технічний характер.

Зміни у Правилах XXI та XXII. Зміни у Правилі XXI (b) зводяться до того, що ставка процента на збитки, які відшкодовуються за загальною аварією, встановлюються на основі ставки ICE LIBOR. У Правилі XXII зміни дуже суттєві щодо поводження з грошовими депозитами. Платежі, зокрема, направляються на рахунок диспашера, а витрати здійснюються лише з його письмової згоди при сповіщенні платника (депозитора) для отримання його згоди у строк до 90 днів, після спливу яких така згода вважається отриманою.

Висновки

Деякі зміни YAR мають непринциповий, навіть лише технічний характер. Однак мають місце й знані, причому доволі принципові зміни. Зрозуміло, детальне дослідження таких змін — діло майбутнього, коли з'явиться відповідна судова чи арбітражна практика. Тим не менше уже зараз можна стверджувати, що YAR змінюються та вдосконалюються, зокрема, спрощуються. Зміни YAR націлені на прискорення вирішення проблем, які виникають на практиці врегулювання загальної аварії, а також вирішенню їх у більш справедливий спосіб, що часто викликає серйозні суперечності. Подальша популярність YAR, незважаючи на критику інституту загальної аварії, зокрема та в особливості, у зв'язку з дорожнечею та довгочасністю процесу врегулювання загальної аварії не викликає сумніву. Однак остання редакція цих Правил — YAR 2016 здобуде популярність у прямій залежності від багатьох чинників, дія яких часто має кон'юнктурний характер. Наприклад: внесення YAR 2016 до проформи чартеру чи коносаменту, адже до сьогодні у деяких проформах використовуються YAR 1950.

Список використаних джерел

1. *Общая авария:* международные и национальные стандарты / Т. Р. Короткий, Н. В. Мельников, А. А. Ницевич, В. П. Лебедев, А. С. Ходаковская. — Одесса : Феникс, 2014.

2. *York-Antwerp Rules 2016* [Электронный ресурс] / CMI / Documentation / Yearbook. — 2016. — P. 178 — 188. — Режим доступа : http://comitemaritime.org/Uploads/Publications/Yearbooks/CMI_YEARBOOK_2016%20(1).pdf

О. О. Козлов,
адвокат, голова Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області

О. Г. Морозова,
секретар зі складання адміністративних протоколів Ради адвокатів Одеської області

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ З РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ЗА ч. 5 ст. 212-3 КУпАП

З метою виконання зобов'язань за договором про надання правової допомоги адвокат, у порядку ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон), має право отримувати інформацію та копії документів шляхом направлення адвокатських запитів до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, що зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання такого запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Частиною 3 ст. 24 Закону та ч. 5 ст. 212-3 КУпАП встановлена відповідальність осіб за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит. Санкція вказаної статті КУпАП передбачає накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Досить часто на шляху реалізації професійного права на інформацію, адвокат зустрічається як з труднощами вчасного та повного отримання запитуваних відомостей, так і, у випадку порушення такого права, труднощами притягнення винних посадових осіб до передбаченої Законом та Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) відповідальності.

Згідно з положеннями п. 9-1 ч. 1 ст. 255 КУпАП протоколи про адміністративне правопорушення, яке передбачене статтею 212^3 — у частині, що стосується порушення права на інформацію відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», складають голова ради адвокатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та

Севастополя або уповноважений радою член Ради адвокатів.

До Ради адвокатів Одеської області, як уповноваженого органу, звертається численна кількість адвокатів з відповідними заявами. Так, протягом 2017 року Радою адвокатів Одеської області було складено 43 протоколи про адміністративне правопорушення та разом з матеріалами справи направлено до суду. З них за результатами судового розгляду:

1) повернуто на доопрацювання — 14;

2) притягнуто до відповідальності — 7;

3) провадження закрито у зв'язку з закінченням строків — 12;

4) провадження закрито у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення — 7.

Необхідно зазначити, що ст. 284 КУпАП передбачений вичерпний перелік видів постанов, які приймаються у справі про адміністративне правопорушення, а саме:

1) про накладення адміністративного стягнення;

2) про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 цього Кодексу;

3) про закриття справи.

Згідно зі ст. 278 КУпАП орган (посадова особа) при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення вирішує такі питання:

1) чи належить до його компетенції розгляд даної справи;

2) чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення;

3) чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду;

4) чи витребувано необхідні додаткові матеріали;

5) чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.

Отже, КУпАП не передбачає права органу (посадової особи), який розглядає справу про адміністративне правопорушення, виносити постанову про повернення матеріалів для належного оформлення, ані на стадії підготовки справи до розгляду, ані в ході розгляду.

Крім цього, за своїм змістом протокол про адміністративне правопорушення не може бути змінено. Так, відповідно до пункту 7 Порядку оформлення головою Ради адвокатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя або уповноваженою радою члена Ради адвокатів матеріалів про адміністративні правопорушення (нова редакція), затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 238 від 19.11.2013 р. ***(далі — Порядок)***, «***не допускається закреслення чи виправлення відомостей, що заносяться до протоколу***, а також внесення додаткових записів після того, як протокол підписаний особою, щодо якої він складений».

Переважно підставою повернення матеріалів судами вказується відсутність у протоколі про адміністративне правопорушення підписів особи, яка притягається до відповідальності, що, на думку суду, свідчить про невиконання вимоги щодо ознайомлення такої особи зі змістом протоколу та правами, передбаченими ст. 268 КУпАП.

До такого висновку дійшов Малиновський районний суд м. Одеси у справі № 521/6936/17. Так, у постанові від 11.05.2017 року вказується, що при складанні протоколу про адміністративне правопорушення особі не було роз'яснено її права та обов'язки, передбачені ст. 268 КУпАП, про що свідчить відсутність відповідного підпису, а наявна у справі копія запрошення до ради адвокатів для участі у складанні протоколу про адміністративне правопорушення не є беззаперечним підтвердженням належного сповіщення.

Аналогічне твердження міститься і в постанові Приморського районного суду м. Одеси по справі № 522/17778/17: «В порушення ст. 256 КУпАП, ОСОБА_1 не роз'яснені права та обов'язки, передбачені ст. 268 КУпАП, адже ані протокол про вчинення адміністративного правопорушення, ані решта поданих матеріалів не місять відомості, які б свідчили про протилежне».

У таких випадках судами не враховується той факт, що уповноважена особа ради адвокатів, з огляду на наявність доказу вручення повідомлення про розгляд справи, змушена складати протокол про адміністративне правопорушення за відсутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, оскільки останньою навмисно ігнорується розгляд адміністративних матеріалів.

Зі змісту ст. 268 КУпАП вбачається, що при розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, присутність особи, яка притягається до відповідальності, не є обов'язковою.

Лист-повідомлення ради адвокатів, що направляється особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, не тільки містить відомості про дату, час і місце розгляду справи, але й пам'ятку про права такої особи, передбачені Конституцією України та КУпАП, а також пропозицію надати пояснення стосовно ймовірно вчиненого правопорушення.

Відтак, Рада адвокатів Одеської області при складенні протоколу вживає усіх можливих заходів задля виконання вимог ст. ст. 254, 256 КУпАП та Порядку. Однак суд, поверхово розглядаючи адміністративні матеріали, не торкається суті справи і не бере до уваги дану обставину.

До недоліків протоколу про адміністративне правопорушення суди також відносять ***відсутність особистої інформації про особу***, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Так, у постанові Приморського районного суду м. Одеси від 22 травня 2017 року у справі № 522/8295/17 відзначається**:** «Між тим, у порушення вимог закону в протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено відомостей про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, а саме, дату та місце народження, місце проживання особи, що притягається до адміністративної відповідальності, її ідентифікаційний номер (за наявності). Протокол про адміністративне правопорушення є офіційним документом і до нього висуваються певні вимоги, з приводу чого відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (прізвище, ім'я, по батькові; дата і місце народження; місце проживання; телефон; посада; зарплата, інші джерела існування; освіта; сімейний стан; кількість осіб, що перебувають на утриманні; чи притягувалася особа раніше до відповідальності (адміністративної, кримінальної); документ, що посвідчує таку особу), мають бути встановлені саме при складанні протоколу про адміністративне правопорушення».

Схоже переконання вбачається у постанові Шевченківського районного суду м. Києва у справі № 761/8280/18: «..в протоколі про адміністративне правопорушення не зазначені повні відомості про особу порушника, міститься лише прізвище, ім'я, по батькові та службова адреса, що позбавляє суд можливості розглянути справу відповідно до вимог КУпАП».

Дійсно, ч. 1 ст. 256 КУпАП на особу, яка має право складати протокол про адміністративне правопорушення, покладено обов'язок встановити відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності, та зазначити їх в протоколі про адміністративне правопорушення. ***При цьому дана норма передбачає, що така інформація вказується тільки в разі її виявлення.***

У зв'язку з тим, що наразі процедура встановлення особистих відомостей про особу (дата та місце народження, місце проживання) уповноваженою особою Ради адвокатів ***законодавчо не регламентована***, в протоколі вказується та інформація, яка була безпосередньо виявлена Радою адвокатів Одеської області, зокрема, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, посада та номер робочого телефону правопорушника. Проте, незважаючи на відсутність необхідних правових норм, суд, уникаючи всебічного розгляду обставин справи, виносить фактично невмотивовані постанови.

Для визначення змісту поняття «відомості про особу» необхідно враховувати положення ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», якою встановлено, що: *«Інформація про фізичну особу (персональні дані) — відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована».*

Тобто у розумінні зазначеної статті відомості про ПІБ, посаду та місце роботи особи можуть бути достатніми для її ідентифікації та притягнення до адміністративної відповідальності.

Статтею 287 КУпАП передбачено право оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення прокурором у випадках, передбачених ч. 5 ст. 7 КУпАП, особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим.

Останнім часом набула поширення практика повернення судами апеляційної інстанції апеляційних скарг адвокатам-потерпілим як такі, що не підлягають розгляду, всупереч ст. 269 КУпАП, якою чітко встановлене право потерпілого оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Винесення постанови про повернення апеляційної скарги суд аргументує відсутністю у адвоката права оскаржувати постанову суду першої інстанції. Так, у постанові Апеляційного суду Одеської області по справі № 522/20309/17 визначено, що у контексті даної конкретної справи адвокат не може визнаватись потерпілим у відношенні до дій посадової особи, оскільки правопорушенням, яке йому інкримінувалось, адвокату не заподіяно моральної, фізичної або майнової шкоди. Також судом вказується, що адвокат відповідно до приписів ст. 294 КУпАП не є особою, яка вправі подавати апеляційну скаргу на постанову суду 1-ї інстанції у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, у зв'язку з чим апеляційна скарга не може бути прийнята до апеляційного розгляду.

У постанові Апеляційного суду Одеської області по справі № 522/17778/17 від 30.10.2017 р. зазначено: «Як вбачається з матеріалів справи, по цьому протоколу про адміністративне правопорушення ніхто з учасників не притягнутий до адміністративної відповідальності і підстав для подання апеляції не виникло ні у правопорушника, ні у потерпілого, так як воно стосується органу, який її склав».

Така правова позиція суду апеляційної інстанції не може бути виправданою, адже прямо суперечить положенням ч.ч. 1, 5 ст. 55 Конституції України, якими кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також захист своїх прав і свобод

від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами.

Вчиненим адміністративним правопорушенням не тільки порушуються професійні права адвоката, що вже є підставою для звернення за захистом своїх прав, але й вчиняються перешкоди надання належної правової допомоги клієнту, що в свою чергу виключає реалізацію принципу змагальності та рівності сторін при здійсненні судочинства.

Отже, можна зробити висновок, що судовими органами при розгляді адміністративних справ за ч. 5 ст. 212-3 КУпАП допускаються наступні порушення:

1. Винесення постанови про повернення матеріалів для належного оформлення до Ради адвокатів, незважаючи на те, що положеннями КУпАП не передбачено винесення такого виду постанови ані на стадії підготовки справи до розгляду, ані в ході розгляду.

2. В порушення положень ч. 1 ст. 256 КУпАП та ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», як підстава повернення матеріалів адміністративної справи, судом вказується відсутність особистої інформації про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності.

3. Неповний та необ'єктивний розгляд судами матеріалів справи у частині дослідження доказів щодо належного роз'яснення особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, її прав, передбачених ст. 268 КУпАП.

4. Порушення гарантованого ст. 55 Конституції України та ст. 287 КУпАП права потерпілого на апеляційне оскарження постанови суду у справі про адміністративне правопорушення.

Виконуючи роль представника (захисника) певної особи, адвокат, як потерпілий від адміністративного правопорушення, нерідко стає заручником суперечливої судової практики, підґрунтям якої є, по-перше, необ'єктивний судовий розгляд справи. Так, існуюча правова позиція суду свідчить про небажання судових органів всебічно досліджувати усі обставини справи, встановлювати винуватість або невинуватість особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Подібне приниження судовими органами необхідності та значущості притягнення винних осіб до відповідальності за адміністративне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, є вагомою перешкодою формування України як правової держави. Оскільки одним з чинників справедливої системи відправлення правосуддя є дотримання гарантій незалежності адвокатів у виконанні їх професійних функцій, без неправомірних обмежень, тиску та впливу з будь-якої сторони.

ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ...

КАЖДЫЙ ЧЕЛОВЕК НЕСЁТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПЕРЕД ВСЕМИ ЛЮДЬМИ ЗА ВСЕХ ЛЮДЕЙ И ЗА ВСЁ!

Федор Михайлович Достоевский

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ — ЭТО ТА ЦЕНА, КОТОРУЮ МЫ ПЛАТИМ ЗА ВЛАСТЬ.

Уинстон Леонард Спенсер Черчилль

ТОЛЬКО ТАМ, ГДЕ МЫ НЕСЕМ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА СВОИ ДЕЙСТВИЯ, ГДЕ НАША ЖЕРТВА СВОБОДНА И ДОБРОВОЛЬНА, РЕШЕНИЯ, ПРИНИМАЕМЫЕ НАМИ, МОГУТ СЧИТАТЬСЯ МОРАЛЬНЫМИ.

Фридрих Август Фон Хайек

Г. Л. Грігорова,
к. ю. н, помічник адвоката
АО «АК «Чудновський і партнери»

ІНСТИТУТ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК НОВЕЛА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Із набранням чинності Кодексом адміністративного судочинства, Цивільним процесуальним кодексом, Господарським процесуальним кодексом у новій редакції широкого обговорення набуває запроваджений у процесуальні кодекси інститут врегулювання спору за участю судді (надалі — ВСС). Поряд із наданням оцінки власне процесуальним нормам та дослідженню їх «життєздатності» у сучасних правових реаліях вказаний інститут зіставляється із інститутом медіації. Останній, зокрема, привертає все більшу увагу у контексті прийняття у 2016 році за основу проекту Закону України «Про медіацію» та внесення професії медіатора до державного класифікатора професій.

Практика альтернативного вирішення спорів зарубіжних країн визначає судову медіацію як один із видів медіації поряд із адвокатською, нотаріальною та професійною. У деяких країнах медіація розглядається як частина судочинства, тому вона має проводитись суддею, який отримав відповідні повноваження і який має відповідну підготовку. Угода, якої досягли сторони в ході медіації, затверджується судом. Залежно від суб'єкта, що виступає в ролі медіатора, судова медіація може проводитися суддями і безпосередньо медіаторами. Так, у Канаді в Апеляційному суді Квебека медіацію вправі проводити судді. При цьому у сторін зберігається право вибору — звернутися до приватного медіатора, який бере участь у програмі судової медіації, або до судді–медіатора [1].

Однак судову медіацію у наведеному вище розумінні слід відокремлювати від процедури урегулювання спору за участю судді, що відображена у національному законодавстві.

Важливо розуміти, що процедура урегулювання спору за участю судді не є ідентичною процедурі медіації (хоча більшість принципів ВСС та медіації збігаються) в першу чергу через те, що статус медіатора та судді у цьому випадку є відмінним. Незважаючи на те, що процедура ВСС може проводитись не у залі засідань, а у кабінеті судді, а сам суддя не зобов'язаний носити під час процедури ВСС ознаки суддівської влади, його дії мають відповідати законодавству про статус судді. Медіація, своєю чергою, характеризується специфічними принципами, які є базовими при проведенні відповідної процедури (та відображені, зокрема, в Етичному кодексі медіатора). Суттєвою відмінністю між процедурами медіації та ВСС виступає також можливість проведення суддею зустрічей із кожною стороною окремо (закриті наради), що абсолютно не припустимо при медіації.

У процесі аналізу нових редакцій процесуальних кодексів слід відмітити, що пріоритетною метою законодавця було полегшення існуючого процесу розгляду справ. Про це свідчить закріплення спрощеного порядку розгляду для окремих категорій справ, реформування інституту попереднього судового засідання та використання напрацювань у сфері альтернативного вирішення спорів, зокрема, шляхом запровадження положень про досудове вирішення спору та врегулювання спору суддею.

Перевагами ВСС, як і будь-якої форми альтернативного вирішення конфлікту, стають забезпечення принципів процесуальної економії у вирішенні спору, ведення сторонами перемов без використання принципу «позиції сили», можливість закріплення досягнутих результатів у більш довільній формі, аніж судове рішення, забезпечення виконання досягнутої угоди не силами державного примусу, а бажанням самих сторін.

Частково проблемою широкого застосування процедури ВСС в адміністративному судочинстві є неготовність представників суб'єктів владних

повноважень брати на себе відповідальність та йти на примирення, що зумовлено бажанням уникнути звинувачень у зловживанні повноваженнями, корупції в цьому зв'язку тощо. Мирне урегулювання спорів, на жаль, іноді йде у розріз із «політикою» органу — суб'єкта владних повноважень, де натомість популяризується «проходження» усіх судових інстанцій, в незалежності, в деяких випадках, від очевидності результату.

У певній мірі завдання суду полягає у боротьбі із такою практикою діяльності органу — суб'єкта владних повноважень. Так, суддя може не лише запропонувати сторонам звернутися до процедури ВСС, а й, встановивши порушення прав позивача на етапі підготовчого провадження, проголосити окрему ухвалу.

Сутність інституту ВСС в адміністративному процесі полягає в тому, що до початку розгляду справи по суті за взаємною згодою сторін може бути проведено врегулювання спору за участю судді. Врегулювання спору проводиться суддею, в провадженні якого перебуває справа, про що має бути постановлено відповідну ухвалу. Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення (без права продовження строку). На час врегулювання спору провадження у справі зупиняється. Суддя проводить спільні та (або) закриті наради зі сторонами, на яких з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, направлені на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам (або їх представникам) можливий шлях мирного врегулювання спору. Водночас суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі. Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Сторони вправі в будь-який момент ініціювати питання припинення врегулювання спору шляхом подання до суду відповідної заяви. Врегулювання спору також припиняється у разі закінчення встановленого для його проведення строку; за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін або у випадку досягнення сторонами мирного врегулювання спору. Після припинення врегулювання спору за участю судді провадження у справі поновлюється. У разі недосягнення сторонами мирного врегулювання спору справа передається на розгляд іншому судді, визначеному Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою. Повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається [2].

Хоча протокол наради не ведеться, а будь-яке фіксування технічними пристроями заборонено (частина 7, 10), суддя може здійснювати робочі нотатки, аби не тримати в голові усі деталі справи. Аналогічне право має бути надано і сторонам. КАСУ не вказується чи можуть сторони у процесі ВСС надавати для ознайомлення докази, які відсутні у матеріалах справи. Проте для можливості повної оцінки обставин справи суддею та учасниками процесу, вважаємо, що сторону не слід обмежувати у такому праві.

Підтримуючи такі базові вимоги до процедури ВСС, слід зробити застереження щодо поданого проекту Закону № 8031 від 09.02.2018 року «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України (щодо запровадження інституту преюдиційного запиту та уніфікації касаційного провадження)». Зокрема, положеннями проекту закону передбачається скасування закритих нарад як форми ВСС та запроваджується можливість здійснення аудіо- та відеофіксації під час проведення процедури урегулювання спору. Остання пропозиція, на нашу думку, виступає прямим порушенням принципу конфіденційності, який є характерним для всіх альтернативних процедур вирішення спору. Вбачається, що автори законопроекту ставили на меті прирівняти процедуру ВСС до «стандартної» стадії адміністративного процесу, частково нивілювавши при цьому її особливості та переваги.

Підтримуючи у цілому напрямок на полегшення та мінімізацію часу на судовий розгляд справи, слід звернути увагу на певні проблемні питання, які будуть спіткати процедуру ВСС (особливо на початкових етапах її становлення):

1) Напевно, найбільшою проблемою, із якою стикаються більшість новаторських інститутів при запровадженні у діючі правові механізми, є недостатня обізнаність та скептичність з боку сторін правовідносин.

Так, дослідниками відмічається, що на сьогодні переважна кількість суддів не мають спеціальних знань та підготовки (та що не менш важливо — бажання) для проведення медіації, а спеціальна підготовка суддів лише починається. Однак за умови взаємного волевиявлення сторін щодо участі у процедурі ВСС суддя не може відмовитися від її проведення з мотивів відсутності достатніх навиків.

Неоднозначним до нововведеного інституту є і ставлення сторін спору та їх представників. Особливо гостро це стосується сторін адміністративного процесу — суб'єктів владних повноважень, які, як вже зазначалось, більш звичні до довготривалих судових розглядів у всіх судових інстанціях. На нашу

думку, саме залучення суб'єктів владних повноважень до процедури ВСС має стати новим етапом становлення індивідуалізуючого підходу у національних правових механізмах. Так, менш формалізовані підходи вже знайшли схвалення у сфері адміністративних процедур (податковий компроміс, спрощені процедури у сфері архітектурно-будівельного контролю, електронне адміністрування тощо) через менші потреби у ресурсах та більшу ефективність. Вирішення спорів між суб'єктами владних повноважень шляхом ВСС не лише зменшить потребу у часових та організаційних ресурсах сторін, а й гарантуватиме повернення з державного бюджету 50 відсотків судового збору у разі укладення мирової угоди, відмови від позову або визнання позову відповідачем.

Слід підкреслити, що запровадження у процесуальне законодавство альтернативних способів вирішення спору не є загрозою і для представників інституту адвокатури (як інколи зазначається). Становлення способів альтернативного урегулювання конфлікту покликано налагодити співпрацю між адвокатом, судом та, за необхідності, медіатором, скоротивши при цьому час на урегулювання конфлікту та якісно підвищивши результат.

2) Недостатньо визначеними, на нашу думку, є повноваження судді при проведенні процедури ВСС. Так, положеннями ч. 4 ст. 186 КАСУ визначається право судді запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору, яке не дуже гармонійно кореспондує із ч. 6 цієї ж статті, якою судді забороняється надавати юридичні поради сторонам. Чинними нормативно-правовими актами не визначено терміна «юридична порада» та не розтлумачено його відмінності від схожого формулювання «запропоновувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору». У рамках тренінгу із підвищення кваліфікації для адвокатів Одеської області на тему «Врегулювання спорів за участю судді» суддями із досвідом проведення процедури ВСС вказувалось, що запропоновувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору суддя має шляхом роз'яснення практики по аналогічних або схожих справах. Вважаємо, що таке уточнююче положення має буде відображено у нормах КАСУ, адже на сьогодні ці поняття існують окремо (ч. 5 ст. 186).

3) Деталізації потребують положення щодо можливості сторін надавати для ознайомлення докази, які не містяться у матеріалах справи, протягом процедури ВСС. Адже, виходячи із суті принципу неформальності та конфіденційності, сторони не можуть долучати до справи нові докази протягом процедури ВСС, але їм не заборонено надавати певні документи для ознайомлення судді та сторонам в обґрунтування своєї позиції. Невизначеним при цьому залишається статус цих доказів за умови, що спір не було вирішено шляхом ВСС та передано на розгляд іншому судді.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що запровадження інституту врегулювання спору за участю судді у процесуальному законодавстві України є одним із індикаторів реформ, спрямованих на фасилітацію судового процесу. Базовою проблемою у питанні ефективного функціонування процедури ВСС в адміністративному судочинстві є стимулювання суб'єктів владних повноважень до пошуку компромісних підходів у правових конфліктах та відхід від застарілих стереотипів судового розгляду. Проте вважаємо, що за умови ефективного адміністрування та підвищення рівня професійної підготовки суддів ця проблема обмежиться темпоральними рамками, необхідними для повноцінного закріплення будь-якого правового інституту.

Список використаних джерел

1. *Ясиновський І. Г.* Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах / І. Г. Ясиновський // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. — 2014. — № 4. — С. 94–98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_4_19

2. *Романадзе Л. Д.* Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf

В. В. Колосович,

адвокат

ПРО ЗВ'ЯЗОК МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ОСОБИ ТА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Створення центрів вторинної безплатної правової допомоги надало незаможній частині суспільства можливість отримати фахову допомогу з найрізноманітніших правових питань та спростило зазначеним особам доступ до правосуддя. Робота центрів БВПД не вирішує в цілому питання доступу до правосуддя для незаможних осіб, бо не вирішує цілої низки питань, таких як сплата судового збору, сплата судових витрат.

Всі клієнти системи БЗВП є особами з вкрай незначними фінансовими можливостями, що, безумовно, впливає на способи захисту та можливості із захисту прав та інтересів клієнта. Які ж правові наслідки має рівень доходів клієнта? Чи забезпечує держава рівний захист прав у суді заможних та незаможних осіб? Які проблеми виникають під час надання правової допомоги незаможним клієнтам?

Можна виділити дві групи проблем, які виникають при зверненні незаможної особи до суду. Перша — це питання, пов'язані з можливістю, а точніше з неможливістю реалізації процесуальних прав (сплата судового збору, оплата за проведення експертних досліджень тощо).

Друга група — це питання матеріальної незабезпеченості та застосування норм матеріального права (в статті буде розглянуто лише аспекти, пов'язані зі спадкуванням).

Щодо першого питання, то ЦПК України передбачає право суду відстрочити, розстрочити сплату судового збору або звільнити позивача від його сплати.

Питання розстрочки, відстрочки або звільнення від сплати судового збору також врегульовано статтею 8 Закону України «Про судовий збір», в якому зазначено: «*Відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати*

1. Враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов:

1) розмір судового збору перевищує ***5 відсотків розміру річного доходу позивача — фізичної особи за попередній календарний рік***»

Зазначена норма закону в діючій редакції, можливо, і доцільна була б для застосування для юридичних осіб, однак є очевидно несправедливою при її застосуванні до незаможних фізичних осіб.

Для доведення зазначеного твердження необхідно визначити розмір судового збору, за яким передбачено законом зменшення, розстрочку або звільнення від його сплати осіб з мінімальною заробітною платою та мінімальною пенсією.

Мінімальна заробітна плата встановлена статтею 8 Закону України «Про державний бюджет на 2018 рік», у якій зазначено: «*Установити у 2018 році мінімальну заробітну плату: у місячному розмірі: з 1 січня — 3723 гривні*».

За таких умов нескладні математичні розрахунки свідчать, що особа, яка отримає мінімальну заробітну плату, має право на розстрочку або відстрочку сплати судового збору лише у разі, якщо судовий збір буде перевищувати 2233 грн 80 коп.

Мінімальна пенсія з 01.01.2018 року не може бути меншою ніж 1373 гривні, тож право на розстрочку пенсіонер отримує виключно за умови, якщо судовий збір є більшим ніж 823,80 грн.

При мінімальній заробітній платі та пенсії сплата судового збору навіть в мінімальному розмірі примушує позивача відмовити собі в задоволенні життєво необхідних потреб.

Очевидною є несправедливість зазначеної норми, тобто її невідповідність одному з головних принципів цивільного та цивільного процесуального законодавства, принципу справедливості.

Що ж до вирішення питання звільнення від сплати судового збору, то, з одного боку, на позивача покладено обов'язок з оплати судового збору, з іншого боку, держава взяла на себе обов'язок забезпечити захист соціально вразливих верств населення, що виходить з положень ст. ст. 1,3,21, 24,55,64,124,129,130 Конституції України.

Звільнення від сплати судового збору може забезпечити рівний захист громадян при зверненні до суду і також може призвести до збільшення кількості безпідставних позовів.

З набуттям чинності ЦПК України в редакції від 15.12.2017 року доводи осіб, які вважають, що

звільнення всіх малозабезпечених осіб від сплати судового збору може призвести до подання безпідставних позовів, частково втратили своє значення, бо чинний ЦПК України містить запобіжники в статтях 135, 154.

Що ж до питання звільнення від сплати судового збору, то ЦПК України не містить суттєвих відмінностей від старої редакції.

Саме тому суди по-різному вирішують питання звільнення від сплати судового збору та відсутній єдиний підхід при вирішенні зазначеного питання.

За загальним правилом при оцінюванні розміру судового збору слід враховувати питання фінансової спроможності заявника його сплатити, а також обставини конкретної справи та стадії провадження.

На думку автора, всі особи, чий прибуток менший, дорівнює або не значно перевищує встановлений державним бюджетом прожитковий мінімум для основних демографічних груп населення, повинні бути звільнені від сплати судового збору, можливо, зазначене положення слід внести до Закону України «Про сплату судового збору» або до відповідних статей процесуальних кодексів України. Вказане твердження випливає з аналізу законодавства, яким врегульовано питання визначення рівня заможності та визначення прожиткового мінімуму. Наведемо норми законодавства, які визначають порядок визначення прожиткового мінімуму.

Так, Закон України «Про прожитковий мінімум» встановлює:

«***Стаття 1.*** *Основні положення*

Прожитковий мінімум — вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування (далі — набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі — набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі — набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

…

До осіб, які втратили працездатність, відносяться особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку, особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та непрацюючі особи, визнані інвалідами в установленому порядку

Стаття 2. *Застосування прожиткового мінімуму*

Прожитковий мінімум застосовується для:

…

визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших*;*

Стаття 3. *Принципи формування наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг.*

1. Набір продуктів харчування та набір непродовольчих товарів визначаються в натуральних показниках, набір послуг — у нормативах споживання не рідше одного разу на п'ять років.

2. Набір продуктів харчування формується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності, з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Основними принципами формування набору продуктів харчування є:

…

підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку.

3. Набір непродовольчих товарів формується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку, з використанням нормативів забезпечення засобами гігієни, медикаментозними засобами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також засобами для влаштування побуту.

Основними принципами формування набору непродовольчих товарів є:

забезпечення збереження здоров'я та підтримання життєдіяльності організму людини;

урахування особливостей потреб осіб, які відносяться до різних соціальних і демографічних груп населення;

урахування культурно-побутових потреб особистості.

4. До набору послуг включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові послуги, послуги зв'язку, закладів культури, освіти, охорони здоров'я та інші.

Набір послуг формується уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сферах надання відповідних послуг*.*

Основними принципами формування набору послуг є:

задоволення мінімальної потреби громадян у житлі, організації побуту, користуванні транспортом, закладами культури, у підтриманні зв'язку з навколишнім середовищем;

задоволення потреби громадян у користуванні закладами освіти, охорони здоров'я;

визначення житлово-комунальних послуг (по водопостачанню, теплопостачанню, газопостачанню, електропостачанню, водовідведенню, утриманню та

експлуатації житла та прибудинкових територій, сміттєзбиранню, утриманню ліфтів) виходячи із соціальної норми житла та нормативів споживання зазначених послуг;

урахування особливостей потреб осіб, які належать до різних соціальних і демографічних груп населення».

Постановою КМУ № 656 від 14.04.2000 року затверджено набір продуктів харчування, набір непродовольчих товарів та набір послуг для основних соціальних і демографічних груп населення, де **не враховано потребу в поданні позову та сплаті судового збору.**

Наказом Мінпраці та соцполітики України від 17.05.2000 року № 109/95/157 затверджено Методику визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення.

Зазначеною Методикою в п. 1.4 встановлено, *що «прожитковий мінімум для основних соціальних і демографічних груп населення розраховується, виходячи з* набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів та набору послуг, *затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».*

Ні перелік, встановлений постановою Кабінету міністрів України, ні Методика визначення прожиткового мінімуму на одну особу не передбачає необхідність та можливість звернення до суду та сплату судового збору особою, яка отримує дохід у розмірі одного прожиткового мінімуму або яка є членом сім'ї, де дохід дорівнюється або менший, ніж прожитковий мінімум.

Навіть не критикуючи методику розрахунку прожиткового мінімуму щодо достатньої кількості шкарпеток для однієї особи на один рік, наведене свідчить про те, що особа, яка має прибутки, що дорівнюють або менші від встановленого прожиткового мінімуму, не має можливості сплатити судовий збір.

Наразі у мотиваційній частині позовної заяви, яка стосується питання звільнення від сплати судового збору автор посилається на положення ст. 55 Конституції України, статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на Рекомендації щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя № R(81)7, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 року, та практику Європейського суду з прав людини, а саме: рішення від 19 червня 2001 року у справі «Креуз проти Польщі» (Kreuz v. Poland), рішення у справі ЄСПЛ «Георгел і Георгета Стоїческу проти Румунії».

Текст наведених рішень ЄСПЛ частково зазначений в науково-методичному посібнику для суддів «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя», рекомендованому до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол № 2 від 11.06.2015 року), який можна знайти в мережі Інтернет.

Як зазначалось, процесуальні проблеми пов'язані в основному зі сплатою судового збору та оплатою за проведення експертних досліджень.

Оскільки ми прийшли до висновку про неможливість сплати незаможними громадянами судового збору в мінімальному розмірі, очевидною є їх неспроможність оплатити витрати на проведення експертного дослідження, яке інколи коштує десятки тисяч гривень, і робить безглуздим та завідомо програшним звернення до суду незаможної людини.

Єдиним виходом є звільнення всіх клієнтів системи БВПД від сплати судового збору та забезпечення державою часткової оплати за проведення експертиз. Зважаючи на постійне зростання вартості судових експертиз та необхідність раціонального використання державних коштів, пропоную наступний алгоритм вирішення питання оплати за проведення експертизи клієнтам системи БВПД:

1. Держава забезпечує лише часткову оплату за проведення експертизи в частині, яка є більшою ніж 10 % від середньомісячного прибутку особи, за клопотанням якої призначається експертиза.

2. Питання часткового звільнення від сплати за проведення експертизи вирішується судом шляхом винесення ухвали за наявності відповідного позитивного висновку центру БВПД, яким видано доручення, відсутність позитивного висновку ЦБВПД може бути підставою для відмови у частковому звільненні особи від сплати за проведення експертизи.

3. Витрати, які перевершують 10 % від середньомісячного прибутку особи, покладаються на державу в особі центру БВПД, який видав доручення.

Оскільки запропонована процедура передбачає, що кошти будуть сплачуватись за рахунок центрів БВПД, то, на нашу думку, доцільним є повідомлення зазначених центрів щодо клопотання про призначання експертизи та отримання схвального висновку. Зазначена процедура дозволить планувати витрати коштів на проведення експертних досліджень та у разі їх явної безпідставності заперечувати проти їх призначення.

Повне звільнення від сплати за проведення експертизи вважаю недоцільним через побоювання, що клієнти з системи БВПД можуть зловживати своїм правом на призначення експертиз.

Застосування даного алгоритму дії можливе лише у разі згоди клієнта на надання відповідних даних

до центру БВПД, потреба в якій обумовлена необхідністю отримання адвокатської таємниці.

Отже, діюче законодавство не забезпечує доступ до суду незаможних верств населення, не забезпечує рівність у разі виникнення судового спору із більш заможним опонентом, особливо у разі необхідності проведення експертних досліджень. Зазначена проблема може бути вирішена як за рахунок загального поліпшення добробуту громадян, так і шляхом взяття державою на себе частини судових витрат.

Крім процесуальних перешкод, які виникають у незаможних громадян, стан прибутків має значення і при застосуванні норм матеріального права, що досить часто не враховується судами, у тому числі апеляційної та касаційної інстанцій.

Продовжуючи аналізувати проблеми, з якими звертаються клієнти системи БВПД, зверну увагу на питання застосування норм матеріального права при пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини.

Поховання та проведення поминальних обідів тягне за собою значні витрати. Поважаючи традиції, кожен бажає гідно провести в останній шлях своїх близьких, що тягне за собою необхідність позик чи кредитів.

Як правило, після поховання та проведення поминальних обідів спадкоємці мають значну кількість боргів, які треба виплачувати, аби не попасти під вплив штрафів, пені або збільшеної відсоткової ставки.

Нерідко зустрічаються випадки, коли працівники органів місцевого самоврядування роз'яснюють спадкоємцям вимогу законодавства невірно, що їм необхідно звертатись до нотаріуса лише після спливу 6 місяців.

Та навіть у разі вчасного звернення спадкоємця до нотаріуса можуть виникнути перешкоди, пов'язані з необхідністю сплати коштів.

Так наказ МЮ України № 1810/5 від 07.07.2011 року «Про затвердження Положення про спадковий реєстр» в п. 3.4. передбачає сплату за проведення дій, пов'язаних з поданням заяви про прийняття спадщини, перевіркою інформації про наявність або відсутність посвідченого заповіту і спадкового договору або заведеної спадкової справи та виданих свідоцтв про право на спадщину. Хоча плата, передбачена за вчинення вказаних дій, є незначною, на практиці нотаріуси при поданні заяви про прийняття спадщини вимагають сплати коштів у сумі близько 600 гривень.

Чи є можливість у особи, яка отримує прибуток, що дорівнює або менший від встановленого прожиткового мінімуму, сплатити зазначену суму, зважаючи на наявність боргів? Звісно, немає. Чи можна стверджувати, що всі громадяни належним чином поінформовані про порядок та строки прийняття спадщини? Звісно, не можна.

Отже, державою покладено на спадкоємця, який не мешкав разом із спадкодавцем на момент відкриття спадщини та має намір прийняти спадщину, обов'язок подати заяву про прийняття спадщини, однак держава не забезпечує достатній рівень поінформованості громадян щодо порядку та строків прийняття спадщини, не забезпечує доступ до нотаріальних послуг всіх громадян, що виходить із аналізу діючого законодавства.

Ні раніше названа постанова КМУ № 656 від 14.04.2000 року, ні наказ Мінпраці та соцполітики України від 17.05.2000 № 109/95/157 не передбачають витрати на нотаріальні послуги.

Вирішуючи питання визначення додаткового строку для прийняття спадщини, суди зазвичай користуються роз'ясненнями, наданими в постанові пленуму ВСУ від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» та інформаційному листі ВССУ № 24-753/0/4/13 від 16.05.2013 року «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування», та визнають поважними причинами пропуску строку подання заяви про прийняття спадщини: тривалу хворобу, перебування спадкоємця тривалий час за межами України, відбування покарання в місцях позбавлення волі, перебування на строковій військовій службі в Збройних Силах України.

Як правило, суди не вважають поважною причиною відсутність коштів для сплати за складання заяви про прийняття спадщини та заведення спадкової справи, непоінформованість або невірну поінформованість спадкоємців щодо порядку та строків прийняття спадщини.

Вважаємо, що такий підхід є формальним, не в повній мірі враховує принципи цивільного судочинства, такі як справедливість, добросовісність та розумність.

Звісно, критерії заможності та поінформованості не можна використовувати «під шаблон» у всіх справах. Підхід має бути виваженим, у кожному випадку слід доводити відсутність змоги сплатити за заведення спадкової справи, труднощі та вартість проїзду до нотаріуса (для прикладу, в м. Подільськ та районі державним нотаріусом визначено нотаріусів 6-ї Одеської нотаріальної контори) та інші перешкоди. Також слід враховувати строк, який пропущено, адже інколи пропущено 1—2 місяці, а є випадки, коли пропущено десятки років.

Зважаючи на всі зазначені обставини, вважаємо, що суди часто безпідставно відкидають таку об'єктивну перешкоду для подання заяви про прийняття спадщини, як відсутність коштів для проїзду

до місця вчинення нотаріальної дії, відсутність коштів на оплату нотаріальної дії та невірну поінформованість щодо порядку спадкування.

Наразі аналіз судової практики, у тому числі і незначної кількості рішень Верховного Суду, свідчить про потребу привернути увагу адвокатів, суддів, нотаріусів на проблему бідності та її правові наслідки, необхідність врахування її як при прийнятті процесуальних рішень, так і при вирішенні питань матеріального права.

Безоплатний прийом громадян провела адвокат Тетяна Мельніченко

З метою сприяння забезпеченню правового захисту конституційних прав, свобод та інтересів громадян відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та з метою підвищення якості надання правової допомоги громадянам 17 січня 2018 року в Головному територіальному управлінні юстиції в Одеській області було проведено безоплатний прийом професійним адвокатом, який спеціалізується на сімейному, житловому та земельному законодавстві — Тетяною Сергіївною Мельніченко.

Так, під час чергового прийому громадяни отримали кваліфіковану консультацію Тетяни Сергіївни Мельніченко щодо земельних та житлових питань.

Прийом громадян професійним адвокатом здійснюється **кожної третьої середи місяця з 14.00 до 17.00 за адресою: вул. Б. Хмельницького 34, телефон для запису на прийом: 705-44-70 та 705-18-80.**

О БЕДНОСТИ И БОГАТСТВЕ...

БЫТЬ САМЫМ БОГАТЫМ ЧЕЛОВЕКОМ НА КЛАДБИЩЕ ДЛЯ МЕНЯ НЕ ВАЖНО... ЛОЖИТЬСЯ СПАТЬ И ГОВОРИТЬ СЕБЕ, ЧТО СДЕЛАЛ ДЕЙСТВИТЕЛЬНО НЕЧТО ПРЕКРАСНОЕ, — ВОТ ЧТО ВАЖНО!

Стив Джобс

ЗОЛОТО УБИЛО БОЛЬШЕ ДУШ, ЧЕМ ЖЕЛЕЗО — ТЕЛ!

Вальтер Скотт

ЧЕЛОВЕК ЖИВЕТ НА ЗЕМЛЕ НЕ ДЛЯ ТОГО, ЧТОБЫ СТАТЬ БОГАТЫМ, НО ДЛЯ ТОГО, ЧТОБЫ СТАТЬ СЧАСТЛИВЫМ.

Стендаль

Н. А. Софронкова,
адвокат,
юридическая фирма «АНК»

Галина Федько,
помощник адвоката

МЕДИЦИНСКАЯ РЕФОРМА В ДЕЙСТВИИ. ВЫБИРАЕМ ЛЕЧАЩЕГО ВРАЧА

Долгое время не утихают баталии вокруг целесообразности проведения медицинской реформы. И вот некоторые нововведения уже внедряются в повседневную жизнь врачей и пациентов.

С целью обобщения информации и упрощения ее восприятия предлагаем вашему вниманию краткий обзор необходимых действий по выбору пациентом своего лечащего врача.

Итак, повторимся, что 1 апреля 2018 года в рамках медицинской реформы началась национальная кампания по выбору лечащего врача. Граждане сами смогут выбрать терапевтов, педиатров или семейных врачей, учреждения которых подключились к электронной системе здравоохранения.

Алгоритм выбора врача и подписания деклараций прописан в «Порядке выбора врача, оказывающего первичную медицинскую помощь».

Документом, подтверждающим желание пациента обслуживаться у конкретного врача, является декларация.

Иными словами, подписывая декларацию с выбранным врачом, пациент сообщает Национальной службе здоровья Украины, что оплата за его медобслуживание должна идти в конкретное медучреждение. В то же время декларация не является юридическим документом и не подписывается «навсегда»: в любой момент возможно перезаключить декларацию с другим терапевтом, педиатром или семейным врачом. В таком случае отмена предыдущей декларации не требуется — изменения автоматически зафиксируются в электронной системе.

Пациент свободен в своем выборе и не обязан подписывать декларацию по месту регистрации, работы или проживания.

Вместе с тем врач может отказать в подписании декларации по причине набора максимально рекомендованного количества пациентов: 1800 пациентов для семейного врача, 2000 — для терапевта, 900 — для педиатра.

Для подписания декларации с врачом необходимо:

1. Обратиться в медучреждение, где работает терапевт, педиатр или семейный врач, с которым пациент желает подписать декларацию. С собой необходимо иметь **паспорт, ИНН** и **мобильный телефон**. Если подписывается декларация с педиатром или семейным врачом для ребенка, то также необходимо иметь свидетельство о рождении ребенка.

Заведение, в котором работает выбранный врач, должно быть подключен к системе «Электронное здоровье». Уточнить эту информацию можно в регистратуре, у врача или самостоятельно на сайте: https://portal.ehealth-ukraine.org/divisions.html#/

2. Внести данные и контакты. Данные и контактный телефон вносятся в систему «Электронное здоровье». После ввода данных пациент получает СМС с кодом на указанный номер телефона для подтверждения.

3. Уполномоченное лицо медучреждения распечатывает из системы «Электронное здоровье» экземпляр декларации для проверки.

4. Если в декларации все указано верно, уполномоченное лицо медучреждения распечатывает из системы «Электронное здоровье» еще один экземпляр декларации.

5. Пациент подписывает 2 экземпляра декларации. Один — для пациента, другой — для медучреждения.

6. Уполномоченное лицо медучреждения накладывает электронную цифровую подпись на декларацию и направляет ее в систему «Электронное здоровье».

После этого считается, что пациент официально задекларировал выбор врача. Соответственно финансирование медучреждения, в котором работает выбранный врач, будет осуществляться Национальной службой здоровья Украины. Данная служба, в том числе, является органом, контролирующим вопрос оказания медицинской помощи.

Надеемся, что данный правовой анализ в области охраны здоровья, направленный на информирование о последующем этапе развития медицинской реформы, будет полезен, а мы, со своей стороны, будем и впредь своевременно сообщать об изменениях действующего законодательства Украины.

Павел Бова,

адвокат

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ИНТЕРЕСОВ ПРЕДПРИЯТИЙ ПРИ ОБЖАЛОВАНИИ РЕШЕНИЙ ОРГАНОВ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ

Общеизвестным является тот факт, что тенденцией последних лет является активное применение органами ГФС во время проведения проверок деятельности предприятий налоговой информации, характеризующей деятельность контрагентов проверяемого предприятия.

Целью использования такой налоговой информации является составление актов проверок с негативными выводами, обусловленными установлением проверяющими органами ГФС фактов о фиктивности, безтоварности и никчемности хозяйственных операций с такими контрагентами, что, по мнению ГФС, говорит об искусственном формировании предприятием налогового кредита третьим лицам и способствовании получения налоговой выгоды в виде занижения оплати суммы НДС, подлежащей уплате в бюджет.

Последствиями составления такого рода актов проверок является обязательное применение к предприятию мер финансовой ответственности в виде снятия налогового кредита и взыскания штрафных санкций, размер которых может достигать нескольких миллионов гривен.

При этом органы ГФС активно используют отработку данных информационной системы «Налоговый блок» подсистемы «Аналитическая система: Пересмотр результатов сопоставления налоговых обязательств и налогового кредита в разрезе контрагентов», а также сведения из системы «Детализированная информация по плательщику НДС относительно результатов автоматического сопоставления налоговых обязательств и налогового кредита в разрезе контрагентов на уровне Государственной фискальной службы Украины», с помощью которой устанавливаются расхождения между налоговым кредитом предприятия и налоговыми обязательствами его контрагентов.

Но как показывает практика, особенно судебная, в таких заключениях проверяющие ГФС справедливо, а возможно и злонамеренно, заблуждаются.

Показательной иллюстрацией ошибочности позиции ГФС является актуальная правоприменительная практика судами административной юрисдикции по обжалованию решений органов фискальной службы, связанных с использованием накопленной налоговой информации как основание для признания сделок безтоварными.

Так, в решении Одесского окружного административного суда (дело № 815/6723/17) четко указано на несостоятельность таких выводов.

«Суд зазначає, що в акті перевірки висновки про нікчемність укладених ГОВ правочинів ґрунтуються на припущеннях та не підтверджені посиланнями на будь-які первинні документи, які б спростовували надані позивачем документи та свідчили на користь висновків податкового органу. Недопустимість таких підходів до проведення перевірок платників податків визнано ДПА України та доведено до відома підпорядкованих підрозділів листом № 20289/7/16-1617 від 29.09.2010 року «Щодо підстав для визнання договорів нікчемними».

Також суд критично оцінює посилання контролюючого органу на акти перевірок та відомості з інформаційних баз даних, оскільки такі не містять у собі встановлених обставин, які б свідчили про невиконання контрагентами своїх договірних зобов'язань саме по господарських відносинах з позивачем або встановлення обставин, які б свідчили про фіктивність (нереальність) господарських операцій між вказаними суб'єктами господарської діяльності.

Суд зауважує, що оцінюватися при дослідженні факту здійснення господарської операції повинні відносини безпосередньо між учасниками тієї операції, на підставі якої сформовані дані податкового обліку. При цьому відносини між учасниками попередніх ланцюгів постачань товарів та послуг не мають безпосереднього впливу на дослідження факту реальності господарської операції, вчиненої між останнім у ланцюгу постачань платником податків та його безпосереднім контрагентом.

Акти інших податкових органів про неможливість проведення перевірок контрагентів позивача не містять об'єктивних та підтверджених даних про порушення позивачем податкового законодавства, оскільки в останніх відсутній аналіз первинних документів по взаємовідносинах із позивачем і вони ґрунтуються лише на аналізі податкової звітності контрагентів позивача, що не може бути самостійною та достатньою підставою для висновку про нездійснення спірних операцій із позивача.

Аналогічна правова позиція викладена колегією суддів Касаційного адміністративної о суду у складі Верховного Суду в постанові від 17.01.2018 по справі № 804/8943/13-а (К/9901/2529/18).

При цьому чинним законодавством на позивача не покладена будь-яка відповідальність, оскільки податкове законодавство не ставить у залежність податковий облік (стан) певною платника податку від іншої особи, зокрема, від звітування контрагентом до податкового органу за місцем реєстрації або фактичної сплати ним податку до бюджету, а чому, якщо останній не виконав свого зобов'язання щодо сплати податку або мінімізував свої податкові зобов'язання, то це тягне відповідальність та негативні наслідки саме щодо цієї особи, проте вказана обставина не є підставою для позбавлення платника податку-покупця права на формування податкового кредиту з податку на додану вартість за наявності факту реального вчинення господарської операції, як у даній ситуації, та у разі, якщо такий платник має всі документальні підтвердження розміру свого податкового кредиту.

Аналогічна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 30.01.2018 № К/9901/461/18 2а-5883/12/2670. Крім того, таке правозастосування відповідає правовим висновкам Верховного Суду України, викладеним у постановах від 01.06.2010 у справі № 21-573во10 від 31.01.2011 у справі № 21-47а10 від 31.01.2011 у справі № 21-42а10.

Враховуючи те, що договори ТОВ з контрагентами мали реальний характер, в судовому порядку недійсними не визнавались, доводи контролюючого органу щодо фіктивності та нереальності господарських операцій позивача із контрагентами свого підтвердження не знайшли, оскільки сторони мали на меті створення реальних правових наслідків, що було підтверджено первинними документами складеними у відповідності до положень Податкового кодексу України, суд погоджується з доводами позивача про неспроможність тверджень податковою органу щодо неправомірності формування позивачем витрат при визначені податку на прибуток та податкового кредиту з податку на додану вартість».

Аргументация, изложенная в решении суда апелляционной инстанции (дело № 815/3920/17), также свидетельствует в пользу необоснованности выводов фискальных органов о применении налоговой информации как единого источника формирования выводов о нарушениях налогового законодательства.

«Суд апеляційний інстанції зазначає. що податкова інформація не може бути єдиним джерелом одержання даних для формування висновків про порушення платником, що перевіряється, вимог податкового законодавства.

Сама по собі наявність або відсутність у контрагентів окремих документів, транспортних засобів, нерухомості, земельних ділянок, певної кількості персоналу, не можуть являтися вичерпними ознаками неправомірності вчиненої господарської операції, якщо з інших даних вбачається фактичний рух активів або зміни у власному капіталі чи зобов'язаннях платника податків, у зв'язку з його господарською діяльністю. Укладення договору не є єдиним способом залучення фізичних осіб до вчинення необхідних дій в процесі виконання поставки (виконання робіт, падання послуг); податкове законодавство не ставить право платника на податковий кредит в залежність від того, за рахунок яких ресурсів (власних або залучених) здійснюється поставка товарів (робіт, послуг) постачальником.

Чинним законодавством чітко не регламентована обов'язкова кількість необхідних ресурсів для здійснення тої чи іншої діяльності. В свою чергу, податковий орган не надав пояснення стосовно того, яка кількість працюючих осіб, транспортних засобів тощо достатня для такого виду діяльності, за яким було здійснено господарські операції між позивачем та його контрагентами.

Більше того, в матеріалах справи відсутні відомості про проведення податковим органом зустрічних звірок контрагентів ТОВ

Тобто у справі, що розглядається ГУ ДФС в Одеській області, як суб'єктом владних повноважень, на якого КАС України покладено обов'язок доказування в адміністративному суді правомірності прийнятих ним рішень, не подано доказів того, що по спірних операціях у позивача була відсутня розумна ділова мета, або того, що позивач та його контрагенти діяли спільно з метою отримання необґрунтованої податкової вигоди.

Колегія суддів не може погодитись з доводами апелянта про необхідність вивчення платником податків всіх обставин можливостей здійснення господарських операцій його контрагентами постачальниками товарів (робіт, послуг). На думку апеляційного суду, при укладенні договорів головним для суб'єкта господарювання є предмет договору, цінова політика, строки та спосіб доставки (виконання) предмета договору, розрахунки по договору (угоді), а також реєстрація постачальника як суб'єкта господарювання в органах виконавчої влади та допоміжна інформація про реєстрацію платником податку па додану вартість у органах податкової служби. Тому відповідач не має права наполягати на отриманні додаткової інформації позивачем від його контрагентів — постачальників товарів (робіт, послуг)».

Еще одной проблемой является размер судебного сбора, который вынужден оплачивать истец при подаче иска в суд, т. к. суммы, отраженные в акте проверки и обжалуемых налоговых уведомления-решениях, могут являться шестизначными, но при этом при подаче апелляционных жалоб органами ГФС суд активно идёт на удовлетворение ходатайств апеллянта об отсрочке по уплате судебного сбора, тем самым создавая преимущественное положение субъекту властных полномочий.

В целом же, такие категории дел характерны большими ресурсозатратными мероприятиями, связанными с анализом значительного массива первичной документации, подготовкой различного рода процессуальных документов, многократным участием в судебных заседаниях и сложностью правовой квалификации вменяемых налоговых правонарушений.

Андрей Костин,

заместитель председателя
Совета адвокатов Одесской области

BARCELONA — BELFAST (о роботах, лидерах и не только…)

Меняется жизнь и адвокатура меняется вместе с ней. Однако, специфика нашей профессии, не позволяет нам быть в роли догоняющих, мы должны быть всегда на шаг впереди. Адвокатура должна быть готова к тем вызовам, которые ожидают нас и наших клиентов как в скором, так и в далеком будущем.

Каждая ежегодная Конференция лидеров адвокатур (Bar Leaders' Conference) Международной ассоциации юристов (International Bar Association), помимо наболевших текущих проблем адвокатуры, обязательно заглядывает за завесу будущего.

Интересно в этой связи наблюдать за тем, как меняется тематика сессий конференции от года к году. Если на конференции в Барселоне в 2016 году вопросы искусственного интеллекта в юридической сфере рассматривались на факультативном круглом столе при посещении Ассоциации адвокатов Барселоны, то уже через год в мае 2017 года в Белфасте этому вопросу была посвящена целая сессия с панелью спикеров, которая так и называлась «Роботы-юристы: вызовы и возможности для юридического сообщества в эпоху искусственного интеллекта». И если в 2016 году мы философски рассуждали о фантастическом будущем, полным роботов-юристов, в котором все же останется место для адвокатов, способных испытывать эмпатию к своим клиентам, чего пока не могут делать роботы, то уже через год представители глобальных юридических компаний деловито с цифрами и расчетами говорили о N-летних планах по высвобождению (читайте — увольнению) юристов, которых сможет более эффективно заменить искусственный интеллект (ИИ). Тем не менее, искусственный интеллект — это не только угроза, но и уникальная возможность сэкономить время и ресурсы наших клиентов, и, оставаясь в стороне от этого процесса, можно потерять темп, и, как следствие — самих клиентов. Многие коллеги в Украине полагают, что нам еще очень далеко до этого и можно просто наблюдать за тем, как развивается роботизация юриспруденции. Пока сдерживающим фактором являются высокая цена на качественный программный продукт ИИ и низкая заработная плата в отечественном юридическом бизнесе. Но опыт последних лет учит нас, что эти переменные могут изменяться очень быстро. Соглашусь с тем, что мы не скоро сможем увидеть выступление робота в суде, но подбор и анализ законодательства и судебной практики компьютерная программа может уже сделать не хуже, чем многие адвокаты, и уж точно в разы быстрее.

Ну а мы вернемся в 2016 год в Барселону. По предложению председателя Комиссии по вопросам адвокатуры (Bar Issues Commission) Марджери Николл (Margery Nicoll) я подготовил доклад о нарушениях профессиональных прав адвокатов в Украине, который представил на первой сессии конференции вместе с руководителями ассоциаций адвокатов Турции, Нигерии, Зимбабве и Норвегии, которые говорили о ситуации с правами адвокатов в своих юрисдикциях и в глобальном контексте. Приходится констатировать, что угрозы и физическое насилие против адвокатов, незаконное уголовное преследование наших коллег, безнаказанность тех, кто грубо нарушает права адвокатов — это не украинское изобретение, а весьма распространенная практика, особенно в странах с нестабильной политической ситуацией. При этом, в тех странах, где на адвокатуру производится наступление со стороны властей, всегда можно выявить заинтересованность власти в ослаблении адвокатуры.

Достаточно традиционная сессия, посвященная тому, что могут дать ассоциации адвокатов своим членам, по сути, превратилась в более глубокую дискуссию о том, какая модель членства является наиболее эффективной: обязательная или добровольная. И здесь не стоит торопиться с ответом, потому что у каждой модели есть свои плюсы и минусы с точки зрения участников. В Украине НААУ объединяет в себе две функции: регуляторную и представительскую и концепция обязательного членства для Украины выглядит на данный момент естественно. Однако, в некоторых юрисдикциях эти функции разделены и это открывает возможность для существования нескольких организаций адвокатов, которые представляют их интересы. Такая конкуренция заставляет бороться за «клиента», а значит, предлагать больше качественных и необходимых ему сервисов.

В то время, как обязательное членство, в некоторых случаях приводит к тому, что руководство таких ассоциаций адвокатов не заботится о том, чтобы предоставлять своим членам качественный сервис, понимая, что адвокат никуда не денется. Некоторые страны в этой связи уже задумываются над постепенным переходом от обязательного членства адвокатов к добровольному, что даст адвокату дополнительную свободу выбора и повысит ответственность представительских органов адвокатуры.

Заключительная сессия конференции в Барселоне была посвящена очень актуальному вопросу для Украины вопросу. Что делать с провайдерами юридических услуг, которые оказывают правовую помощь и не являются адвокатами? Изменения в Конституцию Украины в части закрепления только за адвокатами полномочий на представительство интересов в судах, содержат, как мы все знаем, исключения для некоторых категорий дел, в частности, споров о нарушении избирательных, трудовых и социальных прав, а также для малозначительных споров. При этом сумма иска по таким «малозначительным» делам может в десятки раз превышать зарплату или пенсию обычного человека. Получается, что по таким категориям дел, интересы клиента в суде может представлять любое совершеннолетнее лицо, деятельность которого вообще никак не регулируется. То есть, такой представитель может не являться адвокатом, но выполнять работу адвоката, и, при этом, не нести никаких обязанностей перед клиентом. Уверен, что такая система не в интересах правосудия и требует своего нормативного урегулирования. Интересным в этой связи является опыт наших коллег из Финляндии, где такой представитель может и не являться членом ассоциации адвокатов, но подпадает под юрисдикцию дисциплинарных органов адвокатуры.

Перенесемся теперь в Белфаст в 2017 год. Именно на конференции в Белфасте Одесская адвокатура была принята в IBA. Именно на этой конференции была организована интереснейшая сессия, посвященная лидерству в адвокатуре. Интересно, что во многих благополучных юрисдикциях не всегда можно найти подходящего человека для того, чтобы воспитать из него будущего лидера, так как у молодых коллег недостаточная мотивация к работе для адвокатуры. В то же время, в странах развивающейся демократии

Среди коллег по сессии на Конференции IBA в Барселоне

существует серьезный спрос на занятие руководящих должностей в адвокатуре, однако, это само по себе не всегда гарантирует избрание наилучшего кандидата. Коллегам из Великобритании и Канады иногда приходится убеждать талантливых молодых адвокатов в необходимости тратить часть своего времени на деятельность в интересах адвокатуры. Там, где, все сейчас в порядке, у молодых коллег возникает иллюзия того, что так было раньше и так будет всегда. Однако, успех адвокатуры основан на кропотливой работе по передаче знаний и ценностей от поколения к поколению; подбору и подготовке будущих лидеров; налаженному диалогу с властью и обществом.

Все участники дискуссии сошлись во мнении о том, что будущих лидеров надо воспитывать в адвокатской среде, постепенно повышая уровень их самостоятельности и ответственности. И тогда, воспитанные в лучших традициях своей адвокатуры, эти лидеры смогут уверенно вести за собой адвокатуру в будущее!

Андрей Костин,

заместитель председателя
Совета адвокатов Одесской области

ВАШИНГТОНСКИЕ БУДНИ (Путевые заметки о рабочих встречах, или Как Одесса Вашингтон обогнала)

4 ДЕКАБРЯ 2017 ГОДА

Встреча в североамериканском офисе Международной ассоциации юристов (International Bar Association) с руководителем офиса Майклом Майя (Michael Maya). Маленький офис IBA в Вашингтоне выполняет большой объем работы по взаимодействию с американской адвокатурой и властями в одном из важнейших мировых центров принятия решений. Наша беседа была посвящена, в основном, вопросам реформирования системы правосудия в Украине, а также участившимися в последнее время случаями нарушения профессиональных прав адвокатов в Украине. В этой связи господин Майя отметил, что принятие Одесской Адвокатуры в члены IBA предоставляет возможность прямого доступа к возможностям этой организации по обращению в высшие органы власти Украины в защиту интересов адвокатов. IBA регулярно мониторит ситуацию с нарушениями прав адвокатов в разных странах мира и имеет большой опыт реагирования на такие случаи.

В Вашингтонском офисе IBA

Встреча с членом Совета управляющих Украинско-Американской Ассоциации Юристов (Ukrai-

nian-American Bar Association) Иванкой Билыч была больше посвящена проблемам регулирования адвокатской деятельности и ситуации в адвокатуре Украины. Кроме того, знакомство и налаживание отношений между Одесской Адвокатурой и UABA может быть обоюдно полезным. UABA объединяет адвокатов и юристов украинского происхождения; тех, кто переехал из Украины и собирается практиковать в США; а также тех американских адвокатов, которые интересуются Украиной с точки зрения бизнеса и не только. Таким образом, контакты с UABA открывают дополнительные возможности для профессионального взаимодействия одесских адвокатов и их американских коллег, многие из которых владеют украинским языком.

5 ДЕКАБРЯ 2017 ГОДА

Основной целью встречи в Американской Ассоциации Юристов (American Bar Association) с Директором по международным проектам Кристиной Хейд (Christina Heid) и ее коллегой Катериной Шмациной было налаживание отношений между одной из крупнейших в мире ассоциацией юристов и Одесской Адвокатурой. ABA известна в Украине больше, как участник проектов международной помощи в сфере правосудия в целом и адвокатуры, в частности. Мы помним проекты CEELI, ROLI, многочисленные тренинги и помощь в становлении системы БПД, но ABA — это все-таки структура для американских адвокатов, которая помогает им в развитии практики, в том числе, на международной арене. Интерес американского бизнеса к Украине начинает пробуждаться и доказательством этому является интерес ABA к Украине. А это хороший сигнал, ведь вслед за адвокатами приходят их клиенты с инвестициями и рабочими местами. Этот процесс требует времени, но, я надеюсь, что уже в недалеком будущем мы будем анонсировать мероприятия ABA в Киеве и в Одессе. А пока для одесских адвокатов, которые заинтересованы в установлении профессиональных контактов с американскими коллегами, есть возможность становиться членами Секции Международного Права ABA (www.americanbar.org/intlaw) и использовать все возможности этой организации для расширения своей адвокатской практики.

6 ДЕКАБРЯ 2017 ГОДА

Открытая дискуссия в Институте Катона (Cato Institute) была посвящена проблемам развития Украины. Сама тема мероприятия «Is Ukraine on the Right Course?» направляла участников на поиск правильного пути. Модератор — известный российский и американский экономист Андрей Илларионов, а также спикеры: руководитель ГО «Развитие» Сергей Носенко и директор Киевского офиса Института Кеннана Катерина Смаглий, другие участники дискуссии говорили не только о том, что было сделано за последние 4 года, но и том, насколько изменилось за эти годы отношение украинцев к власти, которая, несмотря на утрату доверия со стороны общества, продолжает, тем не менее, использовать все возможности для того, чтобы оставаться у руля. Как правильно отметили спикеры, личная свобода — это не только свобода слова (к соблюдению которой уже имеются претензии в части ее необоснованного ограничения украинскими властями в некоторых случаях), но это, в том числе, и экономическая свобода. Свобода предпринимательской деятельности, создание новых рабочих мест, дальнейшая дерегуляция, независимая судебная система — это необходимые элементы развития государства на пути построения успешного общества.

В Американской Ассоциации Адвокатов

Еще одна встреча, посвященная политико-правовой ситуации в Украине прошла в Институте Кеннана (Kennan Institute) с заместителем директора Уильямом Померанцем (William E. Pomeranz). Институт Кеннана входит в состав Центра Вудро Вилсона,

В Ассоциации адвокатов округа Колумбия

и является экспертным центром, который финансируется из федерального бюджета США. Ориентирован на проведение академических исследований, в том числе проектам, связанным с Украиной, на которые приходится до 20 % деятельности Института. Моя часть встречи была посвящена судебной реформе и проблемах взаимодействия между антикоррупционными органами в Украине, а также нарушениям прав адвокатов — как маркера отношения власти к институтам гражданского общества.

7 ДЕКАБРЯ 2017 ГОДА

В ходе общей встречи с Джоном Хербстом в Атлантическом Совете (Atlantic Council) были затронуты, в основном, вопросы, связанные с проблемами украинского бизнеса. Злоупотребление властными полномочиями со стороны чиновников с целью извлечения экономической выгоды в сфере регулирования энергетики, приватизации, администрировании НДС и многих других сдерживают не только иностранных, но и национальных инвесторов в Украине. Джон Хербст, в прошлом посол США в Украине, прекрасно ориентируется в хитросплетениях нашей политической жизни и, пользуясь своим авторитетом, продолжает оказывать известное влияние на взаимоотношения между нашими странами.

Беседа в Государственном департаменте США с сотрудниками украинского отдела американского «МИДа» завершала серию наших политико-правовых встреч в Вашингтоне. Проходила она на фоне попытки украинских политиков существенно ограничить независимость НАБУ на уровне закона. Кстати руководители НАБУ и САП также находились в эти дни в Вашингтоне. И хотя я поддержал институциональную независимость антикоррупционных органов в Украине, мне пришлось обратил внимание наших американских коллег (именно коллег, потому что двое из дипломатов были юристами) на то, что все наши правоохранительные органы едины только в одном: в нарушении профессиональных прав адвокатов. Кроме того, адвокаты также подвергаются давлению и со стороны СМИ, все чаще власть использует такой грязный прием, как ассоциация адвоката с его клиентом. При наличии таких угроз независимости адвокатуры, отсутствии реальной независимости в прокуратуре и судах, нам будет сложно добиться независимой системы правосудия. Руководитель Восточно-Европейского отдела Государственного департамента США Джорган Эндрюс (Jorgan Andrews) в ответ на это сказал, что из всех реформ в любом государстве именно реформа системы правосудия является самой сложной и самой важной, так как правильно функционирующая судебная система в состоянии самостоятельно устранять проблемы, возникающие в других сферах деятельности государства и общества. Я также воспользовался случаем для того, чтобы поблагодарить американских коллег за поддержку Проекта «Адвокат будущего», к которому присоединилось Посольство США в Украине в 2018 году, отметив, что такие проекты профессионального развития этических навыков и лидерских качеств, особенно необходимы нашей адвокатуре и украинскому обществу.

А завершала мой визит встреча в Ассоциации Адвокатов Округа Колумбия (District of Columbia Bar) с Директором по лидерству и стратегическому развитию Аннамария Стюард (Annamaria Steward) и ее коллегами. Учитывая специфику юридической практики в Округе Колумбия, которая в большей мере ориентирована на внутриамериканские вопросы, коллеги из Вашингтона не были особенно активны на международной арене, однако, времена меняются, и уже скоро Ассоциация Адвокатов Округа Колумбия будет принята в IBA в качестве ассоциированного члена. Учитывая, что Одесская адвокатура уже прошла этот путь, коллегам из Вашингтона было интересно узнать подробности этого процесса, поговорить о преимуществах такого членства. Отрадно наблюдать, что мы, уважаемые коллеги, понимая перспективы и преимущества этого участия, уже находимся в славной семье региональных адвокатур — членов IBA, а коллеги из Вашингтона только идут по этому пути.

Пожелаем же им успеха на этом поприще и будем надеяться на дальнейшее сотрудничество!

О РАЗРАБОТКЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ О ПРОФЕССИИ АДВОКАТА

Совет Европы интенсивно работает над проблемами и вызовами, связанными с осуществлением профессии адвоката. В октябре 2016 года было выдвинуто предложение о подготовке Европейской конвенции о профессии адвоката (далее — Конвенция) — инструмента, имеющего обязательную силу для государств Совета Европы и открытого для ратификации и другими государствами.

Парламентская ассамблея Совета Европы (далее — ПАСЕ) уполномочила специальную докладчицу, члена ассамблеи, бельгийского адвоката г-жу Сабьен Лаэй-Батьё, обобщить и проанализировать факты угроз, преследований, вмешательства в деятельность адвокатов стран Совета Европы. Результаты ее работы изложены в специальном докладе, поданном на рассмотрение ПАСЕ[1].

24 января 2018 года на заседании ПАСЕ по результатам слушаний принята Рекомендация № 2121[2] с предложением Комитету министров разработать текст Конвенции, данная работа продлится в течение двух лет и ее результатом станет обязательный к исполнению для стран Совета Европы документ.

Накануне, 23—24 января 2018 года, в Страсбурге прошли консультации экспертов в рамках визита в Совет Европы и ЕСПЧ экспертов «International Law in Advocacy» (ILIA) из Азербайджана, Беларуси, Грузии, Молдовы, России и Украины[3].

Украинская делегация была представлена: д. ю. н., адвокатом Совета адвокатов Одесской области

Слева направо: Л. Гемеджи, О. Семенюк, М. Афанасьева

Марьяной Афанасьевой; правозащитницей с временно оккупированной территории Крымского полуострова Лилией Гемеджи; адвокатом с временно оккупированной территории Луганской области Ольгой Семенюк.

В ходе визита члены украинской делегации адвокатов встретились: с докладчицей Сабьен Лаэй-Батьё, с судьями ЕСПЧ Анной Юдковской (Украина), Йонко Грозевым (Болгария), с бывшим Председателем Европейского Совета ассоциаций и адвокатских сообществ (ССВЕ) Марией Слажак (Польша), адвокатом Комитета «Адвокаты за права человека» Миланом Антониевичем (Сербия), с председателем международной организации, оказывающей помощь адвокатам под угрозой «Lawyers for Lawyers» Фон ван ден Бисеном и обменялись информацией о ситуации с реализацией правовых гарантий адвокатов на национальном уровне, а также провели дискуссии в рамках консультаций по обсуждению отдельных положений концепции Конвенции. Результатом консультаций стали Рекомендации экспертов «International Law in Advocacy» (ILIA) из Азербайджана, Беларуси, Грузии, Молдовы, России и Украины, которые планируется передать группе экспертов, работающей над текстом Конвенции о профессии адвоката.

[1] http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=24296&lang=EN&search=KjoqfHR5cGVfc3RyX2VuOlJlcG9ydA==

[2] http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=24466&lang=EN

[3] Визит осуществлялся в сотрудничестве с Советом Европы, при финансовой и экспертной поддержке Фонда Домов прав человека и Европейского Совета ассоциаций и правовых сообществ (ССВЕ), при организационном сопровождении Посольством Прав Человека и участием Белорусского Дома прав человека, Дома прав человека в Тбилиси, Российского исследовательского центра по правам человека и Образовательного дома прав человека (Чернигов).

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire
http://assembly.coe.int

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Комиссия по правовым вопросам и правам человека

О РАЗРАБОТКЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ О ПРОФЕССИИ АДВОКАТА

ДОКЛАД[1]

Докладчик: Г-жа Сабьен ЛАЭЙ-БАТЬЁ, Бельгия,
Альянс либералов и демократов за Европу

B. ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА ДОКЛАДЧИЦЫ, Г-ЖИ ЛАЭЙ-БАТЬЁ (извлечения)

2. Роль адвокатов как субъектов в процессе отправления правосудия, защиты прав и отстаивания верховенства права

6. Адвокаты играют важную роль во взаимодействии отдельных лиц с властями, касающемся реализации и защиты их прав. В особенности это касается судебной системы. Как признает Европейский суд по правам человека, «[о]собое положение адвокатов определяет их центральное место в процессе отправления правосудия как посредников между общественностью и судами. Таким образом, адвокаты играют ключевую роль в обеспечении того, чтобы суды, которые несут основополагающую миссию в государстве, основанном на принципе верховенства права, пользовались доверием общественности. Однако, для того чтобы общество верило в процесс отправления правосудия, оно должно быть уверено в способности адвокатов обеспечивать эффективное юридическое представительство. Адвокаты […] являются протагонистами (главными действующими лицами) в системе правосудия, непосредственно участвующими в ее функционировании и в защите одной из сторон»[2]. Действительно, наряду с оказанием помощи отдельным лицам в защите их прав, адвокаты также способствуют эффективному функционированию судебной системы: например, председатель Верховного суда Великобритании утверждал, что сокращение правовой помощи, приводящее к увеличению числа сторон, не пользующихся юридическим представительством, будет означать, что «судебные слушания будут продолжаться дольше [и] нагрузка на сотрудников суда и судей будет возрастать»[3].

7. Роль адвокатов в обеспечении эффективной защиты прав личности выходит за рамки судебной системы. Адвокаты предоставляют юридические консультации до начала судебного разбирательства, а также при альтернативной процедуре разрешения споров, когда важные вопросы могут быть решены без обращения в национальные судебные системы, зачастую перегруженные; фактически в ходе консультации независимые эксперты-юристы могут отсоветовать клиентам с нереалистичными ожиданиями обращаться в суд без должных на то оснований. Можно также напомнить, что эффективное внутреннее средство правовой защиты в отношении предполагаемых нарушений прав, соблюдения которых требует Статья 13 ЕКПЧ, не обязательно должно быть судебным: юридическое консультирование и представительство в административных процессах,

---

[1] http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=24296&lang=EN&search=KjoqfHR5cGVfc3RyX2VuOlJlcG9ydA==

[2] Мориес против Франции, 29369/10, Большая Палата ЕСПЧ, 23 апреля 2015 г., пункты 132 и 148.

[3] «Лорд Нойбергер, самый старший судья Великобритании, высказывает опасения по поводу сокращения правовой помощи», BBC News, 5 марта 2013 года.

в том числе в таких важных областях, как социальное обеспечение, трудовая занятость или предоставление убежища, могут также быть важны для обеспечения эффективной защиты прав, предусмотренных ЕКПЧ.

5. Необходимость конвенции о профессии адвоката

23. Хотя обязательные к исполнению документы, в частности ЕКПЧ и МПГПП, предусматривают некоторые основные вопросы, имеющие отношение к реализации права на справедливое судебное разбирательство, целый ряд других вопросов, имеющих принципиальное значения для профессии адвоката, можно найти только в не обязательных к исполнению документах. Таким образом, наиболее очевидная ценность конвенции о профессии адвоката будет заключаться в её обязательном характере.

24. Как отмечалось в Разделе 3, положение адвокатов в многих государствах — членах Совета Европы вызывает тревогу, учитывая, с одной стороны, их роль в защите прав человека и отстаивании верховенства права, а с другой — частые случаи неправомерного давления, с которыми сталкиваются адвокаты, вплоть до таких крайностей, как применение физической силы, насильственные исчезновения и убийства. Преобразование существующих необязательных стандартов в документы, имеющие обязательную силу, станет важным политическим сигналом, подчеркивающим значимость профессии адвоката и требование к правительствам государств — членов СЕ принимать более эффективные меры для того, чтобы гарантировать безопасность и независимость представителей этой профессии.

25. Ещё одно преимущество межправительственной работы над проектом Конвенции заключается в возможности обновить стандарты принятой 17 лет назад Рекомендации Комитета министров СЕ с учетом многочисленных текстов, разработанных за прошедший период, включая прецедентную практику ЕСПЧ.

26. В Конвенцию также может быть включен механизм контроля, например, Комитет Сторон или какой-либо другой, более тщательно разработанный механизм в соответствии со сложившейся за последние годы практикой в области реализации Конвенций Совета Европы[1]. Такой механизм будет содействовать обеспечению соблюдения обязательных стандартов сторонами Конвенции, а также станет долгосрочным практическим стимулом, обеспечивающим политическое признание необходимости принятия мер в этой области на уровне Совета Европы.

27. Конвенция также может быть открыта для ратификации государствами, не являющимися членами СЕ, что почти систематически имело место при принятии недавних Конвенций Совета Европы, в том числе трех упомянутых в примечании[2]. Это позволит государствам, находящимся за пределами Европейского региона, присоединиться к обязательным требованиям Конвенции, что придаст ей статус образцовой конвенции на более широком международном уровне.

28. Возможно также рассмотрение вопроса о создании, наряду с Конвенцией, платформы для содействия защите адвокатов, по образцу Платформы по содействию защите журналистики и безопасности журналистов, созданной в 2014 году. Эта платформа создавалась как «общественное пространство для содействия сбору, обработке и распространению информации о серьезных опасениях по поводу свободы СМИ и безопасности журналистов в государствах — членах Совета Европы». Платформа создавалась с целью «более эффективной защиты журналистов, реагирования на угрозы и насилие в отношении работников СМИ и поддержки механизмов своевременного оповещения и реагирования в рамках Совета Европы».

6. Возможная сфера действия и содержание Конвенции о профессии адвоката

29. Все органы, с которыми мы консультировались в ходе подготовки настоящего доклада, согласились с тем, что в основном Конвенция должна основываться на принципах, уже включенных в Рекомендацию (2000)21 Комитета министров СЕ. При разработке проекта Конвенции следует также принимать во внимание другие документы, принятые в период с 2000 года, в том числе упомянутые в пункте 22 выше, а также последующую прецедентную практику Европейского суда по правам человека.

30. Совет адвокатских объединений и юридических сообществ Европы (CCBE), Международный союз адвокатов (UIA) и бельгийский Институт корпоративных юристов (IBJ) также согласились с тем, что при переводе этих принципов в формат Конвенции некоторым вопросам должно быть уделено особое внимание: сфера действия и, в частности, определение термина «адвокат»; сфера действия и защита

[1] См., например: Конвенция Совета Европы о предупреждении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием, 2011 г. (СДСЕ № 210), глава IX; Конвенция СЕ против торговли человеческими органами, 2015 г. (СДСЕ № 216), глава VI; или Конвенция СЕ о преступлениях в отношении культурных ценностей, 2017 г. (СДСЕ № 221), глава V.

[2] http://www.coe.int/en/web/media-freedom.

адвокатской тайны; роль профессиональных органов (например, коллегий адвокатов как уполномоченных регулирующих органов); необходимость подчеркнуть обязательства национальных властей уважать и защищать профессию адвоката и поощрять роль адвокатов в обеспечении эффективности судебной системы и в защите прав человека и принципа верховенства права. По сути, эти вопросы тесно взаимосвязаны, как это будет показано в нижеследующих рассуждениях.

31. В некоторых странах юридические консультации и представительство предоставляют практикующие адвокаты, не зарегистрированные в коллегии адвокатов. Как было отмечено выше, особенно проблемная ситуация имеет место в Азербайджане, где согласно недавно принятым реформам будут отменены такие права адвокатов частной практики, как право выступать в суде, несмотря на острую нехватку зарегистрированных адвокатов. Комитет адвокатов в защиту прав человека ЮКОМ (Сербия) сообщил мне, что в Сербии организации гражданского общества являются важными поставщиками таких юридических услуг, как юридические консультации и представительство, особенно в случаях нарушений прав человека. Отчасти подобная ситуация складывается из-за отсутствия специалистов в этой области среди зарегистрированных адвокатов, но кроме того, в Сербии до сих пор нет закона о правовой помощи, и поэтому многие люди не могут позволить себе пользоваться услугами зарегистрированных адвокатов. Общей причиной для обеспокоенности в случае как Азербайджана, так и Сербии является относительная недоступность юридических консультаций и представительства для населения. В принципе факторов, которые препятствовали бы предоставлению национальными властями исключительного права выступать в суде зарегистрированным адвокатам, не имеется, однако это должно быть сделано с полным соблюдением законных прав граждан, изложенных в пункте 19 выше. Государства должны принять все необходимые меры для обеспечения того, чтобы все лица имели фактический доступ к юридическим услугам, предоставляемым независимыми адвокатами, что отражено в Принципе IV Рекомендации (2000)21. Это означает, что должна быть создана подлинно независимая коллегия адвокатов, то есть уполномоченный регулирующий орган, контролирующий вступление в профессию таким образом, чтобы обеспечить достаточное количество адвокатов с соответствующей квалификацией и образованием; правовая помощь должна предоставляться в соответствии с юридическими обязательствами, гарантирующими доступ к правосудию; в тех случаях, когда количество доступных зарегистрированных адвокатов недостаточно или оказываемая зарегистрированными адвокатами правовая помощь недостаточна для обеспечения юридического представительства во всех случаях, может быть необходимо предоставить право выступать в суде другим надлежащим образом квалифицированным и регулируемым независимым практикующим адвокатам.

32. Еще один вопрос, на который было обращено мое внимание, связан с положением штатных или корпоративных адвокатов. Этот вопрос не упоминается ни в Рекомендации № R(2000)21 Комитета министров СЕ, ни в предложении членов ПАСЕ. Ключевой вопрос здесь заключается в том, что привилегия адвокатской тайны не распространяется на внутренние коммуникации между руководством компании и штатным адвокатом и не защищает от требования предъявить и раскрыть их в ходе разбирательства; сюда входят разбирательства в соответствии с законодательством ЕС о конкуренции на том основании, что требование о независимости адвоката, необходимое для соблюдения адвокатской тайны, не выполняется в том случае, когда адвокат работает по найму у клиента[1]. Этот сложный вопрос заслуживает более тщательного изучения, возможно, в отдельном докладе.

33. При разработке Конвенции необходимо также тщательно учитывать изменения в правовой ситуации, произошедшие с момента принятия Резолюции Комитетом министров СЕ в 2000 году. В частности, следует принять во внимание законодательные и нормативные акты по борьбе с коррупцией, отмыванием денег и терроризмом. Многие из них повлияли на вопросы конфиденциальности, например, на требования, касающиеся надзора и раскрытия информации, в связи с чем может потребоваться соответствующее усиление стандартов, касающихся адвокатской тайны и конфиденциальности коммуникации между адвокатом и клиентом.

34. В своем письменном сообщении в ходе подготовки этого доклада Совет адвокатских объединений и юридических сообществ Европы (CCBE) высказал предположение, что не все положения Рекомендации (2000)21 следует переводить в формат Конвенции, поскольку некоторые из них отражают стандарты, уже закрепленные в виде обязательств в Европейской конвенции по правам человека. В связи с этим CCBE предложил более ограниченный набор кодифицированных принципов, основанных на некоторых положениях Рекомендации Комитета министров, а также на собственном «Уставе основных принципов

[1] Akzo Nobel Chemicals Ltd & Akros Checnials Ltd против Европейской комиссии, дело C-550/07P.

профессии адвоката в Европе», принятом ССВЕ в 2006 году. Идея о том, что ко включению положений этой Рекомендации в Конвенцию необходимо подходить избирательно, предполагает степень технической рефлексии, более подходящую для этапа разработки проекта Конвенции, и поэтому выходит за рамки настоящего доклада.

35. Что касается механизма контроля, то ССВЕ предлагает двухступенчатый подход: использование возможности подачи петиции в соответствии с Правилом 67 Регламента (Правил процедуры) ПАСЕ, а также назначение экспертной комиссии для изучения периодических докладов, представляемых государствами — участниками Конвенции. У меня есть некоторые оговорки в отношении первой идеи. Процедура подачи петиций в ПАСЕ используется крайне редко и требует соблюдения ряда ограничительных условий, исключая случаи, в которых требуется «возмещения конкретного вреда» (в результате чего могут быть исключены индивидуальные жалобы), находящиеся на стадии судебного разбирательства на национальном уровне (в результате чего могут быть исключены жалобы, связанные с продолжающимися судебными процессами), а также жалобы, для удовлетворения которых доступны либо внутренние средства правовой защиты, либо процедура обращения в Европейский суд по правам человека. Эти ограничения могут препятствовать рассмотрению ряда ситуаций, актуальных во всех остальных отношениях. Эта процедура также зависит от того, передаст ли Бюро ПАСЕ поданную петицию в определенную комиссию для предметного изучения. Даже в тех случаях, когда петиция направляется в определенную комиссию, результатом работы комиссии, как правило, становится отчет, представление которого в Бюро обязательно займет некоторое время, после чего потребуется решение Бюро о дальнейших действиях. Я считаю, что платформа, аналогичная той, которая уже была создана для журналистов, как упоминалось в пункте 29 выше, будет служить тем же самым целям и будет гораздо более эффективной. В этой связи я напоминаю, что в Рекомендации 2085 (2016 г.) «Усиление защиты и повышение роли правозащитников в государствах — членах СЕ» ПАСЕ призвала создать платформу для защиты правозащитников (включая адвокатов). Я обращаю внимание на тот факт, что Комитет министров еще не дал окончательного ответа на это предложение.

36. Механизм, основанный на периодической отчетности перед экспертной комиссией, как представляется, в большей степени соответствует существующей практике Совета Европы в отношении механизмов конвенционного контроля. Подобный механизм, позволяющий представлять свои материалы на рассмотрение экспертной комиссии организациям гражданского общества, в том числе адвокатским объединениям, будет более прозрачным и эффективным. Это предложение, безусловно, следует принимать во внимание при разработке проекта Конвенции о профессии адвоката.

7. Выводы и рекомендации

37. Независимая профессия адвоката, учрежденная и регулируемая должным образом, имеет основополагающее значение для соблюдения принципа верховенства права и защиты прав человека. Это отражено в ряде международных документов; ключевые стандарты в этой области включены в Европейскую конвенцию по правам человека и проработаны в прецедентной практике Европейского суда по правам человека. Более подробные положения изложены в не обязательных к исполнению документах, принятых как международными организациями, включая Совет Европы и Организацию Объединенных Наций, так и международные объединения адвокатов.

38. Однако, эти более широкие по содержанию стандарты не имеют обязательного статуса, и тот факт, что в нескольких государствах — членах Совета Европы адвокаты сталкиваются с нарастающим давлением, а во многих других странах СЕ они не всегда надлежащим образом защищены, свидетельствует о необходимости наличия обязательного к исполнению документа в этой области в формате Конвенции. Такая Конвенция должна основываться на существующей Рекомендации Комитета министров (2000)21, а также учитывать принятые впоследствии стандарты и изменения в правовой среде. Конвенция должна предусматривать эффективный механизм контроля и быть открытой для присоединения государств, не являющихся членами Совета Европы. Кроме того, Конвенция должна быть дополнена более оперативным и гибким механизмом для своевременного реагирования на положение правозащитников в целом, созданным по образцу Платформы по содействию защите журналистики и безопасности журналистов.

7 марта 2018 г. в г. Одессе официально начал работу офис «Европейской консультационной миссии». Еще до официального открытия, по моему приглашению, автор этой статьи был приглашен в Совет адвокатов Одесской области. Цель встречи мы определили так: обмен опытом, обсуждение текущих проблем адвокатуры, налаживание контактов по взаимодействию между правоохранительными органами и адвокатурой Одесской области. Выводом встречи стала дальнейшая помощь работников миссии со стороны Европейского Союза, совместное проведение конференции, круглых столов, освещение опыта европейских государств по проблемам использования законодательства в защиту прав человека. Вестник Совета адвокатов Одесской области публикует первую статью старшего советника миссии, доктора юридических наук, специалиста с опытом работы в органах прокуратуры более 15 лет.

С. А. Саинчин, адвокат

Гедиминас Бучюнас,

доктор юридических наук,
Университет имени Миколаса Рёмериса (Литва)

ПРОВОКАЦИЯ ИЛИ СИМУЛЯЦИЯ СИТУАЦИЙ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ. ГДЕ ГРАНИ?

С возникновением государств возникла необходимость защищать ценности, присущие определенной общественно-экономической формации, такие как государственный строй, человеческая жизнь. Тем самим признавая посягательства на определённые ценности преступлениями. Борьба с преступностью является важнейшей задачей каждого государства. При этом используются разные способы собирания информации в расследовании преступления. Один из негласных методов собирания информации, последнее время часто обсуждаемый в средствах массового вещания, есть использование имитации преступного деяния, симуляций ситуации преступлений. Этот метод используется уже давно. Юрген Торвальд в книге «Век криминалистики» описывает, как шеф Парижской криминальной полиции использовал негласные методы для сбора информации. Суть этого метода была сформулирована американской судебной практикой ещё в XIX веке и гласит: «Государство не может (запрещается) создавать путём провокаций преступления и преступников». Этот вопрос очень актуален в наши дни, особенно при определении была ли это провокация или имитация преступного деяния. Провокация почти всегда предполагает ситуацию, когда человек должен выбрать один из нескольких вариантов поведения.

Суть слова «провокация» в словаре Ожегова представлена так: «1. Предательское поведение, подстрекательство к таким действиям, которые могут повлечь за собой тяжелые для него последствия. Устроить провокацию. Не поддаваться на провокацию. 2. Агрессивные действия с целью вызвать военный конфликт (спец.), вооруженная провокация. 3. Искусственное возбуждение каких-нибудь признаков болезни (спец.)».

Европейский суд по делу «**Раманаускас против Литвы»:** «Провокация со стороны полиции происходит в тех случаях, когда сотрудники правоохранительных органов или лица, действующие по их поручению, не ограничиваются расследованием преступной деятельности преимущественно пассивно, а оказывают такое влияние, что подстрекают к совершению преступления, которое иначе не было бы совершено, для того, чтобы раскрыть преступление, а именно получить доказательства его совершения и начать уголовное преследование…». «Подстрекательство со стороны полиции имеет место тогда, когда соответствующие работники правоохранительных органов или лица, действующие по их указаниям, не ограничиваются пассивным расследованием, а с целью установления преступления, то есть получения доказательств и возбуждения уголовного дела, влияют на субъекта, склоняя его к совершению преступления, которое в ином случае не было бы совершено».

Имитационная модель уголовно наказуемого деяния не может быть использована с целью подстрекательства к совершению преступления или провокации преступления, к исполнению которого ещё не приступили. Суд постановил, что данный метод расследования не допускает, чтобы сотрудники полиции подстрекали бы к совершению преступления лицо, которое отказалось от замысла совершить преступление. Соответствующим органам их агентам, снабженным оперативной легендой, запрещается «присоединяться к преступным действиям, совершение которых уже началось, но ещё не завершилось».

Провокация почти всегда предполагает ситуацию, когда человек должен выбрать один из нескольких вариантов поведения.

Согласно ст. 3 Уголовного кодекса Украины, законодательство об уголовной ответственности составляет Уголовный кодекс Украины, который основывается на Конституции Украины и общепризнанных принципах и нормах международного права. Соответственно, при толковании и применении положений Уголовного кодекса Украины обязательному учету подлежат нормы ратифицированных Верховной Радой Украины международных договоров, среди которых действующее место занимает Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. (далее — Конвенция) и принятые на ее основании решения Европейского суда по правам человека. Тем более что ст. 17 Закона Украины «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» определено практику Европейского суда по правам человека непосредственным источником права в Украине.

Европейский суд по делу **«Банникова против России»** четко сформулировал «тест», чтобы отличить провокацию от допустимого поведения правоохранительных органов. Сам **тест состоит из двух основных частей**.

Первая часть теста состоит в том, чтобы установить, было бы преступление совершено без вмешательства властей. Что же касается вопроса о том, проводилось ли расследование «преимущественно пассивно», то Европейский суд, во-первых, рассматривает основания для проведения тайной операции. Во-вторых, действия властей в ходе ее выполнения. Говоря об основаниях для проведения операции, Европейский суд дает оценку тому, имелись ли объективные подозрения в том, что заявитель участвовал в преступной деятельности или был предрасположен к совершению преступления. Обратить внимание на то, имел ли заявитель судимости и был ли он известен полиции до проведения тайной операции. При этом простое заявление сотрудников полиции о том, что они располагали информацией о причастности заявителя к совершению преступлений, не может приниматься во внимание. Криминальное прошлое соответствующего лица, даже если в прошлом оно привлекалось к уголовной ответственности, также само по себе не является признаком того, что в настоящем лицо осуществляет какую-либо преступную деятельность (Постановление Европейского суда по делу «**Константин и Стоян против Румынии**»). Европейский суд подчеркивает, что любая предварительная информация о том, что у заявителя уже имелся умысел на совершение преступления, должна поддаваться проверке.

Теория практики разделяет два типа провокаций: **активную** и **пассивную**.

Не является пассивным поведением такое поведение властей, как проявление инициативы в налаживании контактов с заявителем, повторение предложения, несмотря на первоначальный отказ, настойчивая просьба, повышение цен выше среднего уровня или обращение к состраданию заявителя, упоминая симптомы абстиненции.

Европейский суд в своих постановлениях подчеркивает, что:

— недопустимо создание условий, при которых объект мероприятия лишен возможности избирательности своего поведения;

— недопустимо побуждение к преступным действиям или вовлечение другого лица в совершение преступления с целью его дальнейшего разоблачения, если у такого лица отсутствует умысел на совершение преступления;

— инициатива на совершение преступления должна исходить только от объекта, против которого разрешена имитация преступного поведения, а не от должностного лица или конфидента;

— при внедрении допускается совершение представителем правоохранительных органов действий, имитирующих преступное поведение.

В свою очередь, проведение правоохранительными органами имитации преступного деяний при условии, что до начала такой имитации правоохранительные органы располагали сведениями, дающими достаточные основания предполагать возможную преступную деятельность со стороны подозреваемого, например, аудиозаписи разговоров, снятых с каналов связи третьих лиц, исключает нарушения Конвенции (напр. **Банников против России** (Bannikov v. Russia, 2010). Так же не имеется нарушение ст. 6 Конвенции и в случае, если преступление произошло по инициативе самого подозреваемого без интенсивного подстрекательства и при пассивной роли агента правоохранительного органа (**Люди против Швейцарии** (Ludi v. Switzerland, 1992), **Милиниене против Литвы** (Miliniene v. Lithuania, 2008).

Так, в постановлении 2010 года по делу «Банникова против Российской Федерации» Европейский суд обобщенно изложил *критерии, отграничивающие провокацию правоохранительных органов от их допустимого поведения* при проведении негласных мероприятий, в ходе которых применяется модель симуляции преступного поведения: задействованные должностные лица, являющиеся или сотрудниками правоохранительных органов, или лицами, действующими по их указанию, должны ограничивать свои действия только расследованием уголовного дела по существу неявным способом (пассивным

способом), без воздействия на субъект с целью спровоцировать его на совершение преступления, которое в противном случае не было бы совершено, что предполагает:

— наличие достаточных объективных подозрений в том, что проверяемое лицо задействовано в преступной деятельности или предрасположено к совершению преступления (ранее совершало противоправные действия, о нем имелись упоминания в СМИ и т. д.);

— возможность проверки наличия предварительной информации, касающейся существующего намерения совершить преступление, для того чтобы ее можно было продемонстрировать на любой стадии контролирующим органам в подтверждение достаточных оснований для проведения оперативного мероприятия (Постановления Европейского суда по делу «Раманаускас против Литвы», § 63 и 64, по делу «Малининас против Литвы», § 36);

— «**присоединение**» сотрудников правоохранительных органов к совершению уголовно наказуемого деяния уже на этапе после начала реализации намерений проверяемым лицом по осуществлению преступной деятельности, возникших до поступления информации в правоохранительные органы;

— поведение лица, в отношении которого имелась информация о противоправной деятельности, исключение любого поведения, которое может быть расценено как давление, а именно: инициативы на контакт, встречу; повторного предложения после первоначального отказа; настоятельных требований; повышения цены по сравнению с обычной; обращения к состраданию и т. д.

Обобщая практику Европейского суда по использованию имитации преступного деяния, можно выделить факторы, на которые рекомендуется опираться при оценке действий сотрудников правоохранительных органов. Это поможет установить была ли провокация при имитации преступного деяния. Перечень факторов (неисчерпывающий):

— имеются ли все предусмотренные законом основания для использования данного негласного метода для собирания информации;

— есть ли необходимость использовать этот метод;

— имеются ли возможность получить ту же самую информацию, используя другие негласные методы, в меньшей степени проникающие в частную жизнь;

— располагали ли правоохранительные органы конкретными, объективными данными/информацией о том, что проверяемое лицо (объект) задействовано в преступной деятельности или предрасположено к совершению преступления;

— от кого исходила инициатива для контактов (со стороны проверяемого лица (объекта) или правоохранительных органов);

— интенсивность, частность контактов между проверяемым лицом (объектом) и представителем правоохранительных органов;

— имел ли место факт манипуляций со стороны правоохранительных органов чертами характера (вспыльчивость, мстительность, зависимость от алкоголя, наркотиков и т. д. проверяемого лица (объекта);

— продолжительность использования данного метода;

— использовался ли во время ведений разговора(ов) обман со стороны представителя правоохранительных органов;

— использовался ли во время ведения разговора(ов) соблазн, угроза со стороны представителя правоохранительных органов;

— записывался ли весь разговор между проверяемым лицом (объектом) и представителем правоохранительных органов;

— какие ещё законные методы собирания информации были использованы во время имитации преступного деяния (например, получение информации о фактах телекоммуникационных контактов между проверяемым лицом (объектом) и представителем правоохранительных органов из телекоммуникационной компаний.

Литература

1. The European Convention on Human rights.
2. Постановление Европейского суда по делу «Раманаускас против Литвы».
3. Постановление Европейского суда по делу «Малининас против Литвы».
4. Постановление Европейского суда по делу «Банникова против Российской Федерации».
5. Постановление Европейского суда по делу «Милиниене против Литвы».
6. Постановление Европейского суда по делу «Люди против Швейцарии».
7. Постановление Европейского суда по делу «Константин и Стоян против Румынии»
8. Judgement of European Court on human rights Mechelin v. the Netherlands.
9. Judgement of European Court on human rights Veselov v. Russia.
10. Judgement of European Court on human rights Texeira De Castro v. Portugal.
11. Judgement of European Court on human rights Shannon v. UK.
12. Judgement of European Court on human rights Schenk v. Switzerland.
13. Judgement of European Court on human rights Sefilyan v. Armenia.
14. Уголовный кодекс Украины.
15. Закон Украины О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека.
16. *Buciunas G.* Beginnings, historical evolution of the covert surveillance and regulation. — Vilnius, 2012.
17. *Торвальд Ю.* Век криминалистики.

Григорий Монастырский,
адвокат АК «Чудновский и партнеры»

ВОСПОМИНАНИЯ ОБ ОТЦЕ, О ЕГО ВРЕМЕНИ, ЕГО ПОКОЛЕНИИ И КОЕ-ЧТО ДРУГОЕ

Сколько жил — на том конец,
От хлопот свободен.
И тогда ты — тот боец,
Что для боя годен.
И пойдёшь в огонь любой,
Выполнишь задачу.
И глядишь — ещё живой
Будешь сам в придачу.
А застигнет смертный час,
Значит, номер вышел.
В рифму что-нибудь про нас
После нас напишут.
Пусть приврут хоть во сто крат,
Мы к тому готовы,
Лишь бы дети, говорят,
Были бы здоровы…

«Василий Теркин»
Александр Трифонович Твардовский

23 августа 1996 года ушел в вечность из земного странствия известный одесский адвокат Моисей Гершонович Монастырский, уроженец Винницкой области, города Тульчина.

В юности он мечтал быть хирургом, после школы поступил в военно-экономическое учебное заведение. Туда принимали без экзаменов. Потом война, ранение, инвалидность. Какая тут хирургия! В 1949 году — закончил Одесское отделение Всесоюзного заочного юридического института и в 1950-м стал адвокатом, как он говорил, «в связи с обстоятельствами военного времени».

Папа был ярким харизматичным представителем того поколения (1922—1926 годов рождения), из которых всего три процента рожденных выжили во Второй мировой войне. Возможно, именно по этой причине его отличала особая проницательность,

мудрость и доброта. То состояние души, которое принято в быту определять добротой, я взял бы на себя смелость, назвать великодушием и строгостью одновременно.

Судебная система бывшего СССР была публичной, возможно, слишком: уголовные и гражданские дела рассматривались судами с обязательным участием народных заседателей, проводились показательные выездные заседания судов в общественных зданиях. Вследствие такого высокого общественного интереса к правосудию многие «молодые» люди, 1940—1950-х годов рождения, по их же собственным признаниям, пришли в профессию, стали адвокатами и судьями под впечатлением папиных выступлений в судебных процессах.

По причине природной папиной проницательности, врожденной или приобретенной, он вникал в суть дела и понимал природу возникшей человеческой и правовой проблемы, едва прочитав процессуальный документ. Человека видел, как говорится, насквозь.

Однажды по моей просьбе он принял защиту водителя автопредприятия, где я работал. Водителю грозило привлечение к уголовной ответственности за нарушение Правил дорожного движения, повлекшее аварию. Первым делом папа его успокоил, сказав: «Тебе грозит обвинение в неосторожном преступлении, ты не судим… или все-таки, был немного судим, по малолетству?» При этом посмотрел на парня таким пронзительным испытующим взглядом, что и сам я почувствовал непреодолимое желание исповедаться, в чем угодно. Тот конечно же расчувствовался, мол, было дело, так-то и так…

Папа был настоящим преданным другом и наставником, не только мне, но всем моим друзьям. Люди шли к нему за советом, спрашивали, как вести себя при самых разных жизненных обстоятельствах. Пришел однажды к папе без звонка мой друг детства и спрашивает, как ему быть: встретил «свою единственную», влюбился, это «настоящее, большое и сильное чувство», а ведь у него семья, маленький ребенок.

Папа научил его, а заодно меня, что такое «большое и сильное чувство» на самом деле имеет другое название… А любовь — это преданность близкому человеку, забота о детях, уважение к старшим.

Как-то незаметно тихо ушло поколение адвокатов-фронтовиков, обжигая болью утрат сердца родных и близких. Притупилась боль утраты и осталась тягостная пустота. Иногда, по привычке, хочется прийти, позвонить, рассказать, — но идти и звонить уже некуда…

Чем дальше мы удаляемся во времени от Второй мировой войны — величайшей гуманитарной трагедии человеческой цивилизации, тем более яркими и масштабными делаются мероприятия, посвященные ее окончанию.

Помнится, последний, во времена СССР, масштабный военный парад я смотрел по телевизору вместе с родителями 9 мая 1985 года. Молодые офицеры и курсанты военных училищ, маршировавшие в колоннах, были одеты в новенькую безупречно подогнанную униформу, образца 40-х годов XX века. По Красной площади в Москве двигалась отреставрированная военная техника тех лет.

Оригинальная, по силе эмоционального воздействия на публику, была на том параде стилизованная колонна, изображавшая выживших партизан: все одеты в одинаковые темно-коричневые пиджачные костюмы, такие же кепки и с орденами. Помнится, как мама заплакала, когда колонна вышла на площадь. Спокойный к подобным мероприятиям мой папа ее успокоил: «Не плачь, Валя! Это маскарад. Никакого отношения в действительности не имеет, поверь. Я там был, где по-настоящему».

Возможно, именно тогда, а быть может, еще раньше я понял, насколько оскорбительны фронтовикам театрализованные праздники, воспевающие их страдания. Мой папа и его ровесники предупреждали, что таким способом намеренно создается в общественном сознании привлекательный образ войны, опасная иллюзия возможности победы во всемирном военном конфликте.

Из современной России пришли в Украину театрализованные «бессмертные полки», молодые люди носят новые сверкающие ордена и медали военных лет, несут отретушированные копии портретов военного времени.

Оригинальные награды выглядят иначе, в том числи, георгиевские ленты, наделавшие столько шуму. Как по мне, моральное право носить государственные награды имеют лишь те, кто ими лично награжден.

О наградах позже. А в мае 1941 года Моисей Монастырский поступил в Выборгское военно-морское хозяйственное училище. Это новое, по тому времени, перспективное учебное заведение было создано в 1938 году, в Старом Петергофе. А в 1940 году, в связи с нападением Советского Союза на независимую Финляндию (в советской историографии, финская кампания), училище было передислоцировано в город Выборг. Первый выпуск состоялся в апреле 1941 года.

Папа вспоминал, как в мае 1941 года, когда гитлеровская Германия еще как бы дружила с Союзом ССР, начальник отдела кадров училища (отец, тогда малолетнего, а впоследствии знаменитого военачальника позднего СССР) зачислил его, нового курсанта, русским именем: «Михаил» и отчеством:

«Григорьевич», дав напутствие: «Хорошей тебе службы, сынок. Мало ли что может на войне случиться. Вдруг в плен попадешь. На всякий случай, будешь Михаилом Григорьевичем».

С началом военных действий курсанты училища были передислоцированы в резерв Московского укрепрайона, где находились до окончания битвы за Москву.

В декабре 1942 года, вооруженным легким стрелковым оружием: автоматами ППШ, с двумя дисковыми магазинами, и взрывчаткой, курсантам Выборгского училища была поставлена военная задача: предотвратить прорыв танковой армии под командованием генерала Эриха Манштейна и деблокирование окружённых под Сталинградом войск генерала фон Паулюса (операция «Винтергевиттер» — зимняя буря).

Большинство курсантов погибли в воздухе во время десантирования под перекрестным огнем. Уцелевшие выполнили задачу, взорвав мосты переправ.

Вспоминая об участии в этих боях, папа утверждал, что их — трех бойцов, выживших из всего личного состава роты, тогда спасли английские шинели особого покроя из неизвестного им тогда высококачественного сукна. Бойцы замерзли бы в бескрайней степи в стандартном советском обмундировании. Папа еще вспоминал об ужасах голода, когда был съеден последний сухой паек: американская тушенка и галеты.

Вероятно, именно тогда в калмыцких степях он научился попадать с вытянутой руки первым же одиночным выстрелом по бегущему зайцу и летящей птице. Стрелять автоматной очередью было нельзя — немцы могли обнаружить и открыть огонь из своих знаменитых пулеметов. Об этих событиях папа рассказывал скупо, сильно не любил охоту. Ну, очень сильно не любил.

В моих детских воспоминаниях как-то запечатлелся папин разговор с его знакомым архитектором. «Какая у вас прекрасная профессия, — сказал папа. — Мы — коллеги, в некотором роде. Вы строите мосты, а я во время войны их взрывал».

По завершении Сталинградской битвы войска двинулись на запад. Соединившись с регулярными частями Красной армии, старший сержант Михаил Монастырский пошел пешком (пехота) навстречу своей главной битве: битве за Украину. На марше их преследовали калмыки. Эти джигиты, незаметно перемещаясь по степи, их родной степи, грабили обозы, убивали отбившихся от неровного строя солдат. Папа говорил, что убивали не со зла и безо всякой связи с немцами, а только для завладения оружием и амуницией. Кочевники.

К концу 1943 года регулярные части Красной армии вышли пешим маршем на границу Украины. Папа рассказывал, что тогда впервые увидел штрафные роты. Эти подразделения размещались отдельно от обычных воинских частей, состояли из уголовников (политических заключенных истребили ранее).

Перед отправкой на фронт «штрафников расконвоировали», но оружие выдали только перед боем. Ночью бойцов подняли по тревоге: массированная перестрелка.

Думали, немцы пошли в контратаку, но нет. Это, как тогда говорили, «уголовный элемент» выяснял сложные отношения между собой. Командование не вмешивалось в конфликт. После артиллерийской подготовки, по команде политруков из «заградительных отрядов», выживших зеков бросили в бой. Они снесли первые две линии немецких укреплений и все погибли. Закрепившись на отвоеванных «штрафниками» позициях, регулярные части пошли в наступление.

Наверно, по этой причине как-то по-особенному волновала папу песня Владимира Семеновича Высоцкого «Штрафные батальоны».

— Папа, тебе нравится песня: Бьётся в тесной печурке огонь…

— Нравится. Но на войне ее не пели.

— А что пели на войне?

— Мурку, С одесского кичмана…

— Папа, это же блатные песни!

— Они не считались тогда блатными. Общество было криминализировано, особенно, после войны…

Михаил Монастырский закончил свою войну в сражении за город Кривой Рог с двумя осколками снарядов: в левой руке, которая осталась скрюченной до конца его жизни, другой осколок — между ребрами, тоже слева. Осколок, который торчал между ребрами, достали сразу, а тот, что в предплечье, остался навсегда. Примерно один раз в два года руку вскрывали, чистили и зашивали снова. Папа говорил, чтобы лучше помнилось.

Так, 19 февраля 1944 года Михаил Монастырский, в возрасте 19 лет, стал инвалидом Великой Отечественной войны СССР, получив свидетельство об освобождении от воинской обязанности — «белый билет».

Застенчивая и тихая Оксана Тарасовна Шевчук, моя учительница украинского языка в младших классах, а в 1944 году — полевой санитарный инструктор, вынесла папу на себе с поля боя, и он остался жить. Найдется ли когда-нибудь достаточно художественных средств, чтобы выразить эмоциональное напряжение встреч этих земляков (оба уроженцы Винницкой области, но узнали об этом после войны).

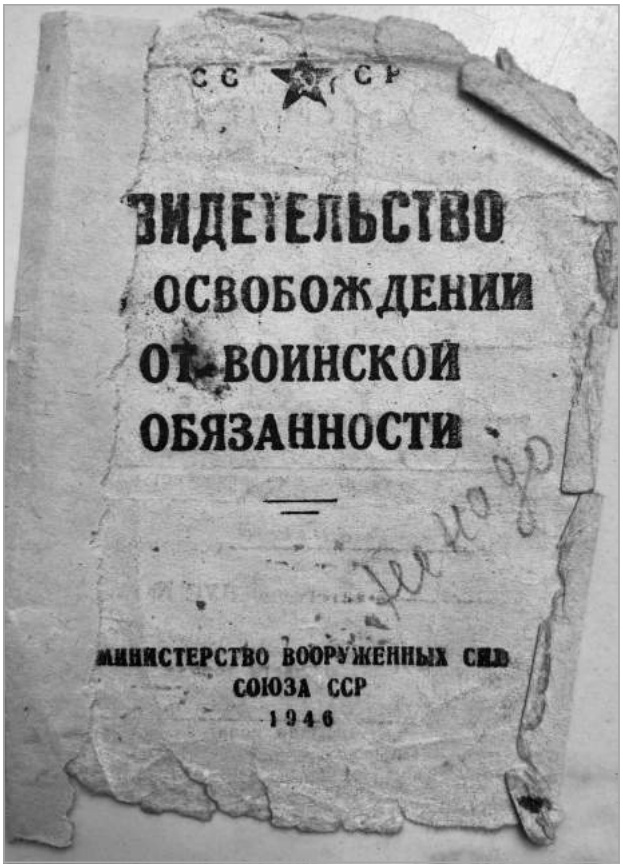
СС СР

ВИДЕТЕЛЬСТВО

ОСВОБОЖДЕНИИ

ОТ ВОИНСКОЙ

ОБЯЗАННОСТИ

МИНИСТЕРСТВО ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

СОЮЗА ССР

1946

Они встречались, когда папа приходил забирать меня из школы, стояли друг напротив друга, держались за руки и молчали. От их молчания замолкали обыкновенно шумные ученики младших классов.

Ветераны 2-й мировой, которых мне посчастливилось знать лично, утверждали многие достоинства военной организации своего времени: в регулярных частях солдат хорошо кормили, оружие и одежда были надежными и в исправном состоянии, желающим выпить крепкий алкоголь (разведенный спирт) предоставлялась такая возможность, но никто не стремился опьянеть и броситься под пули. Люди были нравственнее и, что удивительно, в большинстве своем человечнее. Без этого не было бы нас с вами.

На единственной папиной фотографии военных лет рядом с ним — его боевой командир. Он остался жить и работать в том же городе Нальчике, где вместе с папой восстанавливался в госпитале после ранений, полученных в том бою за Кривой Рог, и перенесенных операций. Последняя должность капитана запаса — директор общеобразовательной средней школы. Он погиб в 1962 году, спасая маленького мальчика, застрявшего на рельсах, вблизи идущего поезда. Мальчика спас, а сам погиб. Как жаль, что позабыл спросить у папы фамилию его командира.

Комментарии к кинофильмам и обширной мемуарной литературе выходят за пределы данной статьи, но во имя истины нужно вспомнить возмущение ветеранов откровениями псевдоисследователей о палках, топорах, лаптях, лопатах или об отсутствии на войне обмундирования и оружия.

Ветераны считали подобные измышления оскорбительными для них самих, а тем более оскорблением памяти тех, кто в тяжелейших условиях производил и поставлял для армии вооружение, одежду, обувь, продукты питания.

С 1965 года, с приходом к власти нового партийного лидера, машина советской пропаганды заработала по-новому. День повторного подписания Акта о капитуляции Германии во 2-й мировой войне объявлен выходным днем. В этот день улицы городов и поселков наполнялись красными флагами, плакатами, партийными лозунгами и портретами вождей. Как грибы после дождя, появлялись новые и новые музыкальные, живописные, литературно-драматургические произведения. Среди них встречались талантливые. Устраивались пышные военные парады.

Пропагандистские мероприятия требовали гигантских затрат, даже по административно-заниженным ценам СССР. Однако ветераны жили бедно.

Многие ушли из жизни, так и не дождавшись своей очереди на благоустроенное жилье, по советским нормам: 13,65 квадратных метра на человека.

Большую часть совместной с родителями жизни я провел в полуподвале дома № 9 по улице Дерибасовской. По вечерам в пятиметровой отдельной кухне коммунальной квартиры было полно людей. Места всем хватало. Однако условия советского быта укоротили родителям век также безжалостно, как и тяготы войны.

По правилам того времени, в 1989 году семья «получила» отдельную квартиру, выгороженную из части учебных классов бывшей греческой гимназии, по улице Екатерининской.

По иронии судьбы, квартиру «выделили освободившуюся», в связи с эмиграцией из страны «победившего социализма» в «оплот мирового империализма» — США другого ветерана войны — адвоката Готлиба Михаила Ильича. Он был одним из лучших защитников по уголовным и гражданским делам, связанным с аварийностью на транспорте. Он любил Одессу, страдал, не хотел уезжать. Говорил, что эмиграция вынужденная, за отсутствием жизненной перспективы для его дочери и внуков в «самой могучей и справедливой державе». Мы ему сочувствовали, но помочь ничем не могли. Я разминулся с ним, в 2014 году, в Лос-Анжелесе всего на два месяца, опоздал попрощаться.

Оглядываясь в прошлую эпоху из нашей реальности, позволю себе выделить основные черты обобщенного образа ветерана прошедшей войны. Получается образ одновременно цельный и противоречивый. В одном человеке легко уживались: патриотизм и критическое восприятие окружающей действительности, уважение к государственным институтам при отсутствии раболепного чинопочитания. Равнодушие к роскоши, сдержанное отношение к материальным благам, но при этом умение создать комфорт минимальными усилиями и уважение к труду.

Мне выпало знакомство с яркими самобытными личностями из поколения моего папы, посчастливилось стать свидетелем их удивительно человечных отношений.

Председателем Одесской областной коллегии адвокатов, с 1965-го по 1985 год, был Анатолий Давыдович Новохатский, инвалид войны, без ноги. Он пришел в адвокатуру сразу — в председатели коллегии, из прокуратуры по направлению Одесского областного комитета безраздельно правившей компартии.

Анатолий Давыдович был человеком своего времени: жестким администратором «сталинского разлива», педантично требовательным к дисциплине и качеству адвокатской работы. Принципы руководства адвокатурой Анатолий Давыдович заимствовал из прежней прокурорской службы, поэтому отношение к нему адвокатского сообщества противоречиво.

Он одержал победу над собой: вопреки воспитавшей его прокурорской традиции ни разу не вмешался в специфику ведения адвокатами защиты. Наоборот, требовал четкости, принципиальности и юридической обоснованности защиты. Ненавидел кликушество и лицедейство. Разумность многих его требований стала понятна лишь недавно, по мере становления государственных институтов независимой Украины. Этот замечательный человек, закрытый внешне, был превосходным юристом — аналитиком, опытным аппаратчиком, при этом душевно мягким, ранимым и отходчивым.

Его бессменный заместитель, ближайший папин друг–фронтовик, адвокат высочайшей квалификации, с тонким чувством юмора, доходившем временами до скрытого сарказма, — Владимир Александрович Полторацкий, за глаза прозванный теоретиком, конечно же знал слабость шефа к прокурорской иерархии.

Однажды вечером, прогуливаясь с папой, при моем сопровождении, по улице Пушкинской мимо здания прокуратуры, Владимир Александрович, увидев свет в окне (в прямом смысле) кабинета прокурора области, полушутя отметил: «Был бы сейчас с нами Анатолий Давыдович, наверняка сказал бы с придыханием, что Григорий Михайлович (тогдашний прокурор) еще работает. Это в нем неистребимо».

Вопреки своему обыкновению, мой папа, отличавшийся взрывным темпераментом, ответил тихо и печально: «Не надо так, Володя! Он (Анатолий Давыдович) такой же фронтовик, как мы с тобой. Так получилось, что его покалечило от разрыва фугаса при высадке из эшелона на позицию. Это ничего не меняет, ты же знаешь. Идем лучше помянем наших, кто не может с нами посидеть».

Наша с папой первая заграничная поездка в Польшу состоялась осенью 1977 года. Это путешествие окончательно сформировало мое мировоззрение. Именно там я доподлинно узнал о сговоре Советского Союза и гитлеровской Германии по пакту Риббентропа — Молотова, о расстреле энквдистами польских офицеров, в 1940 году, о молчаливом отказе советского командования поддержать Варшавское восстание 1944 года.

Для студента советских времен все было дивным в Варшаве, 1977 года: пестрый, полный страстей базар Ружицкого, магазины, где есть «приемлемые к употреблению» (папино выражение) продукты питания и промышленные товары, но главное — десятки

маленьких частных (!) магазинчиков и ресторанчиков в самом центре города. Мы зашли в один такой ресторанчик и наткнулись на подвыпившую семейную компанию немцев из ФРГ.

После обмена подозрительными взглядами и колкостями завязался разговор на причудливой смеси языков: русского, украинского, немецкого, польского, идиш. Оказалось, что немец, который постарше, тоже инвалид войны, но с немецкой стороны. Он ранен в ногу в том же бою за город Кривой Рог, и с тех пор нога не гнется. Он был в советском плену, выжил, вернулся в 1955-м.

Удивительная получилась встреча ветеранов. Подвыпивший немец плакал и клялся, что не хотел убивать Мишу, хорошего человека. Немца, кажется его имя — Симеон, забрали из университета в Пфальце и отправили на Восточный фронт, потому что рос он без отца, а у матери не было денег, чтобы дать за него взятку. Пока он был на фронте и в плену, мать умерла, но он сумел закончить университет и стал экономистом. Папа, который никогда не пьянел, успокаивал немца, убеждал, что сразу был ранен и тоже в него не стрелял. Так поляк, хозяин ресторана, как и встарь, оказался между двумя воюющими сторонами. Немца успокоили и отвели в отель.

Трогательная история, если бы не одно обстоятельство. Жили эти ветераны по-разному. Не только потому, что их пенсии и зарплаты несопоставимы, но самое главное — власти их стран по-разному относились к их военной службе.

После такой встречи особенно трудно воспринимается сочетание слов: день победы. Чьей победы? Одного тоталитарного режима над другим? 55-летнего порабощения народов Восточной Европы? Это же — дни скорби.

Каждый год, 8—9-го числа месяца мая я прошу прощения у всех солдат 2-й мировой войны, со стороны бывшего СССР, за квартирные очереди и коммунальные квартиры, за позорные инвалидные магазины, а в них — карточную распределительную систему продуктов первой необходимости, за казенно-лживое их чествование один раз в году. За то, что мое поколение, 1945—1965 годов рождения, сделало недостаточно для преодоления отсталости тех территорий, чьи власти зачислили себя в разряд победителей фашизма.

8 ТРАВНЯ — ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ І ПРИМИРЕННЯ

День пам'яті та примирення — пам'ятний день в Україні, який відзначають 8 травня, в річницю капітуляції нацистської Німеччини (цю подію прийнято розглядати як символ перемоги над нацизмом). Відповідно до Указу Президента України, підписаного 2015 року, метою відзначення є «гідне вшанування подвигу українського народу, його визначного внеску в перемогу Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні та висловлення поваги всім борцям проти нацизму».

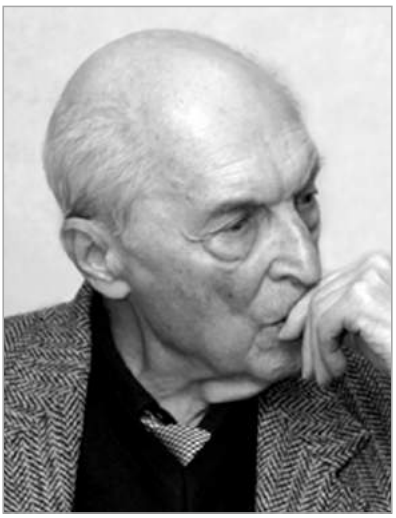

Мы продолжаем знакомить вас с избранными главами книги величайшего адвоката современности Семена Львовича Ария.

С. Л. АРИЯ

ЖИЗНЬ АДВОКАТА

ПРО ВОЙНУ

Из ее дикой круговерти наиболее четко вспоминаю несколько виражей.

Что это было?

Те, кто вернулся с войны, возвращались либо фаталистами, либо с верой в бога. Нигде перст Судьбы не обнаруживался столь наглядно, столь жестко и неотвратимо, как там. Мне довелось это испытать на себе, и не раз.

Зимой 1942—1943 годов танковая бригада, в которой я имел честь тогда служить, в боях за Моздок понесла тяжелые потери, в число которых я в данном конкретном случае не попал. Судьба, предвидя, как я понимаю, предельно вероятное развитие событий, тогда же приняла твердое решение перевести меня с должности механика-водителя танка в другой, менее смертельный род войск. И срочно. И любой ценой. Это удалось ей не сразу, но она была тверда и упорна в достижении поставленной цели.

Сумрачным зимним днем танковая колонна, в которой следовал и наш Т-34, после долгого марша втянулась в станицу Левокумскую. Отступавшие немцы взорвали за собой мост через Куму, и нашим взорам, когда мы подъехали к берегу, предстала временная бревенчатая переправа, только что наведенная саперами из того, что бог послал. Недоверчиво осмотрев ее, наш комбат спросил у саперного начальника:

— А танк пройдет? двадцать пять тонн?

— Не сомневайся! — ответил тот. — Гвардейская работа! Но — по одному.

Первый танк медленно и осторожно прополз по играющему настилу, второй столь же осторожно въехал, слегка отступив от осевой линии, добрался до середины и вдруг начал у всех на глазах двигаться не через реку, а вдоль нее, а затем вместе с мостом боком рухнул в поток, оставив на поверхности лишь ведущую «звездочку» гусеницы. Экипаж был не без труда выловлен из ледяной воды, за водителем пришлось нырять. Наш танк был третьим.

После энергичного мата-перемата с саперами и угроз расстрелом комбат привел откуда-то местного деда, взявшегося указать брод. Усадив деда на свой «виллис» и разъяснив мне всю меру ответственности как головного, комбат велел нам следовать за ним.

— Не особо разгоняйся, но и не отставай, — сказал он. — Если что не так, я тебе фонариком посигналю.

И мы двинулись полевыми дорогами вдоль реки. А между тем окончательно стемнело. Фар у нас не было с первого же боя, а даже если бы они и были — светить нельзя в опасении авиации. Поэтому во тьме, слегка разбавленной неверным лунным светом из-за туч, не видя дороги, я следовал только за прыгающим синим огоньком командирского «козлика». Колонна шла за мной.

Так проехали километров с десять. Как стало понятно впоследствии, комбат попросту прохлопал ничтожный мосток через овраг и проскочил его, не остановившись и не просигналив, вследствие чего наш танк подлетел к нему на доброй скорости и со всей своей могучей многотонной инерцией. Мосток рухнул враз и не задумываясь. Танк с ходу ударился лобовой броней в скат оврага, перевернулся и кверху лапами сполз на дно.

Оглушенный ударом, я обнаружил себя погребенным под грудой выпавших из «чемоданов» 76-миллиметровых снарядов вперемежку с пулеметными дисками, инструментами, консервами, трофейными продуктами, пилой, топором и прочим танковым имуществом. Тонкими струйками сверху лилась кислота из перевернутых аккумуляторов. Все освещалось зеленым зловещим светом сигнала их разрядки.

Сам я был цел, но хорошо помят. Моей первой мыслью было: я раздавил экипаж… дело в том, что на марше экипаж, как правило, сидит не в утробе машины, а на трансмиссии — на теплом месте позади башни, укрывшись брезентом. Однако оказалось, что все живы, — их швырнуло при перевороте, как из катапульты, вперед на землю. Теперь командир, лейтенант Куц, кричал откуда-то снаружи:

— Ария! ты живой?

— Вроде, — отвечал я. — А как ребята?

Затем я выбрался через донный (но ставший потолочным) «десантный» люк и осмотрелся. Зрелище было впечатляющее. Танк стоял на башне, задрав гусеницы. Ствол пушки торчал снизу, от земли. Ни разу за всю войну я не встречал более танка в такой противоестественной позиции. Мы молча взирали на своего поверженного боевого друга.

Комбат возник тут же, как черт из табакерки. Он объяснил мне по-русски все, что обо мне думает, и приказал:

— Оставляю для буксира одну машину. К утру чтоб мне вытащить наверх, привести в порядок и следовать за нами. Не сделаете — расстреляю!

Что мы думаем о нем — объяснять не стали и взялись за дело. За ночь мы вырыли дорогу наверх, буксиром перевернули свой танк сначала на бок, а затем и на гусеницы с жутким, рвущим душу громыханием всей его начинки при каждом перевороте. Затем мы разгрузили его от железного завала внутри и попытались завести аварийным пуском — сжатым воздухом. И этот лучший танк Второй мировой войны после таких передряг — завелся!

На сон и еду оставался час. С рассветом мы двинулись дальше. Первая попытка Судьбы убрать меня с танковой службы не удалась.

К середине дня, поднажав и успешно преодолев обозначенный брод, мы догнали свою колонну, доложились комбату и влились в ее строй. Все четверо мы были изнурены до предела, но больше всего досталось мне. Я неудержимо засыпал на своем водительском месте, и мне снился идущий впереди танк. Это было опасно. Лейтенант, видя мое состояние, остался внутри, подбадривал и то и дело толкал ногой в спину со своего сиденья в башне. Подменить меня было некому. Командир ссылался на ничтожную практику вождения в училище военного времени, башнер Колька Рылин и радист-пулеметчик Верещагин вообще не обучались этому делу. Обязательная взаимозаменяемость экипажа напрочь отсутствовала, и они полеживали снаружи на теплом кожухе дизеля. А я в одиночку маялся за рычагами управления, принимая к тому же на грудь поток леденящего ветра, всасываемого ревущей за спиной турбиной вентилятора.

На первом же привале, поев каши с ленд-лизовской тушенкой, мы обнаружили в двигателе течь маслопровода — падение в овраг не обошлось без последствий. Решили, что течь незначительна, и, плотно затянув трещинку несколькими слоями изоленты и проводом сверху, тронулись дальше.

Еще через полсотни километров случилось нечто: после краткой остановки на перекур двигатель не завелся. Нет, не завелся. Позвали технаря. Тот недолго полазил внутри, попытался провернуть турбину ломиком и изрек:

— Только кретин мог рассчитывать, что такой манжет удержит масло! Оно все вытекло. Движок ваш сдох, его заклинило.

— Что будем делать? — спросил лейтенант.

— Что будете делать вы — решит командир бригады. А танк в полевых условиях вернуть в строй невозможно, нужно менять движок, для этого нужен стационар. Сидите пока здесь, я доложу, завтра пришлю буксир.

Колонна ушла, мы остались в одиночестве. В голой припорошенной снегом степи мела поземка. Ни деревца, ни кустика и лишь вдали, в стороне от дороги пара приземистых сараев — полевой стан.

Сидеть в ледяном танке невозможно. Попытались соорудить подобие шалаша, набросив брезент на пушку. Внутри для видимости тепла зажгли ведро с соляркой. Кое-как поели. Через пару часов нас было не узнать от копоти.

— Так, — подвел итог лейтенант, — не подыхать же здесь. Идем ночевать туда, — он махнул рукой на черневшие вдали сараи. — Труба там есть, значит, есть печка. Солома тоже наверняка осталась. У машины оставляем пост. Тебе нужно отоспаться (он кивнул мне). Поэтому ты первым и отстоишь полтора часа — и я пришлю смену. Зато потом всю ночь будешь кемарить.

И я остался у танка с ручным пулеметом на плече. Во тьме мучительно тянулось время. Взад — вперед. Взад — вперед. Прислоняться нельзя — смыкаются веки. Но ни через полтора, ни через два часа смена не появилась. Сморенные усталостью, они, видимо, спали каменно. Дал очередь из пулемета — никакого эффекта. Нужно было что-то делать, иначе я просто замерз бы насмерть. Да и ноги уже не держали.

Я запер танк и, спотыкаясь, побрел по заснеженной стерне в сторону сараев. С трудом разбудив спавшего на соломе лейтенанта, сказал ему, что так не делают. Был поднят со своего ложа угревшийся, плохо соображавший Рылин и выпровожен с пулеметом за дверь. Не раздеваясь, я рухнул на его место и тотчас провалился в сон.

Рылин постоял на холодном ветру — и нарушил присягу…

На рассвете мы вышли из сарая, браня проспавшего свою смену Верещагина. Глянули на дорогу — танка нет. Нет танка. Украли. Рылина тоже нет. Нашли его в соседнем сарае, где он мирно спал, обняв пулемет. Когда ему обрисовали ситуацию, он как ужаленный выскочил наружу проверить. А убедившись, сообщил, что, оказывается, придя ночью на место и обнаружив полную пропажу объекта охраны, вернулся и лег досыпать. На естественный вопрос, почему всех тут же не поднял по тревоге и почему завалился в другой сарай, объяснил, что не хотел беспокоить.

Эта версия, несмотря на полную ее абсурдность, полностью снимала с него немалую вину. Поэтому он стоял на своем твердо и врал нагло, глядя нам троим в глаза. Поскольку опровергнуть эту чушь было, кроме логики, нечем, крайним для битья оказывался я, бросивший свой пост часовой. И лейтенант Куц — как командир, отвечающий за все.

С тем и побрели мы по широкому кубанскому шляху, по мерзлым его колеям, с чувством обреченности и без вещей.

Протопав в полном молчании километров десять, мы добрались до околицы обширной станицы, где и обнаружили следы своего злосчастного танка. Оказалось, что шустрые ремонтники, приехав ночью и найдя танк без охраны, открыли его своим ключом, а затем и уволокли на буксире. Конечно, они видели полевой стан и понимали, где экипаж, но решили немного пошутить…

Эта шутка в сочетании с упорной ложью нашего боевого товарища и друга Рылина обошлась нам дорого. Комбриг за все наши дела приказал отдать лейтенанта Куца и меня под трибунал и судить по всей строгости законов военного времени, что после недолгого следствия и было сделано.

Но это уже совсем другая и совсем не такая веселая история, после которой я уже никогда не вернулся в танковые войска, хотя и вынырнул из этой очередной передряги достаточно живым.

На этом примере видно, сколько изобретательности может проявить Судьба, если захочет перевести опекаемое ею лицо из одного рода войск в другой. Кто, кроме нее, мог использовать для этой цели столь удивительное нагромождение происшествий?

Остается добавить, что через много лет после войны я попытался выяснить дальнейшие судьбы членов моего экипажа. Но Центральный архив Министерства обороны не располагал такими сведениями. Они бесследно растаяли в прошлом, и лишь тени их бродят в зарослях моей памяти…

И еще одно. Рылин сознательно принес меня в жертву: он знал, что губит меня. Но разве не оказался он при этом слепым орудием оберегавшей меня Судьбы? Все относительно в этом обманчивом мире.

Штрафники

Марш, марш, смелей вперед!
Мы — штрафные роты,
Впереди нас слава ждет,
Сзади — пулеметы.

Из фронтового фольклора Великой Отечественной войны

Среди бессмертных афоризмов вымышленного Козьмы Пруткова есть тексты, потешность которых обманчива, — они вполне серьезны. Пример: «Где начало того конца, которым заканчивается начало?»

Где начало наших запутанных путей, ведущих незримо к концу или к новому началу? разве кому-то даны прямые дороги? и кем даны?

«Что это было?» — так назывался очерк, где я не в шутку описал нечто, избравшее странный и опасный путь спасения меня, двадцатилетнего солдата, от танковой гибели. Этот путь к новому началу был проложен дальше через еще более чреватые концом повороты судьбы. На этом пути была и штрафная рота, о которой потом нелегко было вспоминать.

Но теперь, когда мне уже стукнуло не скажу сколько лет, пора запротоколировать хоть те отрывочные образы, которые еще сохранились в памяти и которые, наверное, не покинут меня никогда.

Отдача под трибунал на войне сулила солдату такие бедственные глубины, заглядывать в которые не хотелось. Чему быть — того не миновать. Однако само исполнение приказа взбешенного комбрига в отношении лейтенанта Куца и меня не заняло много времени. Всего за пару-тройку дней после того дикого марша, на котором танк наш неведомой силой был перевернут, затем испорчен и, наконец, украден, нас обоих успели допросить в особом отделе, наскоро составили обвинение в халатном обращении с боевой машиной, подшили в папку собранные бумаги — и под конвоем повезли в кузове грузовичка навстречу карающей длани правосудия.

Длань эта, как выяснилось, временно расположилась в сотне километров от нас, в станице Белая Глина, куда нас и доставили околевшими от холода.

Комендант караула, коренастый пожилой старшина, бегло просмотрел документы, досадливо крякнул и, приняв нас от конвоя, велел идти за ним.

— Вот что, хлопцы, — сказал он по дороге, — вы, я вижу, те еще преступники, а сидеть до суда должны. И посажу я вас в общий сарай со всяким сбродом, где и без того битком. Больше некуда. Так что терпите…

Мы молча следовали за ним. Конвоир с автоматом шел поодаль сзади. Подошли к приземистому обширному бараку с зарешеченными маленькими окошками, по виду — совхозному гаражу. Часовой отдал честь. Лязгнул замок, заскрипели ржавые петли, и мы втиснулись в скопище людей, стоявших и сидевших внутри. Но не лежавших: лечь было негде.

Все эти люди были собраны сюда патрулями и контрразведкой для проверки и расследования. Почти все они, кроме кучки пленных немцев, были в гражданской одежде. Полицаи, старосты, служащие немецкой администрации, случайные прохожие — все, кто внушал подозрение, были выловлены сетями зачистки тыла и втиснуты сюда до решения их дальнейшей судьбы. Атмосфера была гнетущая. В воздухе царил страх. Приглушенные разговоры почти не нарушали общего тревожного безмолвия.

Мы, военные, были здесь явно чуждым элементом. На нас покосились, но расспросов не последовало.

Кое-как примостившись у стены и пожевав сухарей из скудного своего припаса, мы с Куцем подремали, поджав ноги, часа полтора, а затем принялись обсуждать невеселое свое положение. Ни спать, ни вообще существовать долго в этой давке было невозможно. А между тем нужно было быть готовым к тому, что ждать рассмотрения дела нам придется, быть может, и долго. Нет, подыхать здесь мы не были готовы и принялись стучать в запертую дверь.

Не сразу, после перебранки с часовым, но все же пришел тот же пожилой комендант, и мы наперебой начали взывать к его совести:

— Ты же по бумагам видел, кто мы есть — фронтовики с переднего края, твои же товарищи. А ты нас в такой гадюшник втиснул — ни места, ни питья, ни сна, ни воздуха. Да с кем! Не по-людски это. Давай придумай чего-нибудь, будь человеком! Старшина помолчал, раздумывая, потом нерешительно сказал:

— Есть хорошее место. Но — погреб. Света почти нет. Но просторно, это да. Могу перевести. Но там скучно будет.

— В каком смысле?

— В плохом. — Он понизил голос: — Там смертники сидят. Осужденные к высшей мере. Ждут исполнения. Или перед судом, но чуют уже… Скучают. Но зато просторно. Пойдете?

— Давай! Была не была. Все лучше, чем здесь дохнуть.

И нас повели к смертникам.

В доме, занятом под караульное помещение, открыли люк в полу, и мы спустились по крутой стремянке в преисподнюю, в темень, из которой на нас смотрели несколько с трудом различимых бледных лиц. Люк грохнул, закрываясь, звякнул засов, темень сгустилась еще больше. Потребовалось время, чтобы глаза начали различать окружающее — сначала полоску горящего фитилька, зажатого в сплющенной латунной гильзе от артиллерийского снаряда, потом скупо освещенный дощатый ящик, на котором стояла гильза, а затем смутно видимые фигуры людей, сидевших и лежавших на земляном полу вокруг ящика с лампой. Еще позже круг видимости расширился до стен просторного подполья, обнаружив толстые лежанки из сена, покрытые рогожами и дерюгой, парашу с крышкой в углу. Кто-то еще лежал там, в темени, и вспыхивал подчас огонек цигарки.

Наше появление не вызвало интереса. Грех любопытства уже оставил этих людей. Безразлично скользнув взглядом по нашим лицам и одежде, они вернулись в свою дрему и к своим мыслям.

Лишь один из них, отличавшийся от всех офицерской формой, с шинелью без погон внакидку, поднялся навстречу, спросил наши имена и причины появления в столь нехорошем месте. Мы назвались и в двух словах описали свое дело.

— Ну а я — Ванька-дурак, — представился офицер, — и сижу всерьез, могут и шлепнуть. Вот жду суда который день. Пока что я здесь за старшего, поскольку майор. Располагайтесь.

Это был — как позже мы узнали от него — комендант штаба 44-й армии. Приняв под свой караул пятьсот немецких военнопленных, он, получив с началом наступления приказ следовать за штабом, расстрелял их всех в овраге под Кисловодском — за неимением достаточного конвоя. Дело для советской власти обыденное, но в общевойсковой армии, где существовали свои представления о пределах полномочий и о чести, ему этого не спустили и отдали под суд за массовое убийство. Перспективы у него были неважные. Майор тосковал, но виду не подавал. Целыми днями он взвинченно вышагивал по подвалу, напевая себе под нос блатные куплеты.

Не было минуты, чтоб не пел.
Заложу я руки в брюки
И хожу пою со скуки.
Что же будешь делать, коль засел…

Был майор в прошлом, как объяснил, из ленинградских урок, пока еще до войны не подался в армию. Курносое лицо его с выпученными наглыми

глазами вполне соответствовало этому происхождению.

На следующее утро, едва встав, грешный майор сказал нам:

— Слышь, танкисты, разговор есть, последние известия. Я свою линию вроде нашел. Не виноват я. Товарищ Сталин в ноябрьском приказе дал войскам прямую директиву: «Уничтожить всех немецких оккупантов до единого, пробравшихся на нашу землю». Точка. Был такой приказ Верховного или я вру? Вот я и выполнял приказ. Так трибуналу и доложу. А раз так, то и спросу с меня быть не может. Я это все под утро понял. Прямо как просветление нашло! Ну как?

— Вполне, — сказали мы. — Звучит.

А Куц добавил:

— Только вот просветление, надо полагать, не сегодня нашло, — а тогда же? Верно?

С этого момента майор заметно приободрился. «Не посмеют пойти против товарища Сталина, духу не хватит!» — то и дело убеждал он себя. Ход был подлым, но удачным.

Майор был здесь единственным нашим собеседником и советчиком. Все остальные обитатели подвала были отгорожены от нас стеной молчания. Кроме редких «да» и «нет», общение с нами уже не было возможным. Мы остались для них за чертой, отделившей продолжающих путь от них, закончивших его. Мы были чужими, наш язык и наши интересы остались за этой чертой. Погруженные в себя, они почти не общались и друг с другом.

Мы знали уже что-то о них, но в детали не вдавались. Один, школьный учитель физики, при немцах нашел себя в роли начальника районной полиции. Двое — каратели из зондеркоманды. Один — станичный староста. Молоденький азербайджанец, совсем мальчик, — диверсант, взятый в плавнях Кубани со всем своим подрывным арсеналом. Этот сидел почти все время в дальнем углу, откуда порой доносились его всхлипывания.

Майор, томившийся от безделья и предчувствий, иногда принимался выпытывать у этих нежильцов детали их преступлений и прошлой жизни. Ему не отвечали вовсе либо ответы эти были односложны и замедленны. Это не мешало ему завершать каждую свою попытку гневными обличениями и оценками:

— И правильно вас, гадов, уничтожат! предателям матери-родины никакой пощады быть не может!

После одной из таких его тирад, когда казалось, что реакции как обычно не последует, ему после долгой паузы тихо ответил из темноты учитель-полицай:

— Ты, наверное, прав, майор, что расстреляют нас за дело. Иного я и не ждал. А насчет измены вопрос, думаю, сложнее. Не было ведь матери-родины. Не было. Была жестокая мачеха. И были мы ей не дети, а пасынки, жертвы ее. Это она нам изменила, загубила-замучила безвинно полстраны. А мы уж потом изменниками стали, когда увидели, кто она нам есть. А в остальном ты, будем считать, прав.

Со стесненным сердцем внимали мы этим страшным словам, ни слышать, ни понимать которые было невозможно.

— Дак ты еще и антисоветчик, мать твою! — рявкнул в его сторону майор.

— Что есть, то есть, теперь чего уж тут скрывать, — миролюбиво ответил тот и умолк.

А между тем жизнь в потемках продолжалась. Утром и вечером спускали чайник с кипятком и по куску хлеба. Днем полагалась каша, но ее не брали. Местным осужденным их жены и родные приносили в изобилии превосходную снедь, последнюю их отраду. Но не елось им и не пилось, и не было в том отрады. Все эти благоуханные наваристые борщи в заботливо укутанных посудинах, вся эта отменно приготовленная домашняя еда доставалась нам и караульным. И потому угощались мы, как давно не приходилось и как долго еще не придется…

Днем обитатели подвала отсыпались после бессонных, напряженных ночей, проведенных в ожидании шагов наверху: придут или не придут этой ночью — и за кем… прислушивались, курили, молчали.

Приговор трибунала исполнялся не сразу, а после утверждения его военным советом армии. Но регулярности в заседаниях совета не было, он собирался в зависимости от боевой обстановки, и потому невозможно было даже примерно определить время наступления рокового момента. Ждать можно было каждую ночь. И каждую ночь они ждали.

За ту неделю, что мы просидели в подвале, увели двоих — карателей. Обоих в глухое время, перед рассветом, как и полагается почему-то по закону жанра. Они — и с ними — не прощались. Выстрелов слышно не было — должно быть, увозили подальше, в степь.

Но настал день седьмой, и из нестерпимого сияния открывшегося люка воззвал к нам глас архангела:

— Эй, танкисты, вылезай давай с вещами! Засиделись небось? Вызывают на правеж, пора!

Пока мы торопливо собирали свои мелкие пожитки, с нами попрощались из темноты:

— Ну, ни пуха, ребята! держитесь!

Это были первые слова человеческого общения, донесшиеся к нам оттуда, из-за черты. Лишенные сами надежды, они подбадривали нас. Мы махнули им рукой. Майор промолчал, глядя нам вслед.

Наверху нас ослепило обыкновенное солнечное утро. Нам дали чаю и побрили: так полагалось. Потом повели по морозцу, по хрустящему ледку, по дивному,

пахнущему навозом и сеном ветерку, под голубым и чистым высоким небом. Где-то брехали собаки, восторженно орал петух. Все вокруг было продолжением прекрасной жизни, остановившейся для нас на шесть долгих дней, проведенных в мире теней. Даже предстоящий суд не портил нам праздника вознесения оттуда.

Праздник, к сожалению, длился недолго. Трибунал оказался невдалеке, в крепком конторском доме на высоком фундаменте. Нас завели в просторную горницу, наскоро приспособленную под зал. Несколько рядов деревянных лавок, возвышение для суда с надлежащими портретами над ним. Видно, возили с собой как реквизит.

Сели, ждали с полчаса. Но дело наше суд в зале слушать не стал: важностью, видимо, не вышло. Завели в малую комнатушку, где уже тесно сидели за колченогим столом трое военных — майор и два капитана — судьи. Сбоку еще один, лейтенант, секретарь. Тоненькая папка, наше дело, была перед ними.

Отпечаток хорошей жизни лежал на их розовых, чисто выбритых лицах, на свежих опрятных гимнастерках. Донесся давно забытый запах утреннего одеколона.

— Садитесь! — на нас бегло взглянули.

Мы неотрывно смотрели на них. Черная кость Красной армии робко глядела на ее белую кость.

— Итак, что тут у нас? — Майор надел очки, придвинул к себе дело, рассеянно полистал его и прочел вслух обвинительное заключение. — Виновными себя признаете? Громче. Еще громче. Ага, ну, тогда ждите в зале, вас вызовут.

Не прошло и пятнадцати минут, как нас вызвали обратно, и мы оба оказались уже осужденными «именем Союза Советских Социалистических Республик» к семи годам исправительно-трудовых лагерей. Прозвучало это столь странно, столь потусторонне, что внутри ничто даже не дрогнуло, как будто это касалось не меня…

— На основании примечания к статье двадцать восьмой Уголовного кодекса, — продолжал стоя читать майор, — исполнение приговора отсрочить до окончания военных действий с направлением осужденных в действующую армию.

Это означало штрафную роту. Все сели:

— Вопросы есть? — спросил майор.

— Но мы же не умышленно! — запоздало объяснил я.

Майор снял очки и впервые посмотрел на меня с интересом. Потом сказал:

— Если бы умышленно, мы бы вас расстреляли. Понятно? А теперь идите с лейтенантом, вам оформят подорожную, и — вперед!

Через залу нас провели в канцелярию и там, после недолгого треска машинки, печатавшей приговор и еще что-то, вручили Куцу запечатанный сургучом пакет.

— Здесь документы на вас двоих и еще на одного осужденного, — лейтенант кивнул в сторону, где у стены сидел мордастый солдат в ладной шинели и хромовых сапогах. — Это старшина Гуськов. Пойдете втроем. Пакет доставите в отдел комплектования штаба армии. Где он сейчас — черт его знает! но думаю, где-то за Ростовом, потому что вчера был в Ростове. В общем, найдете сами. А там уже направят вас по адресу. Следуете в шестьсот восемьдесят третью штрафную роту. Отправляетесь немедленно. Что еще?

— А как же насчет провианта? — спросили мы.

— Провианта не будет. На всех вас не напасешься. Питайтесь подножным кормом. Не мне вас учить, как солдат кормится. Все. Шагом марш.

И мы вышли из канцелярии на высокое крыльцо трибунала. Познакомились. Покурили.

— Ты по какому вопросу сюда явился? — спросил Куц у старшины Гуськова.

— Хищение. Закон от седьмого августа.

— Что именно?

— Полуторку концентрата пшенного местным продал.

— Какая вышла резолюция?

— Червонец.

— Ну что же, — задумчиво сказал Куц, — пойдем искупать кровью…

И мы тронулись в путь. Выйдя за околицу, принялись обсуждать маршрут. Ростов, как следовало из названия, был, во-первых, на Дону. Во-вторых, он имел место быть на северозапад от Белой Глины. Общее направление определялось этим.

Идти нам предстояло километров двести пятьдесят. Именно идти, а не ехать, поскольку случайных попутчиков на военные машины (а прочих не бывало) брать запрещалось категорически — опасались диверсантов. Итак — пешком и двести пятьдесят.

— Бери все триста, — сказал Гуськов. — Чтоб ночевать пустили, придется с тракта подальше уходить на хутора. Там хоть надежда будет.

— И сколько же мы так топать будем? — рассуждал Куц. — В день хорошо если двадцать километров осилим. Зима, темнеет рано. До сумерек надо еще привал найти. Это же в лучшем случае две недели пути.

— Ну, я лично особо спешить не намерен, — твердо пояснил Гуськов, — а вы как — не знаю… не на свадьбу.

Мы покосились на него.

— Что значит — ты лично? Пакет-то один на всех!

Он промолчал. Между тем мы шагали уже часа три. Низкое солнце клонилось к закату. Хотелось есть. На первые пару дней кое-какой тощий продукт у нас имелся. Дошли до вытянувшегося вдоль дороги небольшого селения и принялись стучать в ворота, проситься на ночевку. Нас встречали хмуро и под любым предлогом провожали от ворот. Уже смеркалось, и уныние почти овладело нами, когда чуть ли не десятая наша попытка увенчалась успехом. Две старухи впустили нас в дом, разрешили сварить себе каши и дали по стакану молока. На лавки в горнице бросили старые овчины, что попало под головы, и мы провалились в сон.

Наутро доели остатки каши, попили кипятку со своими сухарями и, оставив хозяйкам в благодарность полстакана сахару, двинулись дальше.

У одного из последних домов станицы я понял, что мне нужно уйти от мира сего за забор и присесть подумать. Сообщил своим спутникам, и они дали мне добро:

— Иди, милый, а мы не спеша побредем до крайнего дома. Там тебя подождем. Я удалился. И думал довольно долго, минут, может, пятнадцать. Что поделаешь?

Когда наконец вышел на дорогу, на ней никого не было. Ни у крайнего дома, как условились, ни далее по тракту, который достаточно далеко просматривался в степь, ни влево, ни вправо, ни назад. Куда они могли деться? ни одна машина, на которой они могли бы уехать, бросив меня, мимо не проходила. Я заметался по селу, заглядывал в окна и во дворы, спрашивал редких встречных — все было тщетно. Они исчезли. Исчезли.

Стало ясно, что это всерьез и безнадежно, и я с ослабевшими ногами присел на краю кювета, попытался осмыслить происшедшее и свое новое положение. Оно было аховым.

До сих пор у нас был трибунальский пакет, а в нем — документы, объясняющие, кто мы, куда направляемся и почему находимся в далеком тылу армии. А на пакете — надпись, заверенная печатью, что именно мы трое этот пакет доставляем.

Теперь никаких объяснений моего пребывания в прифронтовой полосе не было. У меня осталась лишь затертая солдатская книжка, в которой коряво значилось, что я — водитель танка такого-то полка, но не было никаких ответов на вопрос, почему я один блуждаю по кубанским степям. Любой патруль, любой бдительный офицер мог, приметив меня, заподозрить неладное. Это было еще полбеды. Любой заградотряд НКВД, задержав меня, мог, не утруждая себя проверкой, запросто пустить меня в расход. Так было проще, и таким правом он был наделен по приказу Сталина № 227.

Из этого следовало, что идти мне можно только строго на север, к фронту, поскольку дезертир к фронту не идет. А также, что мне ни в коем случае нельзя скрывать, что я — осужденный и направляюсь в штрафную роту, поскольку только эти сведения могли подтвердиться при проверке, если ею захотят заняться. Ну а если не захотят, тогда что уж…

С этим я встал, огляделся последний раз по сторонам и одиноко зашагал по припорошенному снегом шляху. «Один солдат на свете жил, веселый и отважный, но он игрушкой детской был — ведь был солдат бумажный…» почему я вдруг остался один, думал я, что могло побудить их бросить меня в положении, бедственность которого была очевидна? Невозможно было поверить, чтобы мой командир Куц, разумный тихий отрок с печальным взором, ни разу не повысивший голоса на нас даже под огнем, вдруг пожертвовал бы мною, предательски бросив на произвол судьбы. Нет, думал я, это не он. Но тогда это авантюра старшины Гуськова, носителя хромовых сапог? Почему же не воспротивился ему Куц? А может быть, и Куца уже нет? И куда они вообще могли исчезнуть столь странно?

Мысли мои путались, не находя разгадки. Но так или иначе жизнь за короткое время повторно столкнула меня с вероломством, она давала мне уроки законов человеческого бытия, усваивать которые было мучительно тяжело.

Мой дальнейший путь был долог и тревожен. Я брел степными дорогами, колеблемый и продуваемый всеми ветрами, плохо защищенный от них своей солдатской х/б одежонкой, в стоптанных уже пудовых башмаках с обмотками, с неотступным беспокойством о пище и ночлеге, от одной станицы к другой. Редкие попутные машины не останавливались на мои молящие жесты, а попытки подсесть к кому-либо, стоявшему у домов и колодцев, отвергались с порога.

Притупилось чувство унижения от привычных отказов в ночлеге, я уже равнодушно стучал в намертво запертые ворота и двери, переходя от дома к дому, пока не заставал случайно кого-либо из хозяев снаружи, на усадьбе. Тогда на мои оклики подходили нехотя к забору и молча рассматривали странного одинокого солдата в замызганном бушлате до колен, с жалкой торбой и без оружия, худого и изможденного.

Одиночество — не солдатское свойство. Солдат должен быть в строю, тогда это воин. Даже втроем, вдвоем — это уже строй. А один в поле — не воин. На современном автомобильном шоссе Москва — Петербург в Псковской области есть хутор Одинокий Воин, и звучит это старинное название, пришедшее из XIX века, грустно. Но еще печальнее — одинокий

солдат в натуре и с протянутой рукой. Таким печальным и странным зрелищем представал я перед людьми, к которым обращался.

И все же хоть с трудом, но всегда под конец отыскивалась добрая душа, которая пускала в дом и давала мне похлебки и ломоть хлеба. Спать приходилось, где укажут и на чем придется. Утром без улыбки давали скудно закусить на дорогу. Через эти станицы и эти усадьбы прокатились за короткое время четыре прожорливые, как саранча, волны: сначала наши уходили от немцев, потом бежали обратно немцы и вслед за ними проходили наши. Эти людские волны опустошили казачье подворье. Поэтому скудость угощения была вынужденной и понятной. Мало что осталось. И мало кто.

Дважды за время пути я заставал в станицах воинские части на марше. Первая встреча была озвучена знакомым ревом танковых моторов и родным запахом сизого солярного выхлопа, столбом стоявшего на улице. Здесь я предпринял акцию. Нашел зама по техчасти, показал ему солдатскую книжку с записью специальности, в двух словах объяснился, предложил себя на службу.

Зампотех проявил интерес, в полку имелась нехватка водителей танков. Повел меня в штаб, велел подождать, сам пошел к полковнику. Потом вышел, развел руками:

— Командир полка не дал согласия. И рад бы, говорит, но контрразведка прицепится обязательно: как могли случайного человека допустить к танку? так что жаль, но не смогу тебя взять.

Дали на кухне пшенной каши. И на том спасибо. Пошел дальше.

На седьмой или восьмой день такого режима я совсем отощал. Меня начало пошатывать на ходу, приходилось часто отдыхать. С севера все слышнее стало доноситься отдаленное громыханье фронта. Там люди усердно убивали друг друга с помощью различных остроумных орудий. Мне нужно было спешить туда, но силы были на исходе и появилось сомнение, дойду ли.

В одной из станиц я застал крупную часть. Люди размещались на постой, ревели, въезжая во дворы, машины. Спросил, где найти особый отдел, зашел в дом. За столом, разложив бумаги, сидел рыжий капитан. Я обратился к нему по форме, уточнив, что именно он — контрразведка «Смерш».

— Ну, я, — сказал тот, — чего тебе?

— Прошу меня арестовать, товарищ капитан.

— Какие основания?

— Нахожусь в прифронтовой полосе, в тылу армии, без оправдательных документов, вне части. Являюсь подозрительным лицом, заслуживаю по меньшей мере тщательной проверки. Все основания — налицо.

Капитан отложил бумаги и стал меня рассматривать. Потом сказал:

— Хорошо, я тебя арестую. Но кормить не буду. На довольствие не поставим. Так будешь сидеть.

— Нет. Так я не согласен. Кроме того, это не положено.

— А! — радостно вскинулся капитан и поднял палец, — я тебя сразу раскусил, у меня глаз наметанный. Не согласен, так давай мотай отсюдова! Кру-у-у-гом!

И я вышел из особого отдела. И снова лежала передо мной заснеженная февральская степь, и бесконечный марш на выживание продолжался.

Быть может, я так и свалился бы в пути от истощения, в голодном обмороке, и хищные степные птицы склевали бы бренные мои останки, оставив при дороге лишь белые кости, но две встречи спасли меня и поддержали.

Во-первых, удалось украсть свитер. На очередном привале у полевого стана мне крупно повезло: меня согласились-таки взять в кузов машины два интенданта, ехавшие в ближний поселок. Пока ехали туда, я покоился на плотно упакованных фабричных тючках, в один из которых удалось машинально просунуть руку по локоть. Вытащив, обнаружил в ней нечто шерстяное, что и сунул тут же за пазуху. С большим спасибом покинув интендантов, я, отойдя подальше, извлек добычу наружу — это оказался грубо связанный свитер. И хоть свитер очень не помешал бы мне самому, я, не колеблясь ни минуты, тут же в поселке сменял его у местного деда на добрый кусок сала и полкаравая хлеба в придачу. Жить стало лучше, товарищи, жить стало веселее, как было сказано в близкой к этому ситуации.

Я не осуждаю себя за этот грех. Есть в уголовном праве такое понятие — крайняя необходимость. Ее наличие оправдывает виновное лицо. Считал тогда и считаю до сих пор, что украл свитер оправданно.

Вторая встреча воскресила во мне веру в человечество.

Есть километрах в двадцати от Ростова небольшой городок Батайск. При подходе к нему я пересек железнодорожные пути и пошел вдоль них. Тут же увидел в полосе отчуждения опрятный домик, в каких обычно живут путевые обходчики, и подошел к ограде со слабой надеждой на удачу. Неправедно заработанное сало, конечно, прибавило сил в последние пару дней, но голод уже стал привычным и продолжал мучить неотступно.

За оградой обнаружилась небольшая девочка с черным котом на руках, а затем и ее средних лет мама в ватнике и с пустым ведром. Увидав это ведро, я подумал, что дело плохо, но все-таки спросил, не найдется ли супчику для бедствующего солдата.

— Как раз есть, — приветливо ответила хозяйка, — заходите, пожалуйста.

В доме мне дали умыться с дороги, подали даже чистый рушник, а затем щедро угостили свежим пылающим борщом и запеченной рыбой дивного довоенного вкуса. Завершила все чашка парного молока.

В небогатом этом доме поделились с совершенно чужим прохожим всей, видимо, имевшейся в этот день у семьи пищей, с давно невиданной мною приветливостью и без единого косого взгляда. С тех пор прошло много лет, но я и до сих пор помню домик путевого рабочего у Батайска, этот островок человечности и доброты, возникший вдруг в жестоком хаосе войны.

В тот же день я мирно форсировал Дон и овладел Ростовом. Вернее, той его частью, где нашел какой-то саперный штаб и где мне не слишком охотно рассказали, что, по слухам, нужный отдел армии должен быть в Чалтыре, на запад от города. Куда я и направился, обойдя окраинами центр, чтобы лишний раз не искушать судьбу.

Ориентиром служил все более слышимый артиллерийский гул, то замиравший, то рокотавший вновь, в котором различались уже отдельные крупные звуки на общем басовитом фоне. Фронт всего несколько дней назад прокатился здесь, еще дымились местами развалины, и цель моего затянувшегося странствия близилась.

Последний бросок к Чалтырю мне удалось совершить, забравшись в числе других солдат на пустую платформу товарняка.

Городок был забит войсками до отказа. Не без труда я все же добрался до отдела комплектования, где меня без особого доверия выслушали, записали мои странные объяснения и, посовещавшись, согласились дать возможность пасть за родину на поле боя. Но пригрозили более серьезными последствиями, если выяснится, что я что-то соврал. Ни Куц с Гуськовым, ни наш трибунальский пакет здесь, как и следовало ожидать, не появлялись.

Мне выписали предписание о явке в такую-то часть и объяснили, где ее искать.

— Переночуешь здесь, в Чалтыре, — сказали мне, — но утром чтоб духу твоего не было.

Я был снова узаконен как боец родной Красной Армии.

Предстояло найти ночлег перед сближением с противником. А сделать это в кряхтящем, стонущем от переизбытка войск Чалтыре было немыслимо.

Ночлег этот, который я с великим трудом все же отыскал после долгих поисков, просьб, брани и обещаний, явился достойным завершением посланных мне во испытание странствий. Когда я открыл обитую рваным одеялом дверь, оттуда крутой спиралью пахнул загустевший от испарений, от запаха пота, табачного дыма, сивухи спертый дух, пронизанный гомоном множества голосов. За столами тесно сидели на длинных лавках за вечерней трапезой, с кипятком и водкой. На полу не было проходу из-за спавших вповалку повсюду военных мужиков.

Переступив через чье-то тело, я обратился к обществу:

— Ребята, нельзя ли заночевать у вас как-нибудь?

Ко мне повернулись несколько распаренных лиц:

— Браток, не видишь, что здесь полный комплект? Где тут еще втиснешься?

Я показал на узкую щель под лавкой, между ногами сидевших и стеной.

— Ты что, собака? Сможешь там спать?

Не отвечая, я согнулся и пополз по-пластунски в тесный проем, ограниченный снаружи рядом грязных сапог, стеной напротив, а сверху — низкими темными досками лавки. Разместив себя в длину, я, извиваясь, умудрился еще организовать себе в этом гробу изголовье из собственных ботинок и вещмешка, а также подоткнуть под бок полу бушлата и им же кое-как накрыться. Ступни остались голыми, но я ублажил их сверху портянками.

Замерев в этой позе, я ощутил счастье полного комфорта. Мешали только сквозняки, донимавшие меня при частых входах-выходах постояльцев, и грохот проклятой двери. Но скоро я перестал замечать эти мелочи и погрузился в сладостный, молодой солдатский сон. Впоследствии выяснилось, что это был еще далеко не худший вариант ночевки.

Утром я выполз из своей ниши, умылся из бочки во дворе, перекусил остатками сала с хлебом — и был готов к выдвижению на позиции. Теперь я имел законную бумагу и с нею без труда доехал попутным транспортом на войну.

Она оказалась за бугром и приветствовала меня двумя далекими минометными разрывами, поднявшими свои фонтаны в поле. Осколки не долетели.

Немцы знали, куда метят. Вскоре я увидел в голой снежной степи развалины молочно-товарной фермы, в кирпичных фундаментах которой должен был находиться штаб стрелкового полка, моего отныне. Штаб в развалинах со своим хозяйством был прекрасной мишенью, но деваться, видно, было некуда: только здесь имелось какое-то подобие укрытия.

Отсюда меня без задержек спровадили, дав очередную бумагу и указав полевую дорогу, ведущую на передний край, в роту.

На полпути меня встретил солдат с винтовкой: из полка по телефону известили о подкреплении в моем лице. Поделившись последней щепотью махорки, я, пока дошли, узнал от связного немало

о ближайшей своей жизни. Я узнал, в частности, что курю в последний раз: табака штрафникам не привозят. Питание, вернее то, что так называется, дают дважды и оба раза ночью — после заката и перед рассветом, поскольку днем не подвезешь — накроют огнем. Питание это выглядит как остывшая бурда с редкой крупой, пайка сырого хлеба, хвост рыбы и через день сахару два куска.

— На чем привозят-то? — спросил я.

— На лошаде! — пояснил связной. — Пока выстоишь свою очередь за той, прости Господи, едой, стрескаешь, — время за полночь, через полчаса — опять брюхо поет, ждешь завтрака. А день весь только и мысли об этом.

— А когда же вы спите?

— А где спать-то? — вопросом на вопрос ответил он.

Смысл этой реплики я понял позже. Вид у связного был заморенный, согласный со словами его. Сердце мое сжалось. Видимо, предстояло продолжение испытанных уже долгих мук голода.

Пройдя километра с два, мы перевалили через гребень, и перед нами открылась широкая панорама фронта, разобраться с которой помог мне связной. Это была пойма реки Самбек, на дальнем высоком берегу которой раскинулась немалая станица Вареновка, а чуть ниже — линия немецкой обороны.

— Все роет и роет гад, — объяснил связной, — кажный день все новое городит.

Противоположный низкий берег Самбека поднимался полого вплоть до наших ног, и на нем в километре от реки горбились брустверами наши окопы.

— А что так далеко от немцев окопались? — спросил я.

— Так ведь ему сверху мы как на ладони. Просматривает и простреливает любой вершок. Ближе — так совсем гибель была бы, не высунешься…

Слева на горизонте синели высокие трубы Таганрога. Они предательски дымили. Невидимое отсюда, там было Азовское море. И мы двинулись вниз.

Блиндаж командира роты возник внезапно. Собственно, это был не блиндаж, а глубоко врытое в земляной холм хранилище горючего для совхозных тракторов. В обложенном бетонными плитами помещении сохранилась цистерна с керосином, на кирпичном фундаменте. Бетонная плита и слой земли на ней обеспечивали надежность помещения. Керосин же, как выяснилось, вообще был золотым запасом местного воинства — он давал жизнь.

Пространство возле цистерны и под ней оказалось достаточным для расположения командного пункта роты. Здесь жили офицеры и стояли их топчаны. Здесь же помещался почти настоящий стол из снарядного ящика с большой гильзой-лампой, горевшей всегда и заправленной из нависавшей над головой цистерны. Сбоку стоял полевой телефон и сидел связист. В другом углу помещался ротный писарь.

Командир роты, капитан Васенин, круглолицый и вообще круглый со всех сторон седоватый дядя с наганом на боку, молча выслушал мой рапорт о прибытии, просмотрел бумагу, спросил — «сколько» и «за что» — и указал на сидевшего рядом юного офицера:

— Это — твой взводный, старший лейтенант Леонов. Зачисляешься к нему во второй взвод. Остальное он тебе покажет.

Меня занесли в списки, выдали из пирамиды карабин, подсумки с патронами без счету, две гранаты-лимонки.

Взводный Леонов, еще не убитый, нахлобучил ушанку и вышел со мной из блиндажа. Пока мы шли с ним ходами сообщения, он обрисовал мои несложные новые обязанности, основной из которых было — стоять насмерть или отважно атаковать, в зависимости от приказа. Затем перешел к распорядку службы и закончил советом — не унывать, если что будет не так…

В расположении взвода он представил меня новым товарищам, начисто лишенным светского лоска, вылез из окопа и бегом рванул поверху обратно. Немцы молчали.

Начались будни моей службы в штрафняке.

Боевая ее часть состояла в наблюдении за противником из двух закрепленных за взводом ячеек. Дежурство несли посменно, и длилось оно днем два часа. При появлении движущихся целей полагалось стрелять. Немцы лениво отвечали тем же.

Патронов было навалом, и лежали они тут же, на краю окопа, в «цинках» — длинных коробках из оцинковки.

Ночами дежурство несли в боевом охранении — в персональных одиночных окопах, отрытых впереди, метрах в ста от позиции. Это дежурство было особо важным, от него зависело многое, и потому смена производилась каждый час.

На взвод полагался ручной пулемет, и расчет его имел свою ячею. Автоматов не было. Оружие было вверено довольно пестрому воинству. Здесь были всякие провинившиеся военные люди — от самовольщиков до воров различного калибра, от лиц, давших затрещину сержанту, до растратчиков-интендантов. Был представлен и социально близкий власти элемент — урки, но по первой судимости. Попадались нетипичные кадры. Так, в нашем отделении имелся здоровенный, но поникший духом электрик Иван Приходько. Жил-поживал в солнечном Тбилиси, пользуясь броней от призыва на своем спецзаводе.

Но влез пьяным в банальную уличную драку, набил кому-то морду, матерился — в общем, вел себя плохо. Это обошлось ему всего в год за хулиганство. К сожалению, с «отсрочкой исполнения», которая и привела его в окопы. Вечерами Приходько сидел, привалившись к стенке, и, глядя неотрывно на языки пламени в топке бочки (о ней ниже), раскачивался, как раввин, бормоча тоскливо:

— Что я наделал… Что я наделал… Как я жил… Что я наделал… — и так без конца.

— Иван! Не трави душу, и без тебя тошно! — говорили ему. Тогда он умолкал, продолжая все так же раскачиваться в своем горе.

Санитаром во взводе был майор медицинской службы Арташез. Будучи командиром медсанбата, он организовал себе гарем из медсестер. Все были довольны. Но, как и во всяком гареме, начались интриги, склоки, а затем доносы. Для майора его телодвижения кончились трибуналом и практикой в нашей роте. Он нес свой крест со стеснительной, извиняющейся улыбкой. Его любили за кроткий нрав и уважительно называли только «доктор».

Легендарной личностью был рыжий еврей из первого взвода. Трудно поверить, но его фамилия была Фриц. На фронте Отечественной войны с фрицами иметь такую фамилию и быть к тому же евреем в штрафной роте — это был уже перебор бедствий на одну голову. Но Фриц в своем положении держался мужественно. Всякие попытки пройтись по поводу его данных замирали на устах после информации о причинах осуждения Фрица. Являясь офицером дивизионной разведки и находясь со своей группой в поиске, Фриц умудрился захватить в ближнем тылу важную птицу — полковника вермахта. Но при возвращении через немецкие позиции связанная добыча как-то избавилась от кляпа и начала взывать о помощи. Тогда, спасая разведгруппу, Фриц придушил полковника. За срыв операции он и был отдан под суд.

Из этого следовало, что обижать Фрица не стоит. Чем и руководствовались.

Упомяну еще двоих грешников. Москвич Авдеев, худой и длинный, с лошадиным лицом, сочинял стихи и иногда читал их нараспев, независимо от наличия аудитории.

Минджия, повар из Нальчика, вступал в словесный контакт только для показа фотографий своих детей. Их у него было восемь.

Оба они были осуждены, по их словам, ни за что. В конкретику не вдавались.

Ежедневным развлечением в ясные дни был пролет «рамы»: на недоступной для зениток высоте медлительно утюжил небо двухкорпусный огромный «фокке-вульф» — фоторазведчик.

Кошмарами нашего окопного бытия были голод и бесприютность. Голод терзал нас неотступно. Описанный мне в общих чертах еще связным по пути в роту, он оказался главной мучиловкой нашей жизни. Подобие пищи, которое дважды в ночь доставляли нам на «лошаде», лишь на короткое время обманывало желудок. Говорят, что чувство голода со временем притупляется. Возможно. Но я этого не заметил.

Мы быстро слабели. Появились больные «куриной слепотой». С наступлением сумерек они ничего не различали в темноте, в том числе и в боевом охранении. Это было чревато.

На полпути от окопов к блиндажу в снегу долго лежала павшая лошадь. Когда и отчего она пала, никто не знал. На нее поглядывали, однако трогать опасались — еще пришьют какое-нибудь новое обвинение… но однажды ночью кто-то все же решился, и к утру от трупа остались только кости. Зря старались — даже после двухчасовой варки старая конина не годилась в пищу.

А между тем в воздухе витало постоянное ожидание немецкой атаки, которую мы обязаны были отразить любой ценой, или не менее обязательного приказа наступать. «Впереди нас слава ждет», сзади — известно что. И миссия эта возлагалась на дистрофиков.

Было ли это одной из форм наказания штрафников? не думаю. Штрафники держали участок фронта. Просто забота о людях не была характерным свойством ни Отечества нашего, ни его полководцев.

Теперь о другом.

«В чистом поле, в чистом поле, колосок растет на воле».

В чистом поле, где чаще всего воюет пехота, солдат должен иметь себе хоть какой-то приют. Пехота поэтому делает при окопах землянки или блиндажи, где можно обогреться, посушить портянки, преклонить голову на ночь, отдохнуть душой. Но землянку, тем более блиндаж, не сделаешь без кровли. В голой степи, где мы находились, материала на кровлю не было никакого — ни деревца, ни бревнышка, ничего годного вообще. Однако в зимней степи надо было как-то выживать. И солдат, способный, как известно, сварить суп из топора, придумал, чтоб не пропасть, нечто. В низине, слева от командирского блиндажа, было замерзшее болото, а вокруг — густые заросли камыша. Камыш срезался у основания. Длины камышин хватало на то, чтобы плетенкой из них накрыть сверху окоп, не более. Затем к такой ненадежной кровле приставлялись с обеих сторон в окопе ширмы из того же сплетенного камыша, — и убежище от ветра было готово. Оно, правда, давало тесный приют всего нескольким бойцам, и потому пользоваться им приходилось только поочередно.

Внутрь ставилась пустая бочка. В ней были пробиты две дыры: сбоку — топка, сверху — вытяжка. Над верхней дырой камышовая кровля раздвигалась, и бочка топилась по-черному: труб в округе тоже не было.

Не было и дров. В печке горели кирпичи. Вымоченных предварительно в керосине, их хватало примерно на час горения. Затем бочка остывала, их заменяли.

Стены окопа у бочки старались расширить в нижней части. В результате можно было уже подремать в неустойчивом уюте, где иногда начинала тлеть шинель от прикосновения к бочке или замерзала возле ширмы голова. Этот полусон-полубред не давал отдыха, но создавал хоть видимость приюта, а иного не было дано.

Раз или два в неделю в одном из взводов пересохшая над отверстием топки камышовая кровля загоралась в ночи. Все стремглав выскакивали из окопа и разбегались подальше, поскольку начинали рваться оставленные под плетенкой патроны в цинках и ракеты. Феерический костер, из которого разлетались во все стороны трассирующие разноцветные пули, зловеще озарял все вокруг. И тут же начинали садить из миномета по возникшему в ночи ориентиру немцы, прижимая нас намертво к мерзлой земле. Остаток ночи проходил кое-как. Наутро приступали к восстановлению.

Казалось бы, завезти к передовой одну-две машины круглого леса, несколько печек-буржуек, угля или торфа — и люди были бы избавлены от этого ада. Но сие никого не заботило, поскольку не заботило никого…

Однажды все были взбудоражены ночным ЧП. Командир роты, обходя с караулом посты, обнаружил уснувшего в боевом охранении штрафника — аварца. Он привел его в свой блиндаж, арестовал и доложил по телефону наверх. Последовало решение: расстрелять на месте, доведя до сведения всех. Аварца в одном белье и без сапог повели кончать в овражек, пересекавший линию окопов. Пройдя немного, тот внезапно бросился что есть мочи бежать от конвоя со скоростью, доступной только босому. Ему вслед стали беспорядочно стрелять. Но он мгновенно растворился — белый на белесом фоне ночного снежного поля. Ушел к немцам.

И опять же ночью, озаряемой лишь редкими беззвучными сполохами где-то далеко справа, тишину вдруг нарушил одинокий голос, негромко затянувший совсем лишнюю здесь песню:

Позабыт, позаброшен
С молодых ранних лет,
Я остался сиротою,
Счастья-доли мне нет.

Столь же негромко его поддержали еще несколько голосов:

Как умру я, умру я,
Похоронят меня.

И вдруг расползлось по всей линии окопов, уже не таясь, грянуло тоскливым всеобщим хором:

И никто не узнает,
Где могилка моя…

Тянули, жалуясь ночному небу, изливая песней то, что накопилось:

И никто не узнает,
И никто не придет,
Только раннею весною
Соловей запоет…

От командирского блиндажа с топотом побежали, крича: «Прекратить пение, мать вашу! Замолчать!»

Замирало уже, сходило на нет, но чтоб только допеть до конца рвущие душу слова.

Все долго еще не могли успокоиться, взбудораженные внезапным ночным плачем. Утром был проведен политчас. Пытались выявить запевалу. Но бесплодно.

Вскоре после этого появились признаки нарастающего напряжения. Было усилено наблюдение за обороной противника. Особое внимание уделялось вероятным пулеметным гнездам, которые многозначительно молчали. Старлей Леонов, еще не убитый, с озабоченным лицом водил по окопам незнакомых офицеров, работавших со стереотрубой и планшетом, старательно делая пометки и на своей карте.

Все это пахло приближением момента икс, когда все наши тяготы и страдания окажутся ничего не значащими пустяками в предстоявшей главной игре с ее пугающими ставками.

Нас где-то упомянули. Это было видно по тому, что стали лучше кормить. Не настолько, чтобы быть сытым, но все же… Возник табак. Вдруг привезли рукавицы, в которых мы не нуждались. Чистилось и проверялось оружие.

В этом предстартовом состоянии прошла неделя. И наконец мы поняли — да, наш час настал.

С вечера привезли не только невиданную ранее кашу с мясом, но и водку, раздавать которую, однако, не спешили. Лишь после того, как в середине бессонной ночи был объявлен приказ — атаковать противника, выбить в рукопашном бою с занимаемых позиций и на его плечах ворваться в станицу Вареновку, овладеть ею, было влито в каждого по сто граммов, с голодухи резко поднявших присущий нам боевой дух. На душе было смутно. Решалось многое, точнее — все.

В три часа ночи взводный Леонов, пока не убитый, велел нам подняться на бруствер и без единого звука двигаться вперед.

— Никаких разговоров. Огонь только после сближения и только по моей команде. С богом, ребята, мы их одолеем!

И он повел нас вниз по полю. Ночь была благосклонной к нам, безлунной и беззвездной. Было уже начало марта, снег сел, и нога не проваливалась в него. Мы удачно, незамеченными прошли большую часть своего пути. Но шорох множества ног все равно звучал в тишине, и за сотню метров от реки мы были обнаружены.

Взлетело сразу несколько осветительных ракет, с немецких позиций раздались резкие, как лай, крики команд, топот, и вслед затем по полю хлестнули зеленые и красные струи очередей. Мы залегли и начали отвечать, целясь туда, где были истоки этих струй. Но наш редкий ружейный огонь был несравним с этой скорострельной лавиной, методично обрабатывавшей свою ниву. В редкие промежутки между очередями мы по команде взводного обреченно вскакивали и успевали сделать несколько прыжков вперед, чтобы снова пасть в снег, спасаясь от очередного светящегося веера.

Когда много лет спустя я живописал другу Юрке свои героические действия в этой схватке с немецким фашизмом, то сообщал о некоей удачно найденной ложбинке, неподвижно лежа в которой, в полной безопасности, я орал в ночное небо: «Вперед за родину! Вперед за Сталина!», что и было по достоинству оценено потом довольным командованием. Друг восхищенно хохотал.

На самом деле все обстояло несравненно хуже. Не было на этом поле спасительных ложбинок. Мы все были как на ладони. И это не я звал бойцов вперед за родину, а взводный наш Леонов, еще не убитый, все поднимал и поднимал нас в бессмысленные и безнадежные атакующие броски.

Но я был рядом. Он должен был видеть, что это я, как обреченная на бессмертие тень, следую за ним по пятам, откликаюсь на все его крики и тупо стреляю туда, вперед, куда он велит, хоть это и ни к чему. И когда я, уже почти поверив в свою неуязвимость в этом крошеве, прыгнул вперед без него, он вдруг закричал:

— Стой! там мины!

И тотчас где-то на левом фланге рванула в ответ пехотная малая мина, и раздался режущий душу вопль: «А-а-а-а!!!» Потом настала тишина. Атака захлебнулась. Она не могла не захлебнуться. Немецкие позиции перед Вареновкой были частью мощного оборонительного пояса, «Миус-фронта», неприступного для пехоты. Позиции эти так и не были взяты с фронта никогда. С ними справились много позже глубоким обходом с севера. Командование знало, что перед нами. Поэтому приказ штрафникам о рукопашной схватке и о взятии Вареновки был «для балды». Подлинной его целью была разведка боем: ценой атаки вызвать на себя и засечь огонь пулеметных гнезд и других оборонительных узлов противника. Нас обманули, нам не сказали даже о минном поле у реки. В этом обмане по долгу службы участвовал и грешный наш взводный. Грешный и святой.

Но все это я понял и узнал позже. А сейчас было не до размышлений. Подняв над полем еще пару ракет, немцы почему-то не стали контрольными очередями прошивать то, что и так уже неподвижно лежало перед ними. Распластавшись, не двигались и мы… так прошло немалое время, близился гибельный для нас рассвет. Это было всем понятно. И тогда старлей Леонов, все еще не убитый, почти шепотом передал по цепи:

— Отходим ползком. Ни звука.

Отход этот был предельно осторожен и длился, казалось, вечность. Лишь метров через двести можно было позволить себе, пригнувшись, встать в слабеющей темноте. То, что осталось от взвода, возвращалось восвояси, в окопы.

Свалившись в спасительные свои щели, стали смотреть, кого нет. Старлей построил нас и сделал перекличку. Из взвода не вернулось с поля девять бойцов. Десятого, тяжело раненного в ногу, с трудом дотащил вконец обессилевший доктор Арташез. Это было все. Около трети взвода осталось там. Среди них — Иван Приходько и поэт Авдеев. Отмучились.

Вернувшиеся постепенно приходили в себя. Некоторых била нервная дрожь. Все жадно курили. Есть не хотелось, хотя коняга наш с полевой кухней все еще стоял за командирским блиндажом, несмотря на полное утро.

Понемногу потянулись туда, согреть утробу. Порции супчика выдавались непривычно обильные, поскольку приготовлено было на всех, включая и тех, кому не повезло.

На другой день — почему-то после, а не до — нам устроили баню. На ночь привезли и поставили на отшибе большую палатку. В ней на настоящих дровах нагревали в бочках воду. В угаре и пару мы кое-как помыли впервые свои изможденные телеса. В то же время снаружи еще в двух бочках «прожарили» горячим духом нечистую нашу одежонку. Выдали сырую смену белья. Праздник кончился. Палатку и бочки увезли.

Прошло пару обычных дней, и меня позвали к командиру роты. В блиндаже оказались еще трое вызванных туда из других взводов солдат.

— Сейчас получите предписание, — сказал капитан, — направляетесь пока в распоряжение начштаба полка. Там укажут.

— Надолго ли? Вещи брать?

— Не знаю. Можете и не вернуться. На вас подано представление о снятии судимости. От меня всем благодарность.

— Если не вернемся, товарищ капитан, прошу позволения проститься с бойцами и с командиром взвода. Где его найти? — Васенин потемнел лицом и вышел из блиндажа.

— Нет больше старшего лейтенанта Леонова, — тихо сказал мне сидевший с бумагами писарь, — расстрелян по приказу командира дивизии. Как вызвали, так и не вернулся.

— За что?!

— За самовольный отход с поля боя. Без приказу взвод отвел.

Не в силах произнести ни слова, я подошел к топчану, где обычно спал старлей и где висела до сих пор приколотая к стене фотография его девушки, и постоял, сняв шапку. Душили слезы. Глядя на меня, встал молча и писарь.

Взяв у него предписание, все мы вышли из блиндажа. Капитан Васенин, отвернувшись, курил в стороне.

Все еще ошеломленный, я тоже нервно закурил. Ах, старлей, ах, Леонов! Значит, ты заметил и запомнил, что я был рядом, что это я, как обреченная на бессмертие тень, следовал за тобой по пятам, откликался на все твои призывы и все стрелял и стрелял туда, вперед, куда ты велел, хоть это и было ни к чему… и прыжок мой вперед, уже без тебя, к минному полю, запомнил!

Ах, старлей, спасший нас старлей, еще тогда не убитый, ты успел подать обо мне добрый свой рапорт, хоть на душе у тебя гирей лежала уже тревога! Вот, значит, как суждено было быть тебе убитым! Мир праху твоему, старлей, святая душа!

Забрав ничтожные свои пожитки, мы двинулись в полк. Оттуда нас подвезли к штабу дивизии.

В тот же день я стоял в сумрачной избе перед тремя членами военного трибунала и слушал определение: «За мужество и отвагу, проявленные в борьбе с фашистскими оккупантами, со старшего сержанта такого-то снять судимость».

Справка с этим блеклым уже текстом, очередной раз повернувшим мою судьбу, ветхая и истертая на сгибах, лежит сейчас передо мной. Я достал ее, чтобы проверить дату.

Итак, мое пребывание в чистилище уложилось в три недели. Но я запомнил их на всю оставшуюся долгую жизнь.

После меня в трибунале, откуда я не успел еще выйти, судили солдата нашей же роты, отсидевшегося во время боя в медсанбате: зубы заболели. Его приговорили к высшей мере. Выслушав приговор, он повалился на колени, протянув к судьям в мольбе руки. Но это уже было бесполезно. Трагедии маленьких людей здесь никого не волновали.

Мое избавление от штрафняка было отмечено обедом. Получив как технарь направление в запасную часть, я был отоварен в продслужбе дивизии на двое суток дороги здоровенной сырой рыбой — благо море было рядом. Ни хлеба, ни соли не дали.

Пустившись тут же бодро в путь, я невдалеке от шоссе соорудил немудреный костерок, сварил в длинном своем котелке, сделанном из патронной цинки, в два приема всю рыбу — и съел ее всю без соли, хлеба и десерта. Рыба была весьма кстати. Но я не наелся досыта.

С тем и отправился я далее по дорогам Великой войны советского народа. Но об этом я еще, быть может, напишу, если не буду убит.

(Продолжение в следующем номере)